KEDİ FELSEFESİ

—

KEDİLER VE HAYATIN ANLAMI

—

JOHN GRAY

Çeviri: Ayşegül Yurdaçalış

domingo

"Okura sıradışı fikirleri sorgulatırken, nasıl ve ne düşünmesi gerektiğini dayatmıyor. Hiçbir şey kanıtlamaya çalışmıyor. Asıl güzelliği, okuma deneyiminin ta kendisinde."
—Paul J. D'Ambrosio, *Los Angeles Review of Books*

"Zamanımızın en büyük düşünce provokatörlerinden biri."
—Noel Malcolm, *New Statesman*

"Harika... Gray'e göre kedilerin öz farkındalık yükü altında olmayışı, onlara kendileri olma yolunda müthiş bir özgürlük sağlıyor."
—Kathryn Hudges, *Literary Review*

"Küstahlık ile derinliğin, hoyratlık ile hassaslığın, ince espriler ile kederin muhteşem karışımı."
—Jane O'Grady, *The Telegraph*

"Batı'nın ahlaki düşünce geleneğinin önemli bir bölümüne karşı kısa ama ciddi bir fikri taarruz. Kedileri sevmiyorsanız bile –belki de özellikle sevmiyorsanız– okumaya değer."
—Robert Armstrong, *The Financial Times*

"Liberal hümanizm mağarasındaki tüm putları yerle bir ediyor."
—Simon Critchley, *Los Angeles Review of Books*

"Kedi Felsefesi okuyucuyu gelecek hakkında endişelenmeyi bırakmaya ve üretkenlik için değil keyif için uyumaya teşvik ediyor."
—Steven Poole, *Guardian*, Yılın Kitapları

"Kedi Felsefesi'ne ilk bakışta Gray bildiğimiz çizgisinden sapmış gibi duruyor; asla bitmeyen kendimizi arayış maceramızda kediler bize neler öğretebilir sorusunun oyunbaz bir irdelemesi gibi. Fakat aslında kitap tam da Gray tarzında, muhtemelen böyle bir arayışın daha en baştan başarısızlığa mahkûm olduğunu öne sürüyor. Gray daima cin fikirli bir eleştirmen oldu; yüce gönüllü planları –ve onların planlanmamış sonuçlarını– çözüp ortaya sermede çok hünerli."
—Jennifer Szalai, *The New York Times*

YAZAR HAKKINDA

İngiliz filozof John Nicholas Gray, siyaset felsefesi, analitik felsefe ve fikirler tarihi uzmanlığını yansıttığı kitaplarıyla tanınıyor. Avrupa Düşüncesi profesörü olarak görev aldığı Londra Ekonomi ve Siyaset Bilimi Okulu'ndan 2008'de emekli oldu. *Ateizmin Yedi Türü*, *Saman Köpekler*, *Kara Ayın* ve *Kuklanın Ruhu* (YKY) gibi büyük övgü alan kitapların yazarı. Otuz yıldan uzun süredir de kedilerle ahbaplık ediyor.

KEDİ FELSEFESİ

—

KEDİLER VE HAYATIN ANLAMI

—

JOHN GRAY

Çeviri: Ayşegül Yurdaçalış

domingo

domingo

KEDİ FELSEFESİ
Kediler ve Hayatın Anlamı
JOHN GRAY

Özgün adı: Feline Philosophy: Cats and the Meaning of Life
© 2020 John Gray
Tüm hakları saklıdır.
Bu kitabın Türkçe yayın hakları The Wylie Agency aracılığıyla alınmıştır.

Türkçe yayın hakları:
© 2022 Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Domingo, Bkz Yayıncılık markasıdır.
Sertifika No: 46105

Çeviri: Ayşegül Yurdaçalış
Editör: Edip Sönmez
Son okuma: Sevim Erdoğan
Kapak illüstrasyonu: Armando Veve
Kapak uyarlama: Betül Güzhan
Sayfa uygulama: Bahadır Erşık

ISBN: 978 605 198 252 6

I. Baskı: Kasım 2022
II. Baskı: Ocak 2023
Çınar Mat. Ve Yay. San. Tic. Ltd. Şti.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No: 34 Kat: 4-5 Bağcılar İstanbul
Tel: (0212) 628 96 00 • Sertifika No: 45103

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tümünün veya içeriğinin herhangi bir bölümünün yayıncının yazılı izni olmadan, fotokopi yöntemi dahil, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır.

Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Harbiye Mah. Cumhuriyet Cad. Pak Apt. No: 30
Kat: 1 Daire: 3 Şişli İstanbul – Tel: (212) 245 08 39
e-posta: domingo@domingo.com.tr
www.domingo.com.tr

İçindekiler

1 Kediler ve Felsefe 1

Kedisever bir anti-filozof: Michel de Montaigne 7

Mèo'nun yolculuğu 10

Kediler insanları nasıl evcilleştirdi? 19

2 Kediler Niçin Mutlu Olmaya Çabalamazlar? 28

Filozoflar mutluluktan söz ettiğinde 29

Pascal'da oyalanma kavramı 35

Hodge ve İnsanın Düşüşü 43

3 Kedi Etiği 51

Ahlak: çok özel bir pratik 51

Spinoza ve doğamıza uygun yaşamak üzerine 53

Bencil olmayan egoizm 67

4 İnsan Sevgisine Karşı Kedi Sevgisi 76
Saha'nın zaferi 76
Ming'in en büyük avı 79
Lili'yi sevmek 85
Gattino ortadan kayboluyor 89

5 Zaman, Ölüm ve Kedi Ruhu 100
Muri'nin vedası 100
Ölümün inkârı olarak uygarlık 105
Tanrılar olarak kediler 113

6 Kediler ve Hayatın Anlamı 119
Kedi doğası, insan doğası 120
İyi yaşamaya dair on kedigil tüyosu 123
Mèo pencere pervazında 126

Teşekkür 129
Sonnotlar 131

I

Kediler ve Felsefe

Bir keresinde bir filozof bana, kedisini vegan olmaya ikna ettiğini söylemişti. Şaka yaptığını düşünerek bunu nasıl başardığını sormuştum ona. Kediyi fare eti aromalı, leziz vegan yiyeceklerle mi beslemişti? Kedisini, birer kedigil rol modeli olarak halihazırda vegan olan başka kedilerle mi tanıştırmıştı? Yoksa kediyle tartışarak onu et yemenin yanlış olduğuna ikna mı etmişti? Muhatabım bunu komik bulmamıştı. Kedinin etsiz bir beslenme biçimini seçtiğine onun gerçekten inandığını anladım. Bu durumda, sohbetimizi bir soruyla noktaladım: Dışarı çıkıyor muydu kedi? Bana söylediğine göre, evet, çıkıyordu. Ve bu da gizemi çözüyordu. Besbelli başka evleri ziyaret ederek ve avlanarak besliyordu kendini kedi. Eve birkaç leş getirecek olduysa da –etik yönden gelişmemiş kedilerin yazık ki pek meyilli oldukları bir âdettir bu–, erdem sahibi filozof onları görmezden gelmeyi becermişti.

Böylesi bir ahlak eğitimi deneyine tabi tutulan kedinin, insan eğitmenine nasıl bakmış olabileceğini hayal etmek zor değil. Filozofun tavrının yol açtığı kafa karışıklığının yerini

çok geçmeden kayıtsızlık almış olmalı. Belirli bir amaca hizmet etmeyen ya da anlık keyif vermeyen bir şey yaptıkları nadir görülen kediler, realistlerin şahıdırlar. İnsan budalalığıyla karşılaştıklarında, öylece arkalarını dönüp giderler.

Kedisini etsiz bir beslenme biçimini benimsemeye ikna ettiğine inanan filozof, olsa olsa filozofların ne kadar budalaca şeyler yapabildiğini gösteriyordu. Kedisine bir şeyler öğretmeye çalışacağı yerde ondan öğrenmeyi denemiş olsa, çok daha akıllılık etmiş olurdu. İnsanlar, kedilere dönüşemezler. Ama üstün varlıklar olduklarına dair kanaatlerini bir kenara bırakabilirlerse, nasıl yaşamalı diye endişeyle sorgulayıp durmadıkları halde kedilerin bunu nasıl daha iyi başarabildiklerini anlamaya başlayabilirler.

Kedilerin felsefeye ihtiyacı yoktur. Doğalarına sadık kalan kediler, onun kendilerine sunduğu hayattan hoşnutturlar. İnsanlarda ise doğalarından hoşnut olmamak doğalmış gibi görünmektedir. İnsan denen hayvan, öngörülebilir trajik –ve bazen de absürt– sonuçlara yol açabilse de olmadığı bir şey olmaya çabalamaktan asla vazgeçmez. Kedilerin böyle bir çabası yoktur. İnsan hayatının büyük bir bölümü, bir mutluluğa ulaşma mücadelesidir. Kediler için ise mutluluk, esenliklerine yönelik fiili tehditler ortadan kalktığında döndükleri olağan ruh halidir. Birçoğumuzun kedileri sevmesinin başlıca nedeni de bu olabilir. İnsanların normalde erişemedikleri bir saadet, onların doğuştan hakkıdır.

Felsefenin kaynağı endişedir ve tehdit altında olmadıkları ya da kendilerini yabancı bir yerde bulmadıkları sürece kediler endişe yaşamazlar. Buna karşılık, insanlar için ise dünyanın kendisi yabancı ve tehditkâr bir yerdir. Dinler esas olarak, insana göre olmayan bir kâinatı insanca yaşanabilir hale getirme girişimleridir. Filozoflar çoğunlukla kendi metafizik kuramlarının yanında kaydadeğer bulmayarak

bu inançlara itibar etmemiş olsalar da aslında din ve felsefe aynı ihtiyaca cevap verir.[1] Her ikisi de insan olmaya eşlik eden bitmez tükenmez huzursuzluğu defetmeye çalışır.

Olaylara yüzeysel bakan kişiler, kedilerin soyut düşünme kapasitesinden yoksun oldukları için felsefe yapmadıklarını söyleyebilirler. Oysa bu yetiye sahip olacak, bununla birlikte dünya üzerinde aynı iç huzuruyla yaşamaya devam edecek bir kedigil türü tahayyül edilebilir. Şayet bu kediler felsefeye yönelecek olsalardı, muhtemelen fantastik edebiyatın eğlenceli bir kolu olarak ilgilenirlerdi onunla. Bu kedigil filozoflar ona endişeden kurtulmak için başvurulacak bir çare olarak değil, bir tür oyun olarak yaklaşırlardı.

Kedilerdeki soyut düşünme eksikliği, onların yetersizliklerinden çok zihinsel özgürlüklerinin bir göstergesidir. Genellemelerle düşünme, kolayca dile karşı duyulan içi boş bir imana doğru kayar. Felsefe tarihinin büyük bir bölümü dilsel kurgulara bir tapınmadan ibarettir. Sadece dokunabildikleri, koklayabildikleri ve gözleriyle görebildikleri şeylerin doğruluğuna güvenen kediler üzerinde ise sözcüklerin hükmü yoktur.

Felsefe insan aklının zayıflığına delalet eder. İnsanlar niçin ibadet ediyorlarsa, aynı nedenle felsefe yaparlar. Kendi yaşamlarında inşa ettikleri anlamın çok kırılgan olduğunu bilir ve onun çökmesi korkusuyla yaşarlar. Ölüm, anlamın nihai çöküşüdür; zira insanların kendilerine anlatmış oldukları her türlü hikâyenin sonunu imler. Böylece onlar da zamandan bağımsız bir dünyada bedenin ötesinde bir hayata geçişi ve insanın hikâyesinin bu diğer âlemde devam ettiğini tahayyül ederler.

Tarihinin büyük bölümü boyunca felsefe, ölüme dirençli hakikatlerin arayışı olmuştur. Platon'un formlar –ezeli ve ebedi bir âlemde var olan değişmez idealar– öğretisi, insani

değerlerin ölüme karşı güvence altına alındığı mistik bir tasavvurdu. Ölümü hiç düşünmeyen –ama görünüşe göre ne zaman öleceklerini gayet iyi bilen– kedilerin bu türden hayal ürünü şeylere ihtiyacı yoktur. Şayet anlayabilselerdi de felsefenin onlara öğretecek bir şeyi olmayacaktı.

Az sayıda filozof, kedilerden bir şeyler öğrenilebileceğini fark etmişti. On dokuzuncu yüzyıl Alman filozofu Arthur Schopenhauer (d. 1788) kaniş köpeklerine sevgisiyle tanınıyordu, ileri yaşlarında bir dizi kaniş besledi ve hepsine de aynı isimleri verdi – Atma ve Butz. En az bir tane de kedigil can yoldaşı vardı. Filozof 1860'ta kalp yetmezliğinden öldüğünde, onu evdeki koltuğunda ismini bilmediğimiz bir kedinin yanında bulacaklardı.

Schopenhauer hayvanlarını, bireyselliğin bir yanılsama olduğuna dair kendi teorisini desteklemekte kullandı. İnsanlar kedilerin kendileri gibi bağımsız bireyler olduklarını düşünmeden edemezler; oysa ona göre bu yanlıştır, zira bunların her ikisi de Platoncu bir formun –pek çok farklı örnekte tekraren ortaya çıkan bir arketip– örnekleridir. Sonuçta bu görünürdeki bireylerin her biri, daha asli bir şeyin –Schopenhauer'a göre gerçekten var olan tek şey olan bitimsiz yaşama isteğinin– geçici olarak cisimleşmiş halidir.

Filozof, teorisini *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* adlı eserinde etraflıca izah eder:

> Şu anda bahçede oynayan kedi ile orada üç yüz sene önce aynı şekilde atlayıp sıçrayarak oynamış kedinin aynı kedi olduğunu ciddi ciddi iddia etsem bana deli gözüyle bakacaklarını gayet iyi biliyorum; ama bugünkü kedinin üç yüz sene öncekinden esas itibarıyla ve her yönüyle tamamen farklı bir kedi olduğuna inanmanın çok daha absürt olduğunu da biliyorum ... Bir açıdan, birey söz konusu

> olduğunda karşımızda her seferinde farklı bir varlık olduğu elbette ki doğrudur ... Başka bir açıdan ise, hakikatin yalnızca *şeylerin* değişmez ve kalıcı formlarına, yani idealara ait olması bakımından, doğru değildir; ki bu Platon için düşüncesinin temelini oluşturacak kadar açık bir gerçekti.[2]

Schopenhauer'ın, kedileri bir Ölümsüz Kedi'nin fani gölgeleri olarak görmesinin bir cazibesi yok değil. Gel gör ki, bugüne kadar tanıdığım kedileri düşündüğümde ilk aklıma gelen onların ortak özellikleri değil, birbirlerinden farklılıkları oluyor. Bazı kediler sakin ve dalgın, ötekiler müthiş oyuncu; bazıları temkinli, ötekiler gözü kara maceracı; bazıları sessiz ve barışçıl, ötekiler konuşkan ve hayli iddiacı. Her birinin kendi zevkleri, alışkanlıkları ve kişiliği var.

Kedilerin onları diğer canlılardan –özellikle de bizlerden– ayıran bir doğaları vardır. Kedilerin doğası ve bizim ondan öğrenebileceklerimiz bu kitabın konusunu oluşturuyor. Bununla birlikte, kedilerle yaşamış olan hiç kimse onları tek bir türün birbirinin yerini tutabilir örnekleri olarak göremez. Onların her biri benzersiz şekilde kendisidir ve birçok insandan daha bireyseldir.

Yine de Schopenhauer, hayvanlara bakışında önde gelen diğer filozoflardan daha merhametliydi. Rivayete göre, René Descartes (1596-1650) insan dışı hayvanlarda bilinçli farkındalığın olmadığını göstermek amacıyla bir kediyi camdan aşağı atmış, sonra da kedinin korku dolu çığlıklarının mekanik tepkiler olduğu sonucuna varmıştı. Descartes köpekler üzerinde de deneyler yaptı; bunlardan biri, bir köpeği keman sesi eşliğinde kırbaçlamayı içeriyordu. Buradaki amaç, keman sesinin daha sonra hayvanı ürkütüp ürkütmeyeceğini görmekti – ki ürkütüyordu.

Descartes felsefeye "Düşünüyorum, öyleyse varım," deyişini kazandıran filozoftu. Bunun anlamı, insanların esas olarak akıldan meydana geldikleri ve yalnızca arızi olarak fiziksel organizmalar olduklarıydı. Filozof felsefesini metodik kuşkuculuğa dayandırmak istemişti. Ancak hayvanlara bir ruhu çok görmüş olan Hıristiyan dogmasından kuşku duymak aklına gelmemiş olacak ki, kendi rasyonalist felsefesinde bu tezi yineleyecekti. Descartes yaptığı deneylerin, insan dışı hayvanların hissiz makineler olduklarını ortaya koyduğuna inanıyordu; bu deneylerin gerçekte gösterdiği ise, insanların diğer hayvanlara kıyasla düşünme yetisinden daha yoksun olabildikleriydi.

Bilinçli farkındalık birçok canlıda ortaya çıkabilir. Doğal seçilimin bir kolu insana ulaştıysa, diğer bir kol ahtapota uzanmıştır. Her iki durumda da önceden belirlenmiş bir şey yoktur. Evrim, giderek daha özbilinçli yaşam formlarına doğru ilerlemez. Bilinç, rastgele ortaya çıkarak, ona sahip olan organizmalara gelip gider.[3] Yirmi birinci yüzyıl transhümanistleri* evrimi, bütünüyle özbilinçli bir kozmik akla ulaştıracak bir süreç olarak algılarlar. Bu türden görüşlerin örneklerine on dokuzuncu yüzyıl teosofisi, okültizmi ya da spiritüalizminde de rastlanabilir.[4] Bunların hiçbiri Darwin'in teorisini temel almaz. Oysa insanın özbilinci pekâlâ bir defaya mahsus bir şans olabilir.[5]

Bu, iç karartıcı bir çıkarım gibi görünebilir. Ama özbilinç niçin en yüksek değer olsun ki? Bilinçlilik abartılmış, ona gereğinden fazla değer biçilmiştir. Kendi yansımasının daimi parlaklığından mest olmuş bir dünyadansa, zaman

* Transhümanizm: 1980'lerde ortaya çıkan, insanın fiziksel ve bilişsel yeteneklerinin artırılması, yaşlanma ve hastalanma gibi arzu edilmeyen yönlerinin ortadan kaldırılması amacıyla bilim ve teknolojiden faydalanılmasını savunan evrensel akım. (*ç.n.*)

zaman kısmen özbilinçli canlılar üreten, ışık ile gölgenin içe içe geçtiği bir dünya daha ilgi çekici ve daha yaşanasıdır.

Bilinç, kendine döndüğünde, iyi hayata giden yolda engel oluşturur. Özbilinç, acı verici deneyimleri farkındalığın erişemediği bir köşesine durmaksızın itme çabasıyla, insan aklını bölmüştür. Bastırılmış acı, hayatın anlamına ilişkin soruları akla getirerek adeta onu zehirler. Buna karşılık, kedi aklı bir ve bütündür. Acı çekilir ve unutulur, sonra yaşama sevinci geri döner. Kediler yaşamlarını sorgulama ihtiyacı duymazlar, zira hayatın yaşamaya değer olduğundan şüpheleri yoktur. Felsefenin nafile yere dindirmeye çabaladığı bitmez tükenmez huzursuzluğun kaynağı, insanın özbilincidir.

KEDİSEVER BİR ANTİ-FİLOZOF: MICHEL DE MONTAIGNE

Kedilere ve felsefenin sınırlarına dair daha yüksek bir kavrayışı ise, "Ben kedimle oynarken, benim onunla değil de onun benimle vakit geçirmediğini nereden bileyim?"[6] diye yazan Michel de Montaigne (1533-1592) sergiliyordu.

Montaigne sıklıkla modern hümanizmin –her türlü Tanrı fikrini geride bırakmayı hedefleyen düşünce akımı– kurucularından biri olarak nitelenir. Gerçekte ise o, Tanrı'ya olduğu kadar insanlığa da şüpheyle yaklaşıyordu. "İnsan tüm yaratıkların en çürüğü ve en zayıfıdır; üstüne üstlük, en kibirli olanıdır," diye yazmıştı. Filozof gelmiş geçmiş bütün felsefeleri inceledikten sonra, hiçbirinin nasıl yaşamak gerektiğine dair hayvanların doğuştan sahip oldukları bilginin yerini tutamayacağını keşfetmişti. "Nasıl ki biz onları vahşi canavarlar gibi görüyorsak, muhtemelen onlar da aynı sebeple bize o gözle bakıyorlardır,"[7] diyordu. Diğer hayvanlar

nasıl yaşayacaklarına dair doğuştan gelen bir kavrayışa sahip olmalarıyla insanlardan üstündü. Bu yaklaşımıyla Montaigne, Hıristiyan öğretisinden ve Batı felsefesinin belli başlı geleneklerinden ayrılıyordu.

Montaigne'in zamanında kuşkucu olmak riskli bir işti. Diğer Avrupa ülkeleri gibi Fransa da din savaşları sonucunda enkaza dönmüş durumdaydı. Babasının ardından Bordeaux belediye başkanı olmasıyla birlikte Montaigne de bu savaşların içine düştü ve dış dünyadan kopup çalışma odasına çekildiği 1570 yılı sonrasında da, savaşan Katolikler ve Protestanlar arasında arabuluculuk yapmaya devam etti. Montaigne'in ailesinin soyu Marranoları da –Engizisyon'un baskısı altında Hıristiyanlığa geçmeye zorlanmış İberyalı Yahudiler– kapsıyordu ve Kilise'nin lehine yazılar yazdığında, filozofun onların maruz kaldığı türden bir baskıya karşı kendini korumaya çalıştığı düşünülebilirdi. Ama o aynı zamanda, akla kuşkuyla yaklaştıkları için imana açık olan bir düşünürler geleneğine mensuptu.

Antik Yunan kuşkuculuğu Avrupa'da on beşinci yüzyılda yeniden keşfedildi. Montaigne onun en radikal kolu olan Pyrrhonculuktan etkilenmişti; bu akım ismini, Büyük İskender'in ordusuyla Hindistan'a giden ve orada gimnosofistler ("çıplak bilgeler") ya da yogilerle çalışmalar yaptığı söylenen Elis'li Pyrrhon'dan (MÖ yak. 360-yak. 270) alıyordu. Pyrrhon felsefenin hedefinin *ataraxia* olduğu fikrini –olasılıkla ilk kez kendisi tarafından kullanılmış olan, dinginlik halini ifade eden bir terim– bu bilgelerden alıp ülkesine taşımış olabilirdi. Kuşkucu filozof, inancı ve inançsızlığı askıya alarak kendini iç huzursuzluğundan koruyabiliyordu.

Montaigne Pyrrhonculuktan çok şey öğrendi. Yaşamının ilerleyen dönemlerinde inzivaya çekildiği kulenin kirişlerini,

Pyrrhon'un ardılı, *Pyrrhonculuğun Esasları*'nın yazarı, hekim-filozof Sextus Empiricus'tan (MS yak. 160-yak. 210) alıntılarla donatacaktı. Söz konusu eserde kuşkucu bakış açısı şöyle özetleniyordu:

> Kuşkuculuğun nedensel ilkesinin dinginliğe ulaşma umudu olduğunu söyleyebiliriz. Düşünce yetisi ve zenginliğine sahip kişiler, şeylerdeki düzensizlikten ötürü bir karmaşa içine girer, bu durumda neyi onaylayacağı konusunda kuşkuya düşer, neyin doğru neyin yanlış olduğunu araştırmaya başlar, bu konularda karara vararak dinginliğe ulaşmayı umarlar.[8]

Ancak Montaigne felsefenin, Pyrrhoncu türünden olanının bile, insan aklını çalkantıdan kurtarıp kurtaramayacağını sorguluyordu. Filozof birçok denemesinde –Fransızcada "deneme" ya da "girişim" anlamına gelen *essai* sözcüğünden kendi türettiği bir terimdi bu–, Pyrrhonculuğu imanın lehine kullanıyordu.

Pyrrhon'a göre, hiçbir şey bilinemez. Montaigne'in ifadesiyle, "İnsanın başında bir bela vardır: Bir şeyler bildiğini sanması."[9] Pyrrhon'un müritlerine, sırtlarını herhangi bir argümana ya da prensibe değil de doğaya yaslayarak yaşamaları öğretiliyordu. Fakat şayet akıl bunca âcizse, dinin gizemlerini kabul etmemek için sebep var mıydı?

Antik Avrupa dünyasındaki belli başlı üç felsefe okulunun –Stoacılık, Epikurosçuluk ve Kuşkuculuk– üçü de bir dinginlik halini hedefliyordu. Yani felsefe, düzenli olarak alınması halinde *ataraxia*'ya ulaştıracak olan bir yatıştırıcıydı. Felsefe yapmanın amacı iç huzuruydu. Montaigne'in ise bu türden umutları yoktu: "Her kesimden tüm filozoflar

genellikle bir konuda anlaşırlar: En yüce iyinin gönül ve beden huzuruna bağlı olduğunda. İyi de onu nerede bulacağız? ... Böyle toz duman içinde kaybolmuşken."[10]

En radikal Pyrrhoncudan da daha kuşkucu olan Montaigne, felsefe yapmanın herhangi bir şeklinin insanın huzursuzluğunu dindirebileceğine inanmıyordu. Ona göre, felsefe en çok, insanları felsefenin olumsuz etkilerinden kurtarma konusunda işe yarardı. Ludwig Wittgenstein (1889-1951) gibi o da gündelik dilin eski metafizik sistemlerin tortularıyla dolu olduğunu fark etmişti.[11] Bu kalıntıları açığa çıkarıp, onların anlattığı gerçekliklerin aslında birer kurgudan ibaret olduğunu fark edersek, daha esnek şekilde düşünebilirdik. Felsefeye karşı ufak dozlarda alacağımız bu türden bir homeopatik ilaç –bir anti-felsefe de denebilir–, bizi diğer hayvanlara yaklaştırabilirdi. İşte o zaman, filozofların bizden değersiz sayarak görmezden geldikleri bu canlılardan bir şeyler öğrenmeye başlayabilirdik.

Bu türden bir anti-felsefenin de argümanlarla değil, bir hikâyeyle başlaması beklenirdi.

MÈO'NUN YOLCULUĞU

Kedi odaya bir siluet, kapı aralığından süzülen güçlü ışıkla çerçevelenmiş küçük, kara bir suret olarak girdi. Dışarıda savaş ortalığı kasıp kavuruyordu. Burası, 1968 Şubat'ında Tet Saldırısı'nın, yani Amerikan birliklerine ve onların Güney Vietnamlı müttefiklerine karşı düzenlenen ve beş yıl sonra Amerika'nın ülkeden ayrılmasıyla sonuçlanacak olan Kuzey Vietnam harekâtının başlarında, Vietnam'ın Hué şehriydi. İnsanın savaş deneyimine dair güçlü anlatılardan biri olan

The Cat from Hué (Hué'dan Gelen Kedi) adlı eserinde, CBS televizyon muhabiri Jack Laurence şehri şöyle betimliyordu:

> Hué'da savaş bütün şiddetiyle sürüyordu. Bu kez tanık olduğumuz, her ikisi de o bölgede yeni ve orayı almakta kararlı olan iki silahlı –ve ağırlıklı olarak genç– grup arasındaki bir şehir arbedesi, hızlı gelişmelerle seyreden ve amansızca kan dökülen bir sokak çatışmasıydı. Hiçbir kural yoktu. Bir an olsun düşünmeden canlar alınıyor – insanlar öldürülüyor, heba ediliyor, yok ediliyordu ... Sonunda, daha vahşi ve daha güçlü olan çete ötekini püskürttü ve çatışmadan geriye kalan ne varsa ele geçirdi. Yenilenler, yaralılarını da alıp geri çekildiler ve bir başka gün yeniden savaşana kadar hayatta kalmış oldular. Yıkıntılar da yenenlere kaldı. Hué'da durum buydu.[12]

Odaya usulca girdiğinde o kara şeklin, aşağı yukarı sekiz haftalık, Laurence'ın avucuna sığacak kadar çelimsiz bir kedi yavrusu olduğu görülebildi. Bir deri bir kemik, kir içinde, tüyleri dolaşık ve yağlı kedi havayı kokladı ve Amerikalı muhabirin, ordu tarafından dağıtılan bir konserveden atıştırmakta olduğu yiyeceğin kokusunu aldı. Muhabir kedi yavrusuyla Vietnamca konuşmayı denedi, ama kedi ona sanki aklını kaybetmiş gibi baktı. Yiyeceğinden ikram ettiğinde, kedicik temkinli bir şekilde yaklaştı ama elini sürmedi. Amerikalı orada biraz yiyecek bırakarak çıktı ve ertesi gün geri döndü. Kedicik kapı girişinde belirdi, odaya göz gezdirdikten sonra ona doğru yürüdü ve o parmaklarını uzatınca elini kokladı. Amerikalının elinde kalan son yiyecek, üzerinde "parça biftek" yazan bir konserveydi, onu açtı ve parmaklarının ucunda ikram etti. Kedicik pişmiş et parçalarını

çiğnemeden yutarak, aç kurtlar gibi yedi. Sonra Amerikalı bir havluyu mataradaki suyla ıslattı ve küçük kediyi omuzlarından tutarak kulaklarındaki kirleri ve pireleri kazıyıp çıkardı, ağzını sildi, çenesini ve bıyıklarını ovalayarak temizledi. Kedicik karşı koymadı ve temizlik faslı tamamlandığında ön pati tüylerini yalayıp yüzünü yıkadı. O iş de bitince, Amerikalıya yaklaşarak elinin tersini yaladı.

Bir cipin gelmesiyle, Jack'in aklına eve dönüyor olduğu geldi. Kediciği cebine yerleştirdi ve böylece onları Hué'dan alıp helikopterle Da Nang'a götürecek olan bir yoldaşlık başlamış oldu. Orada kedicik –artık adı Mèo'ydu,*– basın yerleşkesinde kalacak ve günde dört beş kez karnını dilediğince doyurabilecekti. Yol boyunca Mèo Jack'in ceketinin kumaşını boydan boya tırmaladı ve neredeyse kaçmayı başarıyordu, kokpitte dolaşıp pilot kemerlerine tırmandı. Sonra Saygon'a doğru yola devam ettiler ve bu kez Mèo, örtüsüyle oyuncaklarının da bulunduğu bir karton kutunun içinde, uçakta gezinemeden ve yol boyunca inleyerek seyahat etti. Birlikte kaldıkları otelde kedicik, çokça direndiği zoraki bir banyo yaptı. Orada, görünüşte kapkara olan tüylerinin istemdışı bir kamuflaj olduğu anlaşılacak ve onun altında Mèo'nun, parlak mavi gözleriyle kırmızı noktalı bir Siyam melezi olduğu ortaya çıkacaktı.

Otelde Mèo, düzenli olarak –mutfaktan günde dört öğün gelen yemek artığı balık kafaları ve pilavla– beslendiği halde, daha çok yiyecek peşinde diğer odalara baskınlar düzenliyordu. Otel odasında pencere pervazına sıçrıyor ve orada, gözleriyle aşağıdaki insanların, ışıkların ve taşıtların hareketlerini takip ederek, bütünüyle tetikte ama neredeyse kıpırtısız, saatlerce yatıyordu. Savaşa katılan Amerikalı

* Vietnam dilinde: Kedi *(ç.n.)*

muhabirler, uyuşturucu alarak ya da hep birlikte kafayı çekip kendilerinden geçerek ona katlanmayı öğrenmişlerdi, fakat bunlar uykularından kâbuslarla uyanmalarına engel olamıyordu. Zaman zaman bir süreliğine izne çıkıp ülkelerine dönüyorlardı, ancak savaş da onlarla geliyor ve uykularını kaçırmaya devam ediyordu. Kendi payına Mèo, "olup bitenleri biz yabancılardan daha iyi anlıyor gibi görünüyordu ... Bu da onu, esaret altında bile aslında özgür kılıyordu. Açık pencerenin önünde ... sigara dumanının incecik sisiyle sarmalanmış halde otururken, Mèo'nun gözleri Güney Çin Denizi kadar derin, mavi ve esrarlıydı."[13]

Mèo kendisi için yaptığı bir sığınakta uyuyordu, kemire kemire tam kendi geçebileceği büyüklükte delik açtığı (bu iş bir haftasını almıştı) bir nakliye kolisiydi bu. Otel sınırları içindeki bir düzine kadar yaban kedisi üzerinde hâkimiyet kurmuş, onlar da ondan sakınmayı öğrenmişlerdi; bahçeyi ve odaları av sahası olarak kullanarak buralarda bulduğu kertenkeleleri, güvercinleri, börtü böceği, yılanları –hatta muhtemelen, esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolmuş olan bir tavuskuşunu da– avlayıp yiyordu. Artık bir kama kadar keskin dişlere sahip olan Mèo, "küçük beyaz avcı, doğuştan katil, kurbanını bekleyen bir pusu"ydu.[14] Onu beslemeye gelen Vietnamlı otel personeli dışında odaya giren herkese düşmanca davranıyordu, özellikle de Amerikalı iseler. "İnsanlığa diş biliyormuş gibi bir hali vardı ... İçedönük ve yalnız, Vietnamlı olmayan herkese düşman Mèo, yabanıl, kindar bir hayvan, olağanüstü derin ve gizemli bir kediydi."[15]

Mèo korku nedir bilmiyordu ve asla başka odalara girerken yakalanmadı. Jack onu *Savaş Sanatı*'nın yazarı Sun Tzu'nun reenkarnasyon geçirmiş hali olarak görmeye başlamıştı, "Zeki, cesur, kurnaz ve gaddar ... Çinli

savaşçı-filozofun bir kedi bedenindeki Vietkong* versiyonu ... Yarı erişkin bir kedi olarak dirençli, başına buyruk ve fevri. Bir asker gibi ve sessiz. Beyaz tüyler içinde bir Zen savaşçısı ... Gözü karalık onun cazibesinin bir parçasıydı ... Otel binasının çıkıntılı dış kenarları boyunca yürürken, kendinden daha iri hayvanlara saldırırken, şeytani bir kurnazlıkla tuzaklar kurarken, kendilerini yenilmez görenlere özgü bir cüret ve aldırmazlıkla hayatını tehlikeye atıyordu. O asla gergin olmaz ve asla enerjisini boşa harcamazdı. Hareketleri akıcıydı ve sırrına erilmezdi."[16]

Mèo'yu sahiplendiğinde Jack, muazzam ölçülerde yıkıma uğratıldığı bir noktada hayatı olumladığını hissetti:

> Kediye yiyecek ve barınak sağlayarak, katliamın ortasında, ne kadar küçük ve önemsiz olursa olsun bir hayatı olumluyordum. Bilinçli bir şey değildi bu. Gençtim ve bir şeyleri niçin yaptığımın üzerinde durmuyordum. O sıra doğru göründü. Mèo ve ben birbirimizi düşman olarak görsek de sadece sıkıntılı bir durum içinde birlikte olmamız sebebiyle bir güven hissetmeye, tuhaf bir şekilde birbirimize bağlanmaya başlamıştık. Sahaya yaptığım bir gezinin ardından odaya dönüp de onun yuvasında kımıldandığını, banyodaki musluktan su içtiğini ya da çalışma masasındaki bir şeyi devirdiğini duyduğumda, eve dönmüşüm, bir yere aitmişim, güvendeymişim gibi hissederdim. Bana sebepsiz saldırıları seyreldi, şiddetini kaybedip daha çok bir ritüel halini aldı. Hué'nun üstesinden birlikte gelmemiz, aramızda bir bağ oluşturmuş olmalı. Onunla

* Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi. 1960'ta Güney Vietnam yönetiminin çökertilmesi ve Kuzey ve Güney Vietnam'ın yeniden birleştirilmesi amacıyla oluşturulan silahlı örgüt. (*ç.n.*)

ilgilenmek bana, sabah akşam felaket haberleri geçmenin haricinde küçük bir amaç vermişti.[17]

1968 Mayıs'ında ülkesine dönerken Jack, Mèo'nun da –daha sonraki bir uçağın kargo bölümünde– arkasından gelmesini sağladı. Eğer Mèo Saygon'da kalmış olsaydı, muhtemelen savaşın sayısız hayvan telefatına –çatışma süresince öldürülmüş olan bilinmeyen sayıdaki köpek, maymun, susığırı, fil, kaplan ve diğer kedilere– eklenmiş olacaktı. Vietkong bir saldırı daha düzenlese gıda kıtlığı olur ve Mèo pekâlâ bir tencereyi boylayabilirdi. Bu yüzden Jack onu Saygon Hayvanat Bahçesi'ne götürdü. Burası, son saldırı sırasında hayvanlardan bazıları ölüme terk edildiğinden ve artık tek tük ziyaretçi geldiğinden neredeyse bomboştu; burada Mèo seyahat etmesinin güvenli olduğuna dair raporu alabilmek için gerekli iğneleri oldu. Birkaç gün sonra tiz çığlıklar atıp etrafı tırmalayarak, New York'a otuz altı saatlik yolculuğu yapacaktı. Jack onu karşıladıktan sonra arabanın içinde salıverdiğinde, kedicik ön panelin üstüne sıçrayarak Jack'in omzuna tırmandı, bir yandan da her yeri kokluyor ve akmakta olan trafiği gözlüyordu. Jack'in annesinin Connecticut'taki evine vardıklarında da bir kutu tonbalığı konservesini silip süpürdü.

Mèo yeni evine güzelce yerleşti; diğer kedileri korkutup kaçırıyor, avlanıyor, aşina olmadığı yetişkinlere saldırgan davranırken oralı çocuklarla zarar vermeden oynuyordu. Ev halkı da buna karşılık Mèo'ya uyum sağladı. Bir keresinde muhtemelen ona bir tankı ya da uçağı çağrıştırdığından, elektrikli süpürge sesinden ödü kopmuştu, bu yüzden eğer o yakınlardaysa süpürge kullanılmıyordu. Mèo üzerine atladığı için, kâhya kadın işi bırakmıştı. Bir ara ortadan kaybolduğunda Jack'in annesi birkaç gün boyunca aradı

onu, sonunda garajda bir kutunun içinde bulundu, berbat bir trafik kazası geçirmiş, sonra bir şekilde oraya gelmeyi başarmıştı.

Veteriner ümitli değildi. Mèo'nun omzunda kırık vardı ve hayvan hastanesinde pahalı bir operasyon geçirmesi gerekiyordu. Ama o, hastanede geçen altı haftanın ardından Jack'in annesinin evine döndü, döndüğünde evin en sevdiği köşe bucağını teftiş etti ve ağaçlara tırmanmak, güneşte uyuklamak ve avlanmaktan oluşan yaşamına kaldığı yerden devam etti. İyileşme süreci devam ederken, şiddetli aksırık ve yemeğe ilgi kaybıyla kendini belli eden bir zatürre nöbeti onu bir üç haftalığına daha gerisingeri hastaneye gönderdi. Bu süreçte yasaklı yiyecekler gizlice içeri sokuldu ve hastane personeli onun üzerine titredi. Ve her ne kadar hayatının geri kalanında aksırma âdeti yadigâr kalacak olsa da bu kez tamamen sağlığına kavuştu.

İyileştikten sonra Mèo, Connecticut'tan ayrılarak, Manhattan'daki eski kumtaşı bir binanın tek odalı bir dairesinde eşi Joy'la yaşamakta olan Jack'in yanına gitti. 1970'te Jack bir aylığına Vietnam'a gittiğinde, Mèo onu özlemiş gibi görünüyordu. Geri döndüğünde ise hiç oralı olmadı. Jack'in bavulunu sanki kendisine bir şey hatırlatıyormuşçasına dikkatle kokladı. Jack ona Saygon'dan aldığı bir oyuncağı verdi, ama Mèo ona aldırış etmeden gidip yuvasına girdi ve öğleden sonranın kalanını orada geçirdi. Akşamleyin ise Joy'un Jack'e anlattığına göre, kedicik yatağa tırmanmış, Jack'in başının yakınında bir yere oturup uyurken saatlerce onun yüzüne bakmıştı.

Amerika'ya döndüğünde Jack, Vietnam günlerini heyecanla ve dehşetle hatırlıyordu. Kâbuslarını uyuşturucularla ve alkolle hafifletti. 1970'lerin başlarında New York giderek tehlikeli bir şehre dönüşüyordu ve zaman zaman Jack'e sanki

yeniden bir savaş bölgesindeymiş gibi gelmeye başlamıştı. Londra'da bir pozisyon boşalınca Jack ona başvurdu. Jack ve Joy'un peşinden Mèo da Londra'ya gitti, ki orada çiftin iki kızları olacaktı. Mèo altı ayını karantinada geçirmek zorunda kaldı, Jack ve Joy onu düzenli olarak ziyaret etseler de bu asla unutmadığı ve bağışlamadığı bir tecrübeydi. Onlarla yaşamak üzere geri geldiğinde, eskisine göre daha yabanıldı ve Londra'daki dairelerinde çılgın gibi oradan oraya koşturuyordu. Uykudayken zaman zaman, "sanki ... hayaletlerle boğuşuyormuşcasına"[18] kasılıp titriyordu.

Bir süre sonra Mèo, Jack, Joy ve iki küçük çocuklarıyla rahat ve güvenli bir hayata kavuştu. Jack'in kızlarından biri, Jessica, Mèo'ya öğün aralarında sürpriz yiyecekler veriyor ve Mèo geceleri onunla yatıyordu. Artık Jack'e eski bir dost gözüyle bakan Mèo, gecenin ilerleyen saatlerinde onun parmaklarından birkaç damla viski yalayıp, aynı anda uyumaya başlıyordu. Mèo 1983 yılına dek yaşadı, ta ki ölümcül olduğu anlaşılan ikinci bir zatürre nöbetine dek. Jack daha sıcak bir iklimi tercih etmiş olması gerektiğini düşünüyordu. Ona göre bunun sorumlusu İngiltere'nin havasıydı.

Jack son günlerinde Mèo'yu şöyle hatırlıyordu:

> ... geceleri tek başına evin uzak köşelerinde dolaşıyor, daha önce çıkardığı seslere hiç benzemeyen, hiçbir hayvandan duymadığım türden bir ağlama sesi çıkarıyordu. Yaban hayatından ya da yuvasından uzaklaştırılmış ya da ailesinden koparılmış bir hayvanın sesine benziyordu bu. Daha çok bir inilti, uzun, güçlü bir çığlık gibiydi; bir bağrış, miyavlama ya da olağan bir kedi sesi değil, ruhunun en derin köşesinden kopan bir feryat, ormanın ağıdıydı. Mèo'nun böyle feryat figan ettiği yegâne zamanlar evin sessiz olduğu, genellikle herkesin uykuda olduğu, yalnız

olduğunu sandığı zamanlardı. Kimse için değil, yalnızca kendisi için kopardığı bir feryattı bu.[19]

Mèo dünyanın bir ucundan diğer ucuna gözü pek yolculuğunu yaparken, insanlık da rastgele yürüyüşünü sürdürüyordu. Onun Vietnam'dan ayrılmasının üzerinden çok geçmeden, kadim ve güzelim Hué şehri yerle bir edildi; ismi geçmeyen bir Amerikalı binbaşı bir gazeteciye, "Şehri kurtarabilmek için önce onu yıkmak gerekti," yorumunu yapıyordu. "Hué katliamı" diye bilinen olayda, Kuzey Vietnam birlikleri yerel halktan binlerce kişiyi öldürdü (kesin sayı bilinmiyor). Amerikalıların kullandığı yaprak dökücü Portakal Gazı,* ormanların –sayısız hayvan türünün yaşam alanlarının– tahrip olmasına ve insanlarda genetik bozukluklar oluşmasına yol açacaktı. Çatışmada 58 binin üzerinde ABD askeri öldü, yaklaşık 2 milyon Vietnamlı sivil öldürüldü. Bunun dışında, çok sayıda kişi yaralandı, sakat kaldı ve travma geçirdi.

Tarihin tozu dumanı arasında, Mèo kendi zorlu ve coşkulu hayatını sürdü. İnsanoğlunun cinneti onu yurdundan koparınca, kendini nerede bulduysa orada kök salıp gelişti.

Jack son olarak şunları yazıyordu:

> Sanırım birer yaşam savaşçısı olarak birbirimizin becerilerine saygı duymaya başlamıştık. Şüphesiz ki payına düşen sayılı günler uzun süre önce tükenmişti, öyle ki yaşadığı her yeni gün fazladan bir ödüldü. Aynı zamanda, bilge bir hali vardı. Biliyordu, dost olmuştuk. Uzun, öfke dolu, sevgi dolu ilişkimiz bir bakıma ülkelerimiz

* *Agent Orange*: Vietnam Savaşı sırasında Amerikan askeri birliklerinin Vietkonglara karşı kullandığı yoğun zehirli zirai ilaçlama maddesi. (*ç.n.*)

arasındaki, birbirlerinin kanına bulanmış, hayatla, acıyla ve ölümle kopmamacasına iç içe geçmiş ilişkinin sembolü haline gelmişti.[20]

KEDİLER İNSANLARI NASIL EVCİLLEŞTİRDİ?

Hiçbir aşamada kediler insanlar tarafından evcilleştirilmedi. Belirli bir kedi türü –sağlam yapılı, ufak bir tekir olan *Felis silvestris*–, insanlarla yaşamayı öğrenerek tüm dünyaya yayıldı. Bugünkü ev kedileri, bu türün yaklaşık 12.000 yıl önce Yakın Doğu'nun bugün kısmen Türkiye, Irak ve İsrail'i oluşturan bölgelerinde insanlarla yaşamaya başlayan belirli bir kolunun, *Felis silvestris lybica*'nın torunlarıdır. Bu kediler bu bölgelerdeki köyleri istila ederek, insanlığın daha yerleşik bir yaşama geçişini kendileri için fırsata çevirmeyi başardılar. Depolanmış tohumlar ve hububatın cezbettiği kemirgenleri ve diğer hayvanları avlayarak ve yemek üzere kesilen hayvanlardan artakalan etleri kapışarak, insan yerleşimlerini güvenli gıda kaynakları haline getirdiler.

Son bulgular Çin'de yaklaşık 5.000 yıl önce, bundan bağımsız şekilde, *Felis silvestris*'in bir Orta Asya cinsinin benzer bir strateji izlemesiyle benzer bir sürecin vuku bulduğuna işaret ediyor. Bir kez insanlarla yakın ilişkiye girdikten sonra, kedilerin kendileri için faydalı varlıklar olduğunun insanlar arasında kabul görmesi fazla uzun sürmedi. Kedilerin çiftliklerde ve yelkenli gemilerde zararlı küçük hayvanlarla ve böceklerle mücadele amacıyla kullanılması yaygınlaştı. Kediler, fare avcıları, kaçak yolcular ya da yolunu şaşırmış gezginler olarak gemilerle dünyanın daha önce

yaşamadıkları bölgelerine yayıldılar. Bugün çoğu ülkede, insanın ev yaşamını paylaştığı diğer canlılar arasında sayıları köpekleri ve diğer hayvan türlerini geçmiş durumdadır.[21]

Bu evcilleşme sürecini kediler başlattı, hem de kendi kurallarıyla. İlk insan yerleşimlerine yiyecek için baskınlar düzenleyen diğer türlerden farklı olarak onlar, o zamandan bu yana, yabanıl doğaları çok da değişmeksizin insanlarla iç içe yaşamaya devam ettiler. Ev kedilerinin genomu yabanıl soydaşlarınınkinden pek az farklılık gösterir; bacakları biraz daha kısa ve tüyleri daha çeşitli renklerdedir. Buna karşın, Abigail Tucker'ın da belirttiği gibi, "Kediler insanlar arasında geçirdikleri zaman boyunca fiziksel olarak o kadar az değiştiler ki, bugün bile uzmanlar sıklıkla ev tekirlerini yaban kedilerinden ayırmakta güçlük çekerler. Bu da kedi evcilleşmesi araştırmalarını büyük ölçüde zora sokar. Modern zamanlara kadar dahi neredeyse hiçbir değişim geçirmeyecek olan antik fosilleri inceleyerek kedilerin insan hayatına girişinin ayrıntılarını kesin olarak saptamak hemen hemen imkânsızdır."[22]

Ev içinde tutulmadıkları sürece, ev kedilerinin davranış biçimi yaban kedilerininkinden çok da farklı değildir. Kedi birden fazla evi yuvası olarak görebilse de ev onun beslendiği, uyuduğu ve yavruladığı üstür. Net egemenlik alanları söz konusudur, bunlar erkek kediler için dişilerde olduğundan daha geniştir ve gerektiğinde diğer kedilere karşı savunulacaktır. Ev kedilerinin beyinleri yabanıl soydaşlarınınkilere kıyasla küçülmüştür, ama bu, ev kedilerinin daha az zeki oldukları ya da daha zor uyum sağladıkları anlamına gelmez. Ufalmış olan, beynin savaş ya da kaç tepkisini kapsayan bölümü olduğundan, ev kedileri yaban hayatında stres yaratabilecek olan, sözgelimi insanlarla ya da başka kedilerle karşılaşmak gibi durumlara tahammül gösterebilir hale gelmişlerdir.

Kedilerin insanlar tarafından kabul görmelerinin bir nedeni, kemirgen nüfusunu düşürmedeki yararlılıklarıydı. Kediler kemirgenleri yerler, ki binlerce yıl önce de insanların erzak ambarlarındaki hububatı mideye indirmiş olan fareleri yiyorlardı. Bununla birlikte, pek çok ortamda kediler ve kemirgenler birbirlerinin doğal hasımları değildirler ve etkileşime girdiklerinde çoğunlukla, sözgelimi ev çöpü gibi ortak bir kaynağı paylaşırlar. Kedilerin zararlı küçük hayvanlarla mücadele aracı olarak çok da etkili oldukları söylenemez. Ev fareleri muhtemelen ev kedileriyle birlikte evrimleşmiş ve onlarla bir arada var olmayı öğrenmişlerdir. Kedilerle farelerin bir arada, birbirlerine sadece beş on santimetre uzaklıkta olup da kedilerin farelere en ufak bir ilgi göstermedikleri fotoğraflara rastlanmaktadır.[23]

İnsanların kedileri evlerine kabul etmelerinin daha temel sebeplerinden biri, kedilerin insanlara kendilerini sevmeyi öğretmiş olmalarıdır. Kedigil evcilleşmesinin altında yatan esas neden budur. Kediler öylesine cazip ve akıl çelicidirler ki, sıklıkla bu dünyanın ötesinde bir yerlerden gelen varlıklar olarak görülmüşlerdir. İnsanlar, insan dünyasının dışında kalan bir şeylere ihtiyaç duyarlar, yoksa akıllarını kaçırabilirler. Animizm –ki en eski ve en evrensel dindir– insan dışı hayvanları ruhsal olarak bizimle eşdeğer, hatta bizden daha üstün kabul ederek işte bu ihtiyacı karşılıyordu. Diğer canlılara tapınarak atalarımız, kendilerininkinin dışındaki bir hayatla etkileşime girme şansı buldular.

Kediler insanları evcilleştirmelerinden bu yana, karınlarını doyurmak için avlanmaya bağımlı değillerdir. Buna karşın, doğaları gereği avcı kalırlar ve insanlardan gelen yiyecek kesildiğinde kısa sürede avcı yaşamına geri dönerler. Elizabeth Marshall Thomas'ın *The Tribe of Tiger: Cats and Their Culture* (Kaplan Familyası: Kediler ve Kedi Kültürü)

adlı çalışmasında belirttiği gibi, "Kedilerin öyküsü, etin öyküsüdür."[24] Büyük olsun küçük olsun, kediler hiper-etçillerdir: Yaban hayatında sadece et yerler. Günümüzde büyük kedilerin soylarının tükenme riskiyle karşı karşıya olmasının sebebi budur.

İnsan sayısındaki artış, insan yerleşimlerinin genişleyip boş arazilerin giderek azalması anlamına gelir. Kediler uyum sağlama yetileri çok yüksek canlılardır, düzlüklerin yanı sıra ormanlarda, çöllerde ve dağlarda da hayatlarını sürdürebilirler. Evrimsel açıdan fazlasıyla başarılı olmuşlardır. Bununla birlikte, bir yandan da son derece savunmasızdırlar. Yaşam alanları ve besin kaynakları ortadan kalktığında, insanlara karşı kaybetmeye mahkûm oldukları çatışmalara girmek zorunda kalırlar.

Yiyeceklerini avlayıp öldürmek kedilerde içgüdüseldir ve yavru kediler oyun oynarken, aslında oynadıkları avlanma oyunudur. Onlar yaşamsal yağ asitlerini, ancak başka hayvanların etinde bulunması halinde sindirebilirler. Kısacası, ahlak dersi veren filozofun önerdiği etsiz yaşam kedilerin sonu olurdu.

Kedilerin avlanma tarzı bize onlar hakkında çok şey anlatır. Sürüler halinde avlanan aslanları bir kenara ayırırsak, kediler yalnız avlanırlar, çoğunlukla geceleri avlarının izini sürüp onları pusuya düşürürler. Pusu kuran avcı hayvanlar olarak kediler, kendilerinden daha küçük avlarını çeviklikle izlemek ve sıçrayıp üstlerine atılmak üzere evrimleşmişlerdir. Sözgelimi, kurtlar –ki köpeklerin evrimsel atalarıdır– kendilerinden daha büyük bir avın izini gruplar halinde sürerler. Bu gruplar tahakküm ve itaat üzerine kurulu ilişkiler aracılığıyla bir arada tutulur. Erkek ve dişi kurtlar genellikle tek eşlidir ve her ikisi de yavruya bakar. Kurt davranışının bu özelliklerinden hiçbiri kedilerde bulunmaz. Kedilerin

birbirleriyle ilişki kurma biçimi, "yalnız avcı" doğalarından kaynaklanır.

Bu durum, kedilerin daima yalnız oldukları anlamına gelmez. Nasıl olabilirler ki? Çiftleşmek için bir araya gelirler, bir ailede doğarlar ve güvenli gıda kaynaklarının olduğu yerlerde zaman zaman koloniler oluşturabilirler. Aynı yerde birkaç kedi yaşıyorsa, aralarından dominant bir kedi çıkabilir. Kediler egemenlik alanları ve eşler uğruna vahşice rekabet edebilirler. Ancak bunlarda, insanların ve evrimsel açıdan yakın akrabalarının kendi içlerindeki etkileşimleri şekillendiren yerleşik hiyerarşilere yer yoktur. Şempanzeler ve gorillerden farklı olarak, kediler alfa tipler ya da liderler çıkarmazlar. Gerektiğinde ihtiyaçlarını karşılamak üzere işbirliği yaparlar, ama bir sosyal gruba dönüşmezler. Kedi grupları ya da kümeleri, kedi toplulukları ya da sürüleri yoktur.

Kedilerin lider kabul etmemeleri, insanlara itaat etmemelerinin de sebeplerinden biri olabilir. Birçoğu, bugün birlikte yaşamakta oldukları insanlara ne itaat ederler ne de üstün varlıklar olarak algılayıp saygı duyarlar. Bize bel bağlamışken bile, bizden bağımsız kalmayı sürdürürler. Şayet bize sevgi gösterirlerse, bu çıkar uğruna sahte bir sevgi gösterisi olmaz. Dostluğumuzdan hoşlanmazlarsa, bırakır giderler; kalıyorlarsa bu bizimle olmayı istediklerindendir. Birçoğumuzun onları baş tacı etmesinin bir sebebi de budur.

Ancak kedileri herkes de sevmez. Son zamanlarda kediler, kuduz ya da parazit kaynaklı toksoplazma* gibi hastalıkları ve Kara Ölüm'e yol açan patojenleri yayan, "DDT benzeri ... bir çevresel kirletici"[25] olarak görülüp şeytanlaştırıldılar.

* Genellikle kedilerde üreyen, başka hayvanları ve insanları da enfekte edebilen bir hastalık çeşidi. (*ç.n.*)

Kuş pisliği insan sağlığı için daha büyük bir risk oluşturduğu halde, kedilere yönelik en yaygın ithamlardan biri de onların çok sayıda kuş öldürdükleridir. Doğanın dengesini bozdukları suçlaması yapılmaktadır. Gelgelelim, kedi düşmanlığını bu hayvanların çevre için oluşturabilecekleri herhangi bir tehditle izah etmek kolay değildir.

Hastalık tehdidine, ABD'de yaygın şekilde uygulanan Yakala-Kısırlaştır-Geri Bırak programı* benzeri programlarla karşı konulabilir; bu programda dış mekânlarda yaşayan kediler aşılama ve kısırlaştırma için kliniklere getirilir ve daha sonra salıverilirler. Kuşlara yönelik risk, çıngıraklar ve benzeri gereçler yardımıyla azaltılabilir. Asıl önemlisi, bu konuda baş suçlu bizzat insan denen hayvanın kendisiyken, insan dışı türlerin bir kolunu ekolojik çeşitliliği tahrip ediyor diye yaftalamayı anlamak mümkün değildir. Avcı olarak üstün yetenekleriyle kediler dünyanın bazı bölgelerinde ekosistemi değiştirmiş olabilirler. Ancak halen içinde bulunduğumuz, dünyadaki kitlesel yok oluş sürecine yol açanlar insanlardır.

Kedi düşmanlığı yeni bir şey değildir. Erken Modern Dönem (Yeni Çağ) Fransası'nda bu düşmanlık, popüler bir ayine esin vermişti. Kediler uzun bir süredir şeytanla ve cadılıkla ilişkilendiriliyordu. Dinsel festivaller sıklıkla, şenlik ateşinde bir kedinin yakılması ya da çatıdan aşağıya bir kedinin atılmasıyla sonlanıyordu. Bazen, insan yaratıcılığını da gözler önüne sererek, kediler bir ateşin üzerine asılıp canlı canlı kızartılıyordu. Paris'te, yüksek bir direğe asılan bir sepet, varil ya da çuval dolusu canlı kediyi yakma âdeti yaygındı. Evler inşa edilirken döşeme tahtalarının altına kediler canlı canlı gömülüyordu; orada yaşayacaklara şans getireceğine inanılan bir uygulamaydı bu.[26]

* Orijinal ismi: Trap-Neuter-Return program (TNR). (*ç.n.*)

1638 yılının ilk gününde, Ely Katedrali'nde* büyük ve şamatacı bir topluluğun önünde bir kedi, şişe geçirilip canlı canlı kızartılmıştı. Bundan birkaç yıl sonra, İngiliz İç Savaşı'nda Kraliyet güçlerine karşı savaşan Parlamento birlikleri Lichfield Katedrali'nde** tazıları kullanarak köşe bucak kedi avladı. II. Charles devrindeki papa yakma seremonilerinde,*** acı haykırışları dramatik etki yaratsın diye kuklalara canlı kediler dolduruluyordu. Köy panayırlarında, sepetlerde asılı kedileri silahla vurmak popüler bir eğlenceydi.[27]

Bazı Fransız şehirlerinde kedi kovalayıcılar, kedileri tutuşturup onlar alev almış halde sokaklar boyunca koştururken peşlerine düşerek daha canlı ve renkli bir gösteri sergiliyorlardı. Başka eğlencelerde, kediler tüyleri yolunmak üzere elden ele gezdiriliyordu. Almanya'da benzer şenliklerde eziyet edilen kedilerin feryatları *Katzenmusik***** diye adlandırılıyordu. Çoğu şenlik, kedilerin sopayla öldüresiye dövülüp sonra da asıldıkları bir sahte duruşmayla son buluyordu; gürültülü kahkahalara yol açan bir gösteriydi bu. Kediler sıklıkla yasak cinsel arzunun cisimleşmiş halleri olarak algılanıp insanlarca sakatlandılar ya da öldürüldüler. Aziz Pavlus'tan bu yana Hıristiyanlar cinselliği yıkıcı, hatta şeytani bir güç olarak gördüler. Kedilerin insani ahlak değerlerinden yoksun olmaları, Ortaçağ kafasında muhtemelen kadınların ve diğerlerinin cinselliğe dair dinsel yasaklara isyanıyla ilişkilendirilmişti. Arka planda bu türden bir teizm varken,

* İngiltere'nin Ely şehrinde bulunan, 11. yüzyıldan kalma, Gotik tarzın en önemli örneklerinden biri olan Anglikan katedrali. (*ç.n.*)

** İngiltere'nin Lichfield şehrindeki üç kuleli, gösterişli Ortaçağ katedrali. (*ç.n.*)

*** 17. yüzyılın ikinci yarısında, Katoliklerin papanın öncülüğünde İngiltere Kralı II. Charles'a ve Parlamento'ya karşı darbe yapacakları söylentilerinin çıkması üzerine, Protestanların yönetime destek amacıyla düzenledikleri, sembolik olarak papa kuklalarının yakıldığı protesto gösterileri. (*ç.n.*)

**** (Alm.) Kedi müziği. (*ç.n.*)

kedilerin şeytanın vücut bulmuş hali olarak görülmeleri neredeyse kaçınılmazdı. Kediler Avrupa'nın dört bir yanında cadılığın simgesi olarak görüldüler ve cadılarla birlikte ya da onların yerine eziyet görüp yakıldılar.[28]

Kedilere eziyet etme alışkanlığı cadılık çılgınlığıyla birlikte de son bulmadı. On dokuzuncu yüzyıl İtalyan nöroloğu, Floransa'daki Istituto di Studi Superiori'de profesör, İtalyan Antropoloji Topluluğu'nun kurucusu ve daha sonraları İtalyan Senatosu'nun ilerici bir üyesi olan Paolo Mantegazza (1831-1910), insanların evrim yoluyla en tepede "Aryanlar"ın*, en dipte de "zenciler"in bulunduğu bir ırksal hiyerarşiye ulaştığına inanan, açık bir Darwinciydi. Seçkin profesör bir mekanizma tasarlayarak, buna keyifle "işkenceci" adını verdi. Bu tasarımda, kedilerin "vücutları ince uzun çivilerle örülüyordu", öyle ki en ufak bir hareket ıstırap demekti; sonra da derilerini yüzüyor, kesiyor, koparıyor ve parçalıyordu, ta ki sonunda ölüm gelip onları kurtarıncaya dek. Uygulamanın amacı, acının fizyolojisini incelemekti. Tıpkı hayvanların bir ruhlarının olmadığına ilişkin teist dogmadan vazgeçmeyi reddeden Descartes gibi, ünlü nörolog da bilgiye ulaşma amacının hayvanlara eziyeti akladığına inanıyordu. Bilim, dinin zalimliklerini geliştirip mükemmelleştirmişti.[29]

Esasında kedi nefreti, altta yatan kıskançlığın bir dışavurumu olabilir. Pek çok insan içten içe mutsuz yaşamlar sürer. Eziyet etmek, başka canlılara *daha büyük acı* çektirdiği için rahatlatıcı olabilir. Kedilere zulmetmek ise, bu hayvanlar

* Hindistan kökenli olup zamanla Asya'nın ve Avrupa'nın geniş bölgelerine yayılan, Hint-Avrupa dillerinin yükselmesini sağlamış etnik topluluk. 19. yüzyıldan itibaren ise Aryan terimi ırkçı teorisyenler ve Nazilerce kendilerini tanımlamak için kullanılmıştır. (*e.n.*)

kendi başlarına böylesine hallerinden memnun oldukları için özellikle tatmin edicidir. Kedi nefreti çoğu kez, mutsuzluğa batmış insanların kendilerine duydukları nefretin, mutsuz olmadığını bildikleri canlılara yönlendirilmiş halidir.

Kediler doğalarına kulak vererek yaşarlar, insanlar ise doğalarını bastırarak. Çelişkili görünse de, bu da onların doğasıdır. Aynı zamanda da barbarlığın bitip tükenmez cazibesinin kaynağıdır. Birçok insan için uygarlık bir kısıtlanma halidir. Korkunun esiri olmuş, cinsel açlık çeken ve göstermeye cesaret edemedikleri bir öfkeyle dolu olan kimseler, kendini olumlayarak yaşayan bir canlı karşısında ister istemez deliye dönerler. Hayvanlara zulmetmek, onları kendi yaşamlarında sürünüp durdukları iç karartıcı sefaletten uzaklaştırır. Kedilerin eziyet görüp yakıldığı Ortaçağ karnavalları, ezilmişlerin şenlikleridir.

Kediler kendilerine bakan kişilere karşı görünüşteki kayıtsızlıklarından dolayı karalanırlar. Buna göre, bizler onlara yiyecek ve barınak sağladığımız halde, onlar bizi sahipleri ya da efendileri olarak görmezler ve bunların karşılığında bize can yoldaşlığından başka bir şey vermezler. Eğer onlara saygıyla yaklaşırsak bize sempati duymaya başlarlar, ama yine de yokluğumuzda bizi özlemeyeceklerdir. Desteğimizden yoksun kaldıklarında hızla yeniden yabanıllaşırlar. Geleceğe pek ilgi göstermeseler de bizden daha uzun yaşamaya kararlı görünürler. İnsanların etki alanlarını genişletmek amacıyla kullandıkları gemilerle gezegenin dört bir yanına yayılmış durumdaki kediler, insanlar bütün eserleriyle birlikte hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolduktan uzun süre sonra da buralarda olacağa benzerler.

2

Kediler Niçin Mutlu Olmaya Çabalamazlar?

İnsanlar hayattaki amaçlarının mutlu olmak olduğunu söylediklerinde, aslında mutsuz olduklarını dile getirirler. Mutluluğu bir proje olarak görerek, memnuniyeti ileriki bir zamanda aramış olurlar. Şu an geçip gider ve yavaş yavaş endişe baş göstermeye başlar. Gelecek zamandaki bu ruh durumuna ilerleyişlerinin olaylar nedeniyle kesintiye uğramasından ödleri kopar. Böylece, onları endişelerinden kurtarmayı vadeden felsefeye –ve günümüzde psikoterapiye– yönelirler.

Devaymış gibi görünse de aslında felsefe, iyileştirme iddiasında olduğu rahatsızlığın bir semptomudur. Diğer hayvanlar kendilerini içinde bulundukları durumdan başka tarafa yönlendirme ihtiyacı duymazlar. Mutluluk insanlar için yapay bir ruhsal durumken, kediler için onların doğal halidir. Doğalarına aykırı bir ortamın içinde sıkışıp kalmadıkları sürece, asla kedilerin canı sıkılmaz. Can sıkıntısı kişinin kendisiyle yalnız kalma korkusudur. Kediler kendileri olmaktan mutludurlar, insanlar ise kendilerinden kaçarak mutlu olmaya çalışırlar.

Kedilerin insanlardan en büyük farklılığı gösterdikleri

yer burasıdır. Psikanalizin babası Sigmund Freud'un keşfetmiş olduğu gibi, tekinsiz bir mutsuzluk insanlar için olağandır. Freud bu rahatsızlığı ne hiçbir zaman izah etti, ne de psikanalizin onu tedavi edebileceğine inandı. Bugün ise ondan kurtarmayı vadeden sayısız teknik söz konusu. Bu terapiler, insanları başkalarıyla yaşarken daha az zorlanmalarını sağlayacak yetilerle donatabilir. Ama onları insan olmanın beraberinde gelen huzursuzluktan kurtaramazlar. Bunca insanın kedilerle olmayı sevmesinin nedeni işte budur. Ailurofiller* sıklıkla antropomorfizmle –insani duyguları, onlardan yoksun olan diğer hayvanlara atfetmekle– itham edilirler. Oysa kediseverler kedileri, onlarda kendilerini gördükleri için değil, kendilerinden böylesine farklı oldukları için seviyorlar.

Köpeklerin aksine kediler yarı-insan haline gelmemişlerdir. Onlar bizimle etkileşime girer ve bizi kendilerince sevmeye başlayabilirler, ancak varlıklarının derinliklerinde bizden başkadırlar. İnsanın dünyasına girmiş canlılar olarak, bizim o dünyanın ötesini görmemize imkân verirler. Artık kendi düşüncelerimizin içine hapsolmuş olmadığımızdan, onlardan endişe dolu mutluluk arayışımızın niçin başarısızlığa mahkûm olduğunu öğrenebiliriz.

FİLOZOFLAR MUTLULUKTAN SÖZ ETTİĞİNDE

Felsefe nadiren açık uçlu bir sorgulama alanı olmuştur. Ortaçağ'da teolojinin hizmetindeydi. Günümüzde, orta sınıf

* Eski Yunancada "kedi" anlamına gelen *ailuros* sözcüğü ile "sevmek" anlamı katan *-phile* son ekinin birleşmesinden oluşan bir terim; "kedisever", "kedi düşkünü" anlamlarında kullanılıyor. (*ç.n.*)

akademisyenlerinin peşin hükümlerini açıklığa kavuşturma pratiğidir. En eski formlarında ise felsefe, dinginliğe ulaştırmayı amaçlıyordu.

Antik Çağ filozofları arasında Epikurosçular, mutluluğa arzularını gemleyerek ulaşabileceklerine inanıyorlardı. Bugün bir kimse Epiküryen olarak nitelendiğinde, iyi yemek ile şaraptan ve hayatın başka zevklerinden haz alan birini düşünürüz. Oysa orijinal Epikurosçular zevklerini asgari seviyeye indirmeyi hedefleyen çilecilerdi. En sade şekilde, ekmek, peynir ve zeytinden oluşan bir beslenme düzenleri vardı. Hüsrana ya da yılgınlığa karşı tedavi amaçlı kullanıldığı ve kara sevdayla ya da günümüzde romantik aşk diye adlandırabileceğimiz şeyle karıştırılmadığı sürece –zira bunlar iç huzurunu bozmaktan başka bir işe yaramazdı– cinselliğe itirazları yoktu. Aynı sebeple, yükselme ihtirasını ya da politik uğraşın her şeklini de ellerinin tersiyle itiyorlardı. İyi düzenlenmiş bir bahçede sessiz sakin bir inzivaya çekilmek, onları acıdan, endişeden koruyacak ve *ataraxia*'ya ulaşmalarını mümkün kılacaktı.

Epikuros'un Buda ile bazı ortak yanları vardır. Her ikisi de arzulardan feragat yoluyla acıdan kurtuluşu vadeder. Fakat Buda, buna tam anlamıyla ancak doğum ve ölüm atlıkarıncasından inilmesi halinde –başka bir deyişle, ayrı bir birey olarak varlığının son bulmasıyla– ulaşılabileceğini kabul etmesi bakımından daha gerçekçidir. Aydınlanmış insanlar hayatları süresince bir saadet halini deneyimleyebilirler, fakat acıdan azat olmaları ancak artık yeniden doğmayacak olmaları durumunda mümkündür.

Şayet reenkarnasyon mitini kabul ediyorsanız, bu hikâyenin cazip bir tarafı vardır. Epikurosçu bakışı ciddiye almak ise daha güçtür. Epikuros ve müritlerine göre, kâinat

boşlukta hareket etmekte olan atomlardan meydana gelmiş kaotik bir yapıdır. Tanrılar var olabilir, ama bize karşı ilgisizdirler. İnsanların yapmaları gereken, kendi içlerindeki acı kaynaklarını ortadan kaldırmaktır. Buraya kadar Budizm'e çok benziyor. Aradaki fark, Epikuros'un sadece yanlış kanaatler ve ölçüsüz arzuların yol açtığı acılardan kurtuluşu vadedebilmesidir. Ölüm kabullenmeyle karşılanabilir; tıpkı bizzat Epikuros'un son hastalığı boyunca neşesini kaybetmeyip ders vermeye devam etmesi gibi. Bununla birlikte, Epikuros'un bitmez tükenmez bir açlık ya da yoksulluk çekenler ve aşırı iş yüküne ya da zulme maruz kalanlar için ne söyleyeceği belirsizdir.

Epikurosçu inzivanın, ancak bu türden bir lükse imkân tanıyan bir zaman ve mekânda yaşıyorsanız ve onu maddi olarak karşılayabilecek kadar şanslıysanız keyfini çıkarabilirsiniz. Çoğu insan için bu hiçbir zaman geçerli olmamıştır, hiçbir zaman da olmayacaktır. Böyle inziva köşeleri var olmuşsa da buralar bir azınlığın sığınakları olmuş, savaşlarda ve isyanlarda istilaya uğramışlardır. Epikurosçu felsefenin daha temel bir zaafı ise, öğütlediği hayatın manevi yoksulluğudur. Nevrastenik* bir mutluluk tasavvurudur bu. Tıpkı bir nekahethanedeki gibi, en ufak bir sese izin yoktur. Sadece huzur verici bir sükûnet vardır elde. Fakat o zaman da hayat durağanlaşmış, sevincini büyük ölçüde yitirmiş olur.

İspanyol asıllı Amerikalı filozof George Santayana, *Evrenin Yapısı*** adlı şiirinde Epikuros'un tasavvurunu gözler önüne seren Romalı şair-filozof Lucretius'u irdelerken, bu eksikliğe değiniyordu:

---

* Aşırı yorgunluk ve bitkinlikle kendini gösteren bir nevroz türü. (*ç.n.*)

** Orijinal ismi: *De Rerum Natura*. Lucretius, *Evrenin Yapısı*, çev. Turgut Uyar-Tomris Uyar, Norgunk Yayıncılık, 2011. (*ç.n.*)

> Lucretius'un ... tartışmasız olarak elde etmeye değer ya da ulaşılabilir bulduğu şeyler çok sınırlıdır: Boş inançlardan arınmış olma, bu arınmayı mümkün kılacak kadar bir doğa bilgisi, dostluk, ucuz ve sağlıklı birkaç dünyevi zevk. Ne sevgi, ne yurtseverlik, ne cesaret, ne de din.[30]

Epikurosçular hayatın olumlu yanlarını bir noktaya dek yontarak dinginliğe ulaşmayı amaçlıyorlardı, öyle ki geriye kalan birkaçı (bu bilgeler öyle olacağını varsayıyordu) her koşulda ulaşılabilir olacaktı. Stoacılar ise aynı sonuca farklı bir yoldan vardılar. Onlara bakılırsa, düşüncelerini kontrol etmek yoluyla, başlarına gelen her şeyi kabullenebilirlerdi. Kâinat Logos –ya da akıl– tarafından yönetiliyordu. Şayet bir olayın felaket getirdiğine inanıyorsanız, bu onun kozmik düzenin bir parçası olduğunu anlamadığınız içindi. Dinginliğe giden yol, kendinizi bu düzenle özdeşleştirmenizden geçiyordu. Bunu yaptığınızda, şeylerin düzenindeki rolünüzü oynamakta mutluluk bulabilirdiniz.

Bu Stoacı felsefe, kölelerden hükümdarlara kadar, toplumun çeşitli kesimlerinde taraftar buldu. Nasıl kullanıldığının bir örneğini, İmparator Marcus Aurelius'un (MS 121-180) *Kendime Düşünceler* adlı eserinde bulabiliriz. Dünyadaki yerini anlamak ve görevini yerine getirmek için imparatorun kendine öğütler verdiği düşünsel bir günlük olan *Kendime Düşünceler,* yaşam yorgunluğuyla doludur. Marcus kendisini düşünmeye çağırır:

> Her şey nasıl da hızla yitip gidiyor, Kâinatın içindeki bedenlerin kendileri ve onların Zaman içindeki anıları. Duyularımızla algılayabildiğimiz her şeyin doğası nedir; öncelikle de bizi zevkle baştan çıkaran, acıyla korkutan ya da boş yere övülüp göklere çıkarılan şeylerin? Nasıl da

> değersiz, aşağılık, adi, kirletici ve geçici olduklarını iyice kavramalıyız onların. Yine, fikirleri ve sözleriyle onur ve onursuzluk dağıtan o kişiler kimlerdir? Ya ölüm nedir? Onunla ilişkili tüm imgelerden sıyrılıp salt kendi başına ele alınsa, tüm kaygılar ortadan kaybolur, Doğa'nın işinden başka bir şey olmadığı anlaşılır ölümün.[31]

Hayatın olumlanması değil, hayata karşı kayıtsızca bir tutumdur bu. Aurelius zihninde kendisinin ayrılmaz bir parçası olduğu rasyonel bir işleyiş düzeni yaratarak, kara talihi ve ölümü kabullenmeye çalışmıştı. İmparator-filozof kendi içinde rasyonel bir düzen bulabilirse, endişe ve kederden kurtulacağına inanıyordu. Zira ona göre kâinat sadece rasyonel olmakla kalmaz, rasyonel olan doğru ve iyidir de. Bu muhayyel bütünlükte Marcus iç huzuru bulmayı umuyordu. Marcus'a göre akıl, istencin kararlı bir şekilde ortadan kaldırılmasını gerektiriyordu. Sonuç, sabır ve tevekkülün hazin bir şekilde kutsanmasıdır. Filozof-imparator, sessizliğe gömülmüş bir Roma mozolesindeki kıpırtısız bir heykel gibi olmayı düşler. Ancak hayat onu düşünden uyandırır ve o yeniden etrafına felsefeden bir örtü dolamak zorunda kalır.

Rus şair ve denemeci Joseph Brodsky şunları yazıyordu:

> Antik düşünürler için felsefe hayatın tali bir ürünü değil, bunun tam tersiydi ... Belki bu noktada "felsefe" sözcüğünü geçici olarak bir kenara bırakmalıyız, zira Stoacılık, özellikle de onun Roma versiyonu, bilgi sevgisi diye tanımlanamaz. Daha çok, hayat boyu süren bir sabır ve dayanıklılık deneyidir...[32]

İmparatorlukla ilgili görevlerini –kendisinin inanmayı tercih ettiği şekliyle, kâinatın ona verdiği rolü– keder içinde yerine

getiren Marcus, tatmini kendi hüznü üzerine düşünmekte buluyordu.

Stoacılar, en ferasetli bilgenin bile hayattaki en büyük acılara dayanamayacağını kabul ediyorlardı. Onlara göre, böyle bir durumda intihar anlaşılabilirdi. Marcus kişinin yerine getirmesi gereken toplumsal bir sorumluluğu varsa intiharı onaylamazken, şayet koşullar her türlü rasyonel varoluşu onun için olanaksız kılmışsa hayatına son verebileceğini kabul ediyordu.

Stoacı filozof, devlet adamı ve oyun yazarı Seneca ise daha da ileri giderek, sadece kişinin yaşamaktan bıkması durumunda bile intiharın makul bir seçenek olabileceğine inanıyordu. Genç bir öğrenciye öğüt verirken şunları söylüyordu:

> Beklemeye değecek bir şey var mı hayatında? Seni geciktiren, alıkoyan zevklere doydun çoktan. Hiçbiri yeni değil senin için, doyup bıkmadığın yeni bir zevk kalmadı. Katıksız şarabın da su katılmış şarabın da bilirsin tadını. Sidik torbandan yüz testi ya da bin testi şarap geçmiş, ne fark eder! ... Hayatta da bir piyeste olduğu gibidir – ne kadar uzun sürdüğü değil, ne kadar iyi oynandığıdır önemli olan. Onu hangi noktada sonlandırdığının ne önemi var? İstediğin zaman bitir; yeter ki iyi bir bitiş olsun bu.[33]

Seneca'nın ölümü kendi elinden oldu, ama kendi tercihiyle değil. İmparator Nero'ya karşı bir suikasta karışmakla suçlanınca, Nero filozofun kendini öldürmesini buyurdu. Romalı tarihçi Tacitus'a göre, Seneca buyruğa uyarak damarlarını kesti. Ancak kanı yavaş akıyordu, bunun üzerine zehir de içti. Bu da sonuç vermeyince, askerler onu sıcak bir hamama kapattılar, filozof nihayet orada boğulacaktı.

Yaşam biçimi olarak *ataraxia,* bir yanılsamadır. Epikurosçular hayatlarını, ellerinden gidebilecek zevkleri en aza indirecek şekilde sadeleştirmeye çalışırlar. Gel gör ki, asude bahçelerini tarihin çalkantısına karşı koruyamazlar. Stoacı bilge, başımıza gelen olayları kontrol edemeyeceğimizi, ama onlar hakkındaki düşüncelerimizi kontrol edebileceğimizi ileri sürer. Ancak bu sadece sınırlı bir alanda geçerlidir. Ateşli bir hastalık, bir çeçe sineği ya da travmatik bir deneyim, kritik bir anlığına ya da ebediyen aklı karıştırabilir. Pyrrhon'un müritleri yargılarını askıya alarak bir iç denge kurmaya çalışırlar. Ancak kuşkucu şüphe, insan olmaya eşlik eden huzursuzluğu dindiremez.

Ataraxia'ya ulaşmak mümkün olsaydı bile, cansız ve durağan bir yaşam şekli olurdu bu. Neyse ki ölümcül bir sükûnet, pratikte insanların uzun süre koruyabildikleri bir ruh hali değildi.

PASCAL'DA OYALANMA KAVRAMI

Bütün bu felsefelerin ortak bir kusuru vardır: Hayatın insan aklı tarafından düzenlenebileceğini varsayarlar. Buna göre akıl, yaşanabilecek kayıplardan, zarar ve ziyandan azade bir yaşam biçimi tasarlayabilir ya da bu mümkün olmuyorsa da duyguları kontrol ederek, yaşanacak her türlü kayıp, zarar ve ziyana göğüs gerebilir. Gerçekte ise ne yaşama biçimimizi ne de duygularımızı bu şekilde kontrol edebilmemiz mümkündür. Yaşamımızı rastlantılar, duygularımızı ise bedenimiz şekillendirir. İnsan hayatının –ve felsefenin– büyük bir bölümü, bu gerçek karşısında kendini oyalama çabasıdır.

Oyalanma, on yedinci yüzyıl bilim insanı, mucidi, matematikçisi, dindar düşünür Blaise Pascal'ın yazılarının ana

temalarından biriydi. Filozof bu kavramı şöyle tanımlıyordu:

> *Oyalanma.* İnsan ölüme, sefalete, cehalete çare bulamadığından, mutlu olmak için bunları hiç düşünmemek gerektiğine karar vermiştir.[34]

Pascal şöyle açıklar:

> İnsanların türlü maceralarını, saraylarda, savaşlarda atıldıkları tehlikeleri, girdikleri zahmetleri ve bunların yol açtığı onca kavgayı, ihtirası, gözü pek ve çoğu zaman sonu kötü biten girişimleri vs. düşündüğümde, şunu fark ettim: İnsanların bütün mutsuzluğu bir tek şeyden kaynaklanır, bir odada sessiz sakin durmayı becerememelerinden. Geçinip gidecek kadar serveti olan bir insan keyifle evinde kalmayı bilse, denizlere açılmaz, kuşatmalara gitmezdi ...
>
> Ama daha yakından bakıp bütün mutsuzluklarımızın nedenini aradığımda ... gerçekten de güçlü bir saik buldum, ki o da fâni ve âciz insanlık durumunun doğal mutsuzluğudur. Üzerinde kafa yorulduğunda görülür ki, hiçbir şey bu mutsuzluğu teselli edemez ...
>
> Kumar, kadın, savaş ve yüksek mevki peşinde koşturmanın sebebi budur ... Bizi insanlık durumumuzun mutsuzluğuyla yüz yüze getirecek kolay ve sakin bir hayat değildir peşinde koştuğumuz; savaşın tehlikeleri, vazifenin zorlukları da değildir. Asıl aradığımız, bizi halimizi düşünmekten alıkoyacak ve oyalayacak bir koşuşturmadır.

İnsanlar hayal güçlerini kullanarak oyalanmaya çalışırlar:

Hayalgücü. İnsandaki bu yanıltıcı yön, hata ve yanlışlarımızın bu efendisi ... Burada aptallardan değil, en bilge olanlardan bahsediyorum, çünkü en çok onların hayalgücü, insanları ikna etmeye muktedirdir. Akıl istediği kadar veryansın etsin, her şeye paha biçen kendisi değildir.

Aklın düşmanı olan, akla egemen olup onu kontrolü altına almaktan hoşlanan bu müthiş meleke, ne kadar kuvvetli olduğunu göstermek için insanda ikinci bir doğa meydana getirir. Hayalgücünün de kendi mutluları ve mutsuzları, sağlıklıları ve hastaları, zenginleri ve fakirleri vardır. Aklı inandırır, kuşkulandırır, inkâr ettirir. Duyuları askıya alabildiği gibi, daha hassas hale de getirebilir. Onun da çılgınları, bilgeleri vardır ... Her şey hayalgücünün tasarrufundadır: Dünyanın varı yoğu olan güzelliği, adaleti ve mutluluğu o yaratır.[35]

Montaigne de oyalanma üzerine yazmıştı. Ancak Pascal onu kurtuluşun önünde engel olarak görüp reddederken, Montaigne acılardan kurtulmanın doğal bir çaresi olarak olumlu karşılıyordu:

Bir zamanlar derin bir kedere kaptırmıştım kendimi, tüm benliğimi etkileyecek kadar güçlü ve o oranda haklı sebeplere dayanan. Salt kendi gücüme bel bağlasam pekâlâ ölebilirdim derdimden. Aklımı çelip ondan uzaklaştıracak bir oyalanmaya ihtiyaç duydum; böylelikle bilinçli bir çaba ve ince bir hünerle –gençliğimin de yardımıyla– bir aşka teslim ettim kendimi. Aşk teselli etti beni ve çekip çıkardı o sevgiye dayalı dostluğun düşürdüğü hastalıktan. Aynı kural her durum için geçerlidir: Istırap veren bir düşünce yakama yapıştığında, onu değiştirivermek teskin

> etmeye çalışmaktan daha kolay gelir bana ... Şayet mücadele edecek gücüm yoksa, kaçarım ondan; ve kaçışımı, kurnazca devreye soktuğum bir oyalanma yardımıyla yaparım. Mekân, uğraş ve arkadaş değiştirerek onun elinden kurtulur, başka meşgale, plan ve tasarılardan oluşan bir kalabalığın arasına karışırım, böylece izimi kaybeder ve bulamaz beni.

Bize değişkenliği bahşetmiş olan Doğa'nın yoludur bu.[36]

Montaigne'in kederi, hakkında meşhur bir deneme de[37] kaleme aldığı sevgili dostu, Fransız yargıç ve politik düşünür Étienne de la Boétie'nin (1530-1563) ölümünden kaynaklanıyordu. Montaigne bunun sonucunda doğan melankoliyi "Doğa'nın yolu"nu takip ederek yenecekti.

Oyalanma konusunda insanlar ve kediler zıt kutuplardadır. Kendilerine dair bir imge oluşturmamış olan kediler, günün birinde varlıklarının son bulacağı gerçeği karşısında ilgilerini dağıtıp kendilerini oyalamaya ihtiyaç duymazlar. Bunun sonucunda da, zamanın çok hızlı ya da çok yavaş geçtiği kaygısı duymadan yaşarlar. Kediler eğer avlanmıyorlar, çiftleşmiyorlar, bir şeyler yemiyorlar ya da oyun oynamıyorlarsa, uyuyorlardır. Onları devamlı eylem halinde olmaya zorlayan içsel bir ıstırap hissetmezler. Uyurken düş görebilirler. Ancak bir başka dünyada oldukları düşünü gördüklerini varsaymak için sebep yoktur ve uyumadıklarında da bütünüyle uyanıktırlar. Bir gün gelip ölmek üzere olduklarını anlayabilirler ama yaşamlarını korku ve endişeyle o günün gelmesini bekleyerek geçirmezler.

Montaigne ve Pascal, her ikisi de felsefenin insan denen hayvanı oyalayarak mutsuzluğundan kurtaramayacağını kabul eder. Onlar bu mutsuzluğun ne anlama geldiğine bakışlarında ayrışırlar. Montaigne diğer hayvanların bazı

bakımlardan insanlardan üstün olduğu fikrindeyken, Pascal insanın mutsuzluğunu insanların diğer tüm hayvanlardan üstün olduklarının bir göstergesi olarak kabul eder: "İnsanın yüceliği, sefilliğini bilmesindedir: Ağaç sefil olduğunu bilmez. Şu halde sefilliğini bilmek sefil olmaktır, fakat insanın sefil olduğunu bilmesi onun yüceliğidir ... Bütün bu sefillikler insanın yüceliğine delalet eder. Büyük bir beyin sefilliği, tahtından indirilmiş bir kralın sefilliği."[38] Montaigne'in doğaya yöneldiği noktada, Pascal Tanrı'ya sığınır.

Kısacık yaşamı içinde Pascal bazı şaşırtıcı entelektüel başarılar elde etti. 1662'de otuz dokuz yaşında ölmeden önce, ilk hesap makinelerinden birkaçını geliştirdi (bunun sonucunda, bir yirminci yüzyıl programlama diline onun ismi verildi) ve olasılık kuramında önemli ilerlemeler kaydetti. Ayrıca atlar tarafından çekilen otobüsler kullanarak, Paris'te bir süreliğine işleyecek olan ilk kentsel toplu taşıma sistemini ve rulet tekerleğinin ilk versiyonlarından birini tasarladı. Pascal, isabetli bir biçimde, modern bilimin kurucularından biri olarak tanınır. Oysa onun dine yönelik ilgisi daha ağır basıyordu.

Düşünür 23 Kasım 1654'te mistik bir aydınlanma, o zamana dek kendini ondan gizlemiş olan Tanrı'ya ilişkin doğrudan bir deneyim yaşadı ve bu olay hayatının dönüm noktası oldu. Bu deneyimini bir kâğıt parçasına, sonra da bir parça parşömene kaydetti ve hayatının sonuna dek yanında taşıdı onu. Öldüğünde giysisine dikili halde bulunan metin, *Düşünceler*'den biri olarak okunabilir.[39]

Pascal'ın son yılları acı içinde geçti. O, Katolikliğin içindeki, Papa tarafından kınanmış bir akım olan Jansenizm'den*

* Katolikliğin içinde yer alan, özgür iradeyi reddedip tümüyle kadere inanan, insan tabiatının bozukluğunu ve ancak seçkin bir azınlığın kurtuluşa ereceğini savunan dinsel öğreti. (*ç.n.*)

etkilenmişti; ve bütün yaşamı hastalıklarla geçtikten sonra ölümcül bir hastalığa da yakalanınca, kifayetsiz hekimler elinden etkisiz ve acılı tedavilere maruz kaldı – ve neredeyse son âna dek komünyon ayininin tesellisini reddetti. Uzun ve ıstıraplı bir sürecin ardından 19 Ağustos 1662'de öldü, son sözleri "Tanrı hiç terk etmesin beni," oldu.

Pascal *Düşünceler*'in birçoğunu Montaigne'in kuşkuculuğunu çürütmeye adadı. İnsanların mustarip olduğu kronik endişenin onların doğal yaşama ait olmadığının bir göstergesi olduğunu ortaya koymayı amaçlıyordu. İnsanların diğer hayvanları örnek alması yanlıştı: "İnsana yüceliğini hatırlatmadan, sadece hayvanlara ne kadar benzediğini göstermek tehlikelidir. Ama aşağı haline değinmeden, yüceliğinden fazlaca söz etmek de tehlikelidir."[40] En kötüsü de insanların hayvanlara tanrı gibi tapmasıydı: "Hayvanlara ram olmaya, onlara tapmaya kadar varan insanın rezilliği."[41]

Pascal'a göre insanın endişesi, mevcut dünyanın ötesine işaret ederken, Montaigne'e göre bu, insan denen hayvandaki bir kusurdan kaynaklanır. Bu konuda ben Montaigne'in tarafındayım. İnsanlar, yaşamları çoğunlukla doğal ortamlarından kopuk olarak geçen, benlikleri bölünmüş varlıklardır. Hayvan soydaşlarıyla paylaştıkları kederleri, düşüncenin bir yankı gibi tekrar tekrar kendine geri dönmesiyle giderek katmerlenir. İnsan denen hayvanın kendine has sefilliğinin kaynağı işte bu yansımalı özbilinçtir.

Montaigne gibi, Pascal da aklın insanın durumuna bir çözüm getirebileceği fikriyle alay etmiştir. Buna karşılık o, aklın insanları inanca yönlendirmede rol oynayabileceği fikrindeydi. Pascal'ın meşhur "bahis" kavramı, niçin Tanrı'nın varlığı lehine bahse girmemiz gerektiği konusunda gerekçeler sunar. Ona göre, bahse girmek kaçınılmazdır ya birini ya

diğerini seçmek durumundayızdır: Eğer kazanacak olursak, sonsuz bir hayat ve mutluluk elde etmiş oluruz; eğer Tanrı yoksa da, kaybedeceğimiz, hemen hiçbir işe yaramayacak kadar kısa, sınırlı bir fâni yaşamdır.[42]

Tatmin edici olmaktan uzak bir argümandır bu. Zira Pascal hangi tanrı üzerine bahse gireceğimizi bildiğimizi varsayar. Oysa insanlar, her biri teslimiyet ve itaat talep eden pek çok tanrıya tapmışlardır. Şayet bunlardan var olmayan biri üzerine bahse girersek, bir diğerinin lanetine uğrayabiliriz. Diğer taraftan, kısacık hayatlarımız bunca değersiz midir? Sahip olduğumuz tek şey onlarsa eğer, bizim için daha da değerli oldukları düşünülebilir.

Pascal'ın akla başvurmasını fazla ciddiye almamak gerekir. O, aklın inanca işaret ettiğine inanıyor, buna karşılık aklın hiç kimseyi inançlı halde tutamayacağını da biliyordu. Ona göre, uzun süreli bir inancın dayanağı ritüeldir. İnsanların dine kafa yormak yerine bir kiliseye, tapınağa ya da sinagoga gitmeleri ve diğerleriyle birlikte diz çöküp ibadet ve dua etmeleri gerekir. İnsanlar hayal etmekten hoşlandıkları şeylerden çok makinelere benzerler:

> Kendimizi yanlış tanımayalım: Zihin olduğumuz kadar otomatız da. Ve bu yüzdendir ki, akılla ispat bizi ikna etmenin tek aracı olamaz ... İspatlar, deliller sadece zihni ikna edebilir, en kuvvetle ve katiyetle inandığımız delilleri bize sağlayan ise âdet ve alışkanlıklardır. Zihni, düşünmesine fırsat vermeden kendisiyle birlikte sürükleyen otomatı meylettiren şey âdet ve alışkanlıklardır. Yarın güneşin doğacağını ve günün birinde öleceğimizi ispat edebilen var mıdır? Ya bunlara inanmayan var mıdır? Demek ki, bizi ikna eden âdet ve alışkanlıktır. Bunca Hıristiyan

> olmasına neden olan da budur ... Zira her zaman delile sahip olmak çok güçtür. İnancı daha kolay elimizde tutabilmeliyiz, ki bu da alışkanlıkla olur.[43]

İnanç bedensel bir alışkanlıktır. Eğer inanmak istiyorsanız, inanıyormuş gibi davranın. Çok geçmeden zihin de onu takip edecektir. Uygulama, inancınıza süreklilik kazandıracaktır.

Sorun, Pascal'ın analizinin bir yandan da oyalanmayı haklı çıkarmasındadır. "Bu sonsuz uzamların ebedi sessizliği ürkütüyor beni,"[44] diye yazar. Oysa kendini dünyanın akışına kaptırmak da –sözgelimi, spor müsabakalarını takip etmek ya da yeni bir aşk macerasına atılmak– varoluşsal endişeyi savuşturma konusunda bir dine mensup olmak kadar etkili olabilirdi. Herhangi bir meşgale bu işi görebilirdi.

Pascal'ın haklı olduğu nokta, oyalanmanın insana has bir özellik olmasıdır. Kimileri bizi hayvan soydaşlarımızdan ayıranın alet yapımı olduğuna inanmıştır. Diğerleri ise bu unsurun bilgi aktarımı ya da dil kullanımı olduğunu öne sürerler. Oysa bunların hiçbiri sadece insana özgü değildir. Kunduzlar kendilerine yuva yaparlar, kuzgunlar yiyecek elde edebilmek amacıyla aletler kullanırlar, maymunlar önceki nesillerden aktarılan bilgileri kullanarak kültürler oluştururlar. Kurtların ulumaları ve balinaların şarkıları, onların birbirleriyle konuşurken çıkardıkları seslerdir. Oyalanma ihtiyacı ise esas olarak insana özgüdür.

Oyalanma, insan denen hayvanın ayırt edici özelliğine verilen bir tepkidir: özfarkındalık sonucu oluşan ölüm korkusuna. Diğer bazı hayvanların yanı sıra filler, ölüm gibi şeyleri kendi türlerinden diğer üyelerin başına geldiğinde ayrımsayabilirler. Buna karşılık, bir gün gelip bizzat kendilerinin öleceğini sadece insanlar bilir. Kendimize ilişkin, zamanın içinden geçip gittiğimize dair imgemiz, kısa bir süre

sonra ölüp gideceğimizi idrak edişimizin ürünüdür. Hayatımızın büyük bir bölümü kendi gölgemizden kaçmakla geçer.

Ölümün inkârı ile insan ruhunun bölünmesi el ele gider. Ölümlülüklerini hatırlatan her şeyden dehşete kapılan insanlar, yaşantılarının büyük bölümünü kendi içlerindeki bilinç dışı bir bölgeye iterler. Böylece hayat bir karanlıkta kalma uğraşına döner. Buna karşılık, kendi içlerinde böylesi bir karartmaya ihtiyaç duymayan kediler ise, gün ışığı aydınlığında yaşayan gece canlılarıdır.

HODGE VE İNSANIN DÜŞÜŞÜ

Kediler hayatlarını planlamazlar, hayatı günübirlik yaşarlar. İnsanlar ise hayatlarını bir hikâyeye dönüştürmeden edemezler. Gel gör ki, yaşamlarının nasıl sonlanacağını bilemeyeceklerinden eninde sonunda hayat, anlatmaya çalıştıkları hikâyeyi kesintiye uğratır. Böylece onlar da kendilerini tıpkı kediler gibi rastgele yaşarken bulurlar.

İnsanlar diğer hayvanlardan, gelecek için uzun vadeli hazırlıklar yapmalarıyla ayrılırlar. Tarım ve endüstri sayesinde, artık mevsimlere ve değişen hava koşullarına daha az bağımlıdırlar. Bunun sonucunda hayatları eskisine göre uzamıştır, fakat yaşayış şekilleri hâlâ kırılgandır.

Her ne kadar iklim değişikliği ve küresel salgın farklı ve daha tehlikeli bir dünyaya yol açıyor olsa da, birçokları son birkaç yüzyılda gelişmiş olan uygarlığın tüm bunlara dayanıp varlığını sürdüreceğinden emin görünüyorlar. Hiç şüphesiz insanlık gelişmelere bir şekilde uyum sağlayacaktır. Ancak bu uyarlamaların mahiyeti belirsizdir. Bugün var olan toplumlar farklı biçimlerde yeniden mi hayat bulacaktır? Yoksa artık geçmişte kalmış kurumlar –sözgelimi feodalizm ya da

kölelik– yeniden canlandırılıp, yeni teknolojilerle ayakta mı tutulacaktır? Bunu kimse tahmin edemez. Dünya üzerindeki insan hayatının geleceği, ölümümüzden sonra olacaklar kadar (eğer herhangi bir şey olacaksa) meçhuldür.

Kimi modern düşünürler, insanların hak ettiğine inanageldikleri mutluluğa kavuşabilmesi için toplumun yeniden yapılandırılabileceğini tahayyül ettiler. Bu görüşe şüpheyle yaklaşanlardan biri, on sekizinci yüzyıl İngiliz romancısı, biyografi yazarı, sözlükbilimci ve konuşmacı Samuel Johnson'dı (1709-1784).

Bir kitapçının oğlu olan Johnson, uzun yaşaması beklenmeyen, hastalıklı bir bebek olarak dünyaya geldi. Genç yaşlarında yüzünde ve bedeninde tikler görülmesi, kimi biyografi yazarlarını onun Tourette sendromundan* mustarip olduğu sonucuna götürdü. Çoğunlukla borç içinde ve her daim parasız bir halde, Oxford, Pembroke College'a devam etti, ancak pek bir şey öğrenemeyip mezun olamadan okulu bıraktı. 1735'te yakın bir arkadaşının, Birminghamlı, varlıklı bir tüccar olan Henry Porter'ın dul eşiyle evlendi. Elizabeth "Tetty" Porter, Johnson'dan yirmi küsur yaş büyüktü ve ilişkileri Elizabeth'in ailesi tarafından onaylanmadığı gibi, Johnson'ın arkadaşlarına da sürpriz oldu. Fakat evlilikleri –ki kendisi "aşk evliliği" olduğunu söylüyordu– görünüşe göre mutlu gitti ve Tetty'nin 1752'deki ölümüne dek devam etti. Elizabeth, Johnson'ın bir okul kurmasını finanse etti, ancak girişim başarısız olunca Johnson hayatının geri kalanı boyunca serbest yazarlık yapacaktı. Ünlü yazar, karısından daima sevgi ve şükranla söz etti.

Montaigne gibi Johnson da gönülden bağlı bir

* Devamlı tekrarlanan istem dışı ve ani hareketler ya da seslerden oluşan tiklerle kendini belli eden nörolojik bir hastalık. (*ç.n.*)

kediseverdi. Siyah tüylü kedigil dostu Hodge için istiridye ve hastalandığında da ıstırabını dindirsin diye kediotu satın almaya kasabaya yürürdü. Johnson da yine Montaigne gibi ama daha sık ve daha şiddetli melankoli atakları yaşıyordu.

Johnson, hayatta nasıl bir yol izlemek gerektiğine kafa yorarak mutluluğa ulaşılabileceği görüşünü alaya aldı. Biyografisini de kaleme alan dostu James Boswell'e şunları yazmıştı:

> Hayat hiç de uzun değil ve büyük bir kısmı onun nasıl geçirileceği üzerinde lüzumsuzca düşünüp taşınmaya harcanmamalı; zira düşünüp taşınmaya ihtiyatla girişip incelikle yaşamlarını sürdürenler, uzunca bir süre kafa yorduktan sonra yaşamı rastgele sonlandırmak zorunda kalacaklardır. Zira gelecekteki bir yaşam biçimini bir diğerine salt gerekçelere dayanarak tercih edebilmek için, Yaradan'ın bize bahşetmediği yetilere ihtiyaç vardır.[45]

Johnson bu görüşünü, *The History of Rasselas, Prince of Abissinia* (Habeşistan Prensi Rasselas'ın Öyküsü) (1759) adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde açıklar. Orijinal ismi "The Choice of Life" (Yaşam Seçimi) olan eser, Habeşistan (bugünkü Etiyopya) kralının oğlunun o güne dek yaşadığı "Mutlu Vadi"den ayrılıp başka ülkelere yolculuk etmesini konu alan bir öyküdür.

O güne dek Rasselas'ın dünyadaki kötülükler hakkında bir fikri yoktur. Dört bir yanı huzurla ve güzelliklerle çevrili olarak, bir çeşit cennette yaşamıştır. Ancak sıkılmaya başlamış, huzuru kaçmıştır ve bunun nedenini anlamak istemektedir. Gelgelelim, karşılaştığı insanlardan hiçbiri mutlu değildir ve karşısına çıkan bilgeler de ona nasıl mutlu olabileceğini söyleyemez. Bu durumda, arayışını sürdürmeli midir? Yolculuğunda kendisine eşlik eden dostu, şair Imlac,

ona mutluluk arayışının niçin bir yanılsamanın peşinde koşmak demek olduğunu şöyle açıklıyordu:

> "İyinin ve kötünün nedenleri, diye yanıtladı Imlac, öyle çeşitli, öyle değişken, çoğu zaman iç içe geçmiş, farklı ilişkiler yoluyla öyle bir çeşitlenmiş ve öyle çok öngörülemez rastlantıya maruz kalmıştır ki, kesin ve su götürmez gerekçelerle tercihler yaparak hareket eden kişi, ömrünün sonuna kadar sorgulayarak ve ölçüp biçerek yaşamaya mahkûmdur ..."
>
> "Pek az kişi, dedi şair, kendi seçimleriyle yaşar. Her insan halihazırdaki durumuna, kendi öngörüsünün dışında etki etmiş olan ve her zaman gönüllü işbirliği yapmadığı bazı nedenler sonucunda gelmiştir ..."[46]

Öykü, Rasselas'ın arayışından vazgeçip Mutlu Vadi'ye dönmesiyle son bulur.

Johnson'ın, düşüncenin mutsuzluğu dindiremeyeceği görüşü, kendi deneyimini yansıtır. Kendisi hayatı boyunca sağlığından yana dertli olmuştu. Sıraca illetine (sıklıkla veremin yol açtığı, salgı bezlerinin şişmesiyle kendini gösteren bir lenf bezi enfeksiyonu) yakalandı. Görme yetisini kısmen kaybetti. Ellilerinde yazdığı bir otobiyografik notta, geçmişteki halini "zavallı, hastalıklı, yarı kör bir çocuk" diye betimliyordu. Miyopluk, işi yazı yazmak olan biri için ciddi bir dezavantajdı. Yaklaşık on yıllık bir çalışmayla hazırladığı İngilizce sözlük aynı zamanda büyük bir edebiyat eseriydi. Ev işlerine bakan yardımcısı Bayan Thrale, geceleri mum ışığına doğru eğilerek okumaktan Johnson'ın "bütün perukalarının nasıl da perçemlerinden ta örgü yerlerine dek yanık olduğundan" söz eder.

Johnson koyu bir Hıristiyan da olsa, inancı ona huzur

getirmedi. Her daim depresyona eğilimli olduğundan, sıklıkla akıl sağlığını yitirmekten korktu. Yanında bir zincirle bir asma kilit bulundurdu ve Bayan Thrale'den, delilik yaklaşıyor gibi göründüğünde elini ayağını bağlamasını istedi. Kimileri onun mazoşist eğilimleri olabileceğini öne sürdüyse de itibarını kaybetmekten ve akli dengesinin yerinde olmadığı kamuoyunda duyulursa bir yere kapatılmaktan korkmuş olması daha muhtemel görünüyor. Bir tanıdığı, şair Christopher Smart, yedi yıl akıl hastanesine kapatılmış; bu süre boyunca biricik ve daimi refakatçisi, ünlü şiirini "kaplan soyunun"[47] bu ferdine övgüyle ithaf ettiği kedisi Jeoffry olmuştu.

Johnson deliliğin kendisinden olduğu kadar akıl hastanesinden de korkmuş olabilir. Bununla birlikte, neredeyse devamlı olarak bir akli dengesizlik korkusuyla yaşadığı ve obsesif-kompulsif ritüellerle onu kendisinden uzak tutmaya çalıştığı doğrudur. Sözgelimi, Londra sokaklarında yürürken tek tek her bir direğe bastonunu dokundururdu; yanlışlıkla birini atlayacak olursa yürüyüşüne baştan başlaması gerekirdi. Otururken, bazen ıslık çalarak ileri geri sallanırdı. Devamlı kendi kendine homurdanıp mırıldanmalarıyla bir tikler ve seğirmeler yığınıydı. Tourette sendromundan mustarip olsun ya da olmasın, aşırı derecede tedirgin bir insandı.

Öte yandan, Johnson'ın tedirginliği tüm insanlara özgü bir huzursuzluğun abartılı halinden başka bir şey değildi. İnsan hayatının büyük bölümü bir dizi tikten oluşur. Mesleki başarılar ve gönül maceraları, yolculuklar ve değişen felsefeler zihinlerdeki bir türlü yatışamayan seğirmelerdir. Pascal'ın dediği gibi, insanlar bir odada sessiz sakin durmayı beceremezler. Johnson kendisinin herhangi bir yerde asla sessiz sakin duramayacağını bildiği halde, huzursuzluğunun üstesinden gelemedi. Diğer insanlara olduğu gibi, ona da

hayal gücü hükmediyordu.

Rasselas'ın 44. bölümünde Johnson hayal gücünün tehlikeli etkilerini analiz eder ve onunla iradi olarak başa çıkılamayacağı sonucuna varır:

> Belki de, eğer tam bir kesinlikle konuşmak gerekirse, insan aklı çoğunlukla mutlak ve ideal durumunda değildir. Hiçbir insan yoktur ki hayal gücü kimi zaman aklına hükmetmesin, dikkatini tümüyle kendi iradesiyle kontrol edebilsin ve düşünceleri onun komutuyla gelip gitsin. Ne de kimi zaman zihnini asılsız düşünceler ele geçirip, onu makul ihtimal sınırlarının ötesinde bir ümide ya da korkuya itmesin. Hayallerin akıl üzerindeki her türlü tahakkümü, bir ölçüde deliliktir.[48]

Johnson için ilgisini hastalıklı hayal gücünden başka yöne çekip oyalanmanın en iyi yolu, insanlarla birlikte olmaktı. Londra'nın en dipteki insanlarıyla, iyi eğitimli yüksek sosyeteyle olduğu kadar kolay arkadaşlık kuruyordu. Kral III. George'la görüştükten sonra evsiz dilencilerle sohbet etmeye daha az hevesli olmuyor, hatta onları alıp evine götürüyordu. Düşünmek değil, topluma karışmak ona kendinden kaçma olanağı veriyordu.

Tek başına kalmaya dayanamayan başka herhangi bir hayvan var mıdır? Kedilerin böyle olmadığına şüphe yok. Kediler hayatlarının büyük bir bölümünü hoşnut bir yalnızlık içinde geçirirler. Bununla birlikte, insan dostlarına sempati beslemeye başlayabilir ve onların kendi kendilerine çare bulamadıkları müzmin huzursuzluğu da dindirebilirler. Johnson kedisindeki bu gücün değerini biliyor ve ondan "mükemmel bir kedi, gerçekten mükemmel bir kedi," diye söz ediyordu. Hodge ona, insan dostluğunun

sağlayamayacağı bir şey vermişti: Düşüş'ten* önceki hayata bir bakış atma fırsatı.

Rasselas'taki Mutlu Vadi, Cennet Bahçesi'nin on sekizinci yüzyıl yorumudur ve hiç kimsenin ikinci kez ziyaret edemediği bir yerdir. Bundan emin olabilmek için prens, Vadi'ye dönmeye karar verir. Fakat novellanın son bölümünün başlığı, "Hiçbir şeyin bir sonuca varmadığı son"dur; ve prensin de Mutlu Vadi'nin de artık prensin oradan ayrıldığındaki hallerinde olamayacakları açıktır.

Ancak cennette olmanın nasıl bir şey olduğunu bilmiyorsanız cennette olabilirsiniz. Bildiğiniz anda, cennet yok olmuştur. Hiçbir düşünme çabası sizi oraya geri döndüremez, zira düşünce –ölümlü bir varlık olarak kendinize ilişkin bilinçli farkındalığınız– Düşüş'tür. Cennet Bahçesi'nde bu en eski insan çifti, kendilerinin farkında olmayışlarıyla "örtülüdürler". Özfarkındalığa ulaştıklarında ise kendilerini çırılçıplak bulurlar. Kendimiz hakkında düşünmek, yılanın bize iadesi mümkün olmayan armağanıdır.

Bu on sekizinci yüzyıl söz ustası için cennet, düşüncelerinin işkence etmediği bir ruh haliydi. Oysa Johnson kendine işkencenin onda doğuştan olduğunu biliyordu. "Zavallı hastalıklı çocuk" hiçbir zaman sağlık nedir bilemeyecekti: Yapabileceği tek şey kendinden kaçmaktı. Böylece o da toplumun içine karıştı. Boswell'in kayda aldığı, ince zekâsıyla göz kamaştıran mükemmel konuşmacı, gerçekte kendi düşüncelerinden kaçmaya çalışan Johnson'dı. Yine de Johnson'ın oyalanmaktan daha fazlasına ihtiyacı vardı, bu da ancak kedigil can yoldaşının verebileceği bir şeydi. "İyi bir aileden gelen genç bir beyefendi"nin aklını kaçırıp kedilere ateş ettiğini

* İnsanın Düşüşü; İncil'e göre Âdem ve Havva'nın günah işleyip cennetten kovulmaları. (*ç.n.*)

duyduğunda Johnson, "Ne olur Hodge'u vurmasınlar; hayır, hayır, Hodge vurulmasın," diye mırıldanmıştı. Hodge Johnson'a düşünmeye, yani sonuçta insan olmaya kısacık bir mola verme şansı sunmuştu.

3
Kedi Etiği

AHLAK: ÇOK ÖZEL BİR PRATİK

Kediler genellikle ahlak dışı olarak betimlenirler. Onlar hiçbir emre itaat etmezler ve hiçbir idealleri yoktur. Suçluluk ya da vicdan azabı belirtisi göstermezler, halihazırdaki hallerinden daha iyi olmaya çabalamazlar. Dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek için gayret sarf etmezler ya da yapılacak en doğru şeyin ne olduğuna kafa yormazlar. Şayet anlayabilselerdi, nasıl yaşayacaklarının dışsal bir kritere göre belirlenmesi gerektiği fikri onlara gülünç gelirdi.

Çoğu kişi ahlakı her şeyin üzerinde tuttuğunu iddia eder. Onlara göre hiçbir şey kendilerini, hayvan soydaşlarından doğru ve yanlışı ayırt edebilme yetisinden daha belirgin şekilde ayıramaz. İyi bir hayat sadece yaşamaya değer olan değildir; *ahlaki* de olması gerekir. Bir hayat eğer ahlakın gereklerini karşılamıyorsa, onun pek bir –ya da belki de hiçbir– değeri olamaz. Ahlak, başka her türlü değerden kıyas kabul etmez biçimde daha kıymetli olan çok özel bir değerle ilgilidir. Haz değerli olabilir, güzellik ve bizzat hayatın kendisi de

öyle, ancak bu iyi şeyler ahlaki yollardan ulaşılmadığı sürece değersiz ya da düpedüz kötüdürler. Bu her insan için geçerlidir, zira ahlak yasaları evrensel ve mutlaktır. Herkes başka herhangi bir şey olmadan önce ahlaklı olmalıdır.

Böyle düşünenler ahlakın neyi gerektirdiğini bildiklerinden emindirler. Onlara göre, doğru ve yanlışın söz konusu olduğu yerde köklü görüş ayrılıkları olamaz. Sonuçta, ahlaklı olmak en yüce değerdir. İnsanlar bu kadar önemli bir şey hakkında nasıl ayrışabilirler ki? Oysa gerçekte pek çok farklı ve karşıt ahlak söylemi vardır. Günümüzde kimilerine göre adalet, ahlakın temelidir. Fakat adalet ne onların varsaydıkları kadar sabit ne de kendileri için zannettikleri kadar önemlidir. Pascal'ın ifadesiyle, "Adalet de, en az neyin çekici olduğu kadar, modaya göre değişen bir olgudur."[49]

Ahlak, harika bir kavramdır. Ebedi adalet düşünden daha büyüleyici ne olabilir? Gel gör ki, adalet düşleri ancak ayakkabı modelleri kadar değişmezdir. Ahlakın gerekleri nesilden nesile değişiklik gösterdiği gibi, tek bir insan ömrü içinde de birkaç kez değişebilir. Çok uzak olmayan bir geçmişte ahlak, genişleyen emperyal güç eliyle uygarlığın yayılmasını şart koşuyordu. Bugün ise imparatorlukların her çeşidini reddediyor. Bu iki yargı uzlaşmaz biçimde karşıttır. Gelgelelim, yargıları ileri sürenlere aynı tatmini sağlarlar – memnuniyet veren bir erdem duygusu.

İnsanlar ahlaktan söz ettiklerinde, aslında hakkında fikir yürüttükleri şeyin ne olduğunu bilmezler. Ama aynı zamanda da söylediklerinden sarsılmaz bir biçimde emindirler. Bu durum çelişkili görünebilir, oysa değildir zira onların yaptıkları, duygularını ifade etmektir. Bunları desteklemek üzere sıraladıkları olgular bir tarafa bırakılırsa, değerler hakkındaki yargılarında doğru ya da yanlış yoktur. İşte bu yüzden, ahlak konusunda uzlaşma olamaz. Değer yargıları yalnızca

duyguları ifade ediyorsa, o zaman üzerinde uzlaşılacak (ya da uzlaşılamayacak) bir şey de olmaz.

Kimi filozoflar, insani değerlerin duygusal ve öznel olduğu düşüncesinin modern bireyciliğin bir ürünü olduğu fikrindedirler.[50] Ancak bu fikir Antik Yunan Kuşkucuları arasında da bulunabildiğinden, bu olasılık dışı bir yorumdur. Öznel bir etik görüşünün ortaya çıkmasının, dinin içinin boşalmasının bir sonucu olduğu yaklaşımı ise daha makul görünür. Evrensel yasalar ya da emirlerle ifade edilen "ahlak", tektanrıcılıktan yadigârdır. Şayet bu emirlerin bir sahibi yoksa, ne hükmü olabilir? Dinde yasa koyan Tanrı'ydı. Daha sonra, Aydınlanma Çağı'nın doğuşuyla birlikte onun yerini "insanlık" aldı. Oysa insan evrensel bir yasa koyucu olamaz, zira insanoğlunu temsil eden evrensel bir özne yoktur. Var olan tek şey, pek çok farklı ahlak öğretisine sahip, çok parçalı bir insan kalabalığıdır.

Ahlakın tek ve evrensel olduğu düşüncesiyle yetiştirilmiş olanlar için bu durum kafa karıştırıcı olabilir. Bu yüzden onlar da ahlakı, aslında uygulayıcıları için tümüyle müphem bir şey olsa da, sanki herkes için açık seçik bir şeymişçesine algılayıp ahlak hakkında öyle konuşmaya devam ederler.[51]

SPINOZA VE DOĞAMIZA UYGUN YAŞAMAK ÜZERİNE

Neyse ki, iyi hayat üzerine başka düşünce biçimleri de vardır. Antik Yunan'da ve Çin'de, günümüzde ahlak dediğimiz şeye hiç gönderme yapmayan etik gelenekleri vardı. Yunanlar için iyi hayat, *dike*'ye –doğamıza ve onun genel işleyişteki yerine– göre yaşamaktı. Çinliler için ise, *tao*'ya –kâinatın yolunun bizim kendi doğamızda ortaya çıkmış haline– göre

yaşamak anlamına geliyordu. Bu antik etik çeşitleri arasında pek çok farklılık vardır. Ama bugün işimize yarayacak olan, onların ortak noktalarıdır.

Bu düşünce biçimleri "ahlak öğretisi" niteliği göstermez, zira her ikisi de Tanrı tarafından bütün insanlara bir hayat tarzının dikte edildiği düşüncesini kabul etmez. İyi bir hayatın özünü başkaları için kaygılanıp onların iyiliğini düşünmenin oluşturduğunu da varsaymazlar. Bunların yerine, iyi hayatın bize bahşedilmiş olan doğamızla, kendimiz için yaşamamız anlamına geldiğini savunurlar. Hiç şüphesiz, iyi hayat bazı erdemler –hayatta kalıp gelişmeyi mümkün kılan karakter özellikleri ve yetiler– gerektirir, ancak bu erdemler sadece ahlak olarak algılamamızın öğretildiği şeylerle ilgili olmayabilirler. Bunun yanı sıra estetik, hijyen ve bütün bir yaşama sanatını da içerirler ve sadece insanlarla sınırlandırılmış değildirler. Bu anlayışa göre etik, (sözcük Yunancada "karakter" ya da "örf, adap, töreye ilişkin" gibi anlamlar ifade eden *ethikos*'tan gelir) insan dışı hayvanlar arasında da bulunur.

İnsan dışı hayvanların da erdemlere sahip olduğu, Aristoteles tarafından yunuslar özelinde fark edildi. *History of Animals* (Hayvanların Tarihi) adlı eserinin birçok yerinde, Aristoteles onların yavrularını nasıl emzirdiklerine, birbirleriyle nasıl haberleştiklerine ve yakalayıp yiyecekleri balıkları kovalarken nasıl işbirliği yaptıklarına değinir.[52] Filozof bu yorumları, Ege'de balıkçılarla yaptığı gezintilerdeki kişisel gözlemlerine dayandırıyordu. Aristoteles kâinattaki her şeyin bir *telos*'u ya da ereği olduğuna inanıyordu – bu erek, onun ne türden bir şey olduğuna bağlı olarak kendi doğasını gerçekleştirmesiydi. İyi bir hayat, buna erişilmiş olan hayattı. Yunuslar balıkların izini sürmek üzere bir araya geldiklerinde, bu hedefe ulaşmak için gerekli bir karakter özelliği

–başka bir deyişle, bir erdem– sergiliyorlardı. Yunuslar, iyi hayatı yunuslara özgü bir tarzda yaşıyorlardı.[53]

Antik Çin felsefesi de benzer bir düşünce biçimini içerir. Lao Tzu ve Chuang Tzu'nun Taoculuğu, *tao* ve *te* fikirlerinin etrafında dönüyordu: şeylerin yolu ya da doğası ile kişinin ona uygun yaşama becerisinin. *Te* çoğunlukla "erdem" diye çevrilmiş olsa da, özel olarak bir "ahlak" kapasitesine değil, şeylerin yoluna (işleyiş biçimine, gidişatına) uygun hareket edebilmek için ihtiyaç duyulan içsel güce atıf yapıyordu. O yolu izlemek, zaten zorunda olduğunuz şekilde hareket etmeniz demekti ve bu yalnızca insanlar için geçerli değildi. Tüm canlılar ancak kendi doğalarına kulak verdikleri ölçüde gelişip güçlenebilirlerdi.[54]

Aristoteles'in etik yaklaşımı insanmerkezci ve hiyerarşiktir. O, erdemlerin diğer hayvanlarda da bulunduğunu kabul etse de iyi hayatın en eksiksiz şekilde az sayıda insanda gerçekleştiğinde ısrarcıdır. İnsan aklı en çok Tanrı'nınkine –ilahi akıl ya da *nous*, kâinatın ereksel nedeni ya da "hareketsiz hareket ettiricisi" – benzer ve var olan her şey Tanrı'ya benzemeye çalışır. Bundan da, Aristoteles'e göre insan denen hayvanın kâinatın *telos*'u –ereği ya da amacı– olduğu sonucu çıkar.

Bu görüş Hıristiyanlığa çok uygun düşmüş ve popüler evrim teorilerinde de varlığını sürdürmüştür. Oysa Darwin'in teorisi tamamen farklıydı: Doğal seçilimin bir ereği yoktur ve insan türü rastlantı sonucu ortaya çıkmıştır. İnsanların, soyu tükenmiş olan sayısız türden "daha üstün" bir yanları yoktur. Gelgelelim Darwin bu görüşte direnmekte zorlandı.[55] Bugün onun taraftarlarının çoğu, her ne kadar kozmik değerler arasında bir hiyerarşiye inanmadığınız sürece bu herhangi bir şey ifade etmiyor olsa da, insanın diğer hayvanlardan üstün olduğu fikrinde ısrarcıdır.

Buna karşılık Taocu düşüncede ise insanlar hiçbir şekilde özel varlıklar değillerdir. Diğer bütün canlılar gibi insanlar da saman köpeklerdir – ritüeller için özenle hazırlanıp, sonra rastgele yakılan seremoni objeleri. Lao Tzu'nun dediği gibi, "Yer ve gök acımasızdır, pek çok canlıya saman köpek muamelesi yapar."[56] Kâinatın gözdeleri yoktur ve insan denen hayvan onun ereği değildir. Amaçsız bir sonsuz değişim süreci olarak kâinatın herhangi bir ereği yoktur.

Merkezî Batı geleneğinde, insanlar bilinçli düşünme kapasitelerinin daha gelişmiş olması sebebiyle hiyerarşik olarak diğer hayvanların üzerinde konumlandırılırlar. Aristoteles için en iyi hayat, kâinat üzerine entelektüel tefekkür demekken, Hıristiyanlar içinse Tanrı sevgisidir. Her iki örnekte de bilinçli farkındalık iyi yaşamanın ayrılmaz bir parçasıdır. Taoculara göre ise, tersine, insanların kendilerine dönük bilinçleri iyi hayat yolundaki başlıca engeldir.

Aristoteles'e göre en iyi tür insan, kendisi gibi –yani erkek, köle sahibi ve Yunan– olup, kendini entelektüel sorgulamaya adamış olandı. Yaşadığı döneme ait yerel önyargıları meşrulaştırması bir yana –ki filozoflar arasında neredeyse evrensel bir tutumdur–, bu görüşün daha temel bir kusuru vardır: En iyi hayatın, en azından prensipte, bütün insanlar için ortak olduğunu varsayar. Evet, çoğunluk o hayata erişemez ama bu sadece onların erişebilenlerden değerce düşük olduklarını gösterir. İnsanların bir değerler ölçeğinde sıralanamayacak pek çok farklı şekilde gelişim gösterebilecekleri ihtimali Aristoteles'in hiç aklına gelmemiştir. Diğer hayvanların, insan için olanaksız biçimlerde iyi hayatlar yaşayabileceği fikri de öyle.

Taoculuk bu noktada yine çarpıcı bir tezat oluşturur. Ona göre insan hayatları değer sıralamasına sokulamaz ve diğer hayvanlar için iyi hayat, onların giderek insanlara daha çok

benzemelerini gerektirmez. Teker teker her bir hayvanın, her bir tekil canlının kendine özgü bir iyi hayat şekli vardır.

Batı düşüncesinde bu görüşe en yakın düşen yaklaşım, Benedict Spinoza'nın *conatus* –canlı varlıkların dünyadaki etkinliklerini sürdürme ve güçlendirme eğilimleri– kavramıdır. Spinoza'da (1632-1677) zihin ve bedenin bütünlüğü konusundaki son bilimsel keşiflere dair bazı önsezilere rastlayan nörolog Antonio Damasio, bu görüşe açıklık getirmek üzere Spinoza'nın *Etika* (1677) adlı *ünlü* eserindeki bir önermeyi alıntılar:

> Alıntı, *Etika*, Bölüm IV'teki 18. Önerme'ye aittir ve şöyledir: "... erdemlerin en başında kişisel benliği koruma çabası (*conatum*) gelir ve mutluluk insanın benliğini koruma kapasitesine dayanır." ... Spinoza'nın kullandığı terimler hakkında bir yorum yapmak yerinde olacaktır ... Öncelikle ... *conatum* sözcüğü çabalamak, teşebbüs etmek ya da eğilim göstermek olarak ifade edilebilir ve Spinoza bunlardan herhangi birini ya da belki de üç anlamın bileşimini kastetmiş olabilir. İkinci olarak, *virtutis* sözcüğü geleneksel ahlaki anlamının yanı sıra, güç ve eyleme yetisi anlamlarına da gelebilir ... Günümüzden bakınca, bu çok bildik alıntının esas değeri ise şuradadır: Ona göre, etik davranışlarımızın bir temeli vardır ve bu temel nörobiyolojiktir.[57]

Damasio'nun sözünü ettiği muğlaklıklar rastlantısal değildir. Bunlar Spinoza'nın devrimci bir felsefeyi geleneksel bir dille ifade etmeye çalıştığını gösterir.

Spinoza'nın üstü kapalı ifadelerinin çeşitli nedenleri olabilir. Montaigne gibi o da Engizisyon'un zulmünden ve zorla din değiştirmekten kurtulmak için İber Yarımadası'ndan

kaçan bir Yahudi ailesine mensuptur. Montaigne'den daha gözü kara olan Spinoza, 1656 yılında, ölümünden sonra *Etika*'da yayımlanacak olan bazı fikirlerini din kardeşlerine açıkladığı için –ki bunları sapkınlık olarak göreceklerdi–, Amsterdam'daki ana sinagogdan kovulur. Filozof, aforozunu takiben bir akademik pozisyon teklifi alır fakat –düşünme ve yazma özgürlüğünden ödün vermek zorunda kalabileceği korkusuyla– reddeder. Onun yerine, ömrünü kısaltmış olması muhtemel bir uğraş olan mercek yontuculuğuyla geçinip mütevazı bir yaşam sürer.

Spinoza'yı eleştirenler onun görüşlerini sapkınlık saymakta haksız değildi. Ona göre, Tanrı kâinatı yaratmış olan güç değildir. Tanrı sonsuz bir tözdür* –*Deus sive Natura*, Tanrı ya da Doğa–, kendi kendine yetendir ve ebedidir. İnsani değerlerin kaynağı, kâinatı yaratmış olan bir Tanrı olamaz, zira Tanrı kâinatın kendisidir. Spinoza'nın muğlak dili, onu aforoz etmiş olanlar için bu felsefeyi daha yenilir yutulur kılma çabası olabilir. Bununla birlikte Spinoza, felsefesinin geleneksel inançları hangi ölçüde sarstığını tam olarak kavrayamamış ve azımsamış da olabilir. Zira filozof zaman zaman, düşünce biçiminin en orijinal yanlarından geri adım atar görünür.

Spinoza'nın felsefesine yıllarca kafa yormuş olan İngiliz felsefeci Stuart Hampshire, *conatus* kavramını şöyle açıklıyordu:

> Doğal yaşamdaki diğer tüm tanımlanabilir tikel** şeyler gibi, bir insan da karakteristik etkinliği içinde kendini ve bir birey olarak kendi bağımsız doğasını korumaya ve

* Töz: Değişenlerin özünde, değişmeden kaldığı varsayılan idealist kavram, cevher. (*e.n.*)

** Bir türün bütün bireylerine değil de bir ya da birkaç bireyine ilişkin olan. Tümel karşıtı. (*e.n.*)

> çevresi karşısında kendi gücünü ve etkinliğini artırmaya çabalar. Bu çaba (*conatus*) ya da içsel kendini koruma gücü, bir bireyi birey yapan şeydir ...
>
> ... Bir insanın doğal eğilimi ya da *conatus*'u, kendini türünün iyi ya da mükemmel bir örneği haline getirmek, etkinliğinde genel bir insanlık idealini gerçekleştirmek değil, bunun yerine kendini, bu bireyi, etkinliğinde olabildiğince bağımsız, aktif bir varlık olarak korumaktır. O ancak ve ancak etkinliğinde bir dereceye kadar özgür ve özerk olduğunda, erdeme ulaşmış ve kaçınılmaz arzusuna kavuşmuştur.[58]

Spinoza'ya göre, "iyi" bu çabayı teşvik eden, "kötü" ise ona engel oluşturan şeydir. Değerler, şeylerin nesnel özellikleri değildir ama bütünüyle öznel de değildirler. Bir bireyin erdemi, onun dünyadaki etkinliğini sürdürüp güçlendiren şeydir. Ancak insan kitleleri kendilerini ya da kendilerinin dünyadaki yerini kavrayamazlar, bunun sonucunda da sıklıkla nasıl yaşayacakları konusunda yanılgıya düşerler.

İyi ve kötüye bu şekilde baktığından, diye yazar Hampshire, "Spinoza o sıra egemen olan Hıristiyan ve Yahudi geleneğine ait etik öğretisini muazzam bir hata, tehlikeli bir yanılsamanın peşinde koşma olarak niteler."[59] Yanılsama kısmen özgür iradeye olan inançtan kaynaklanmaktadır. Geleneksel ahlak teorileri, çeşitli hareket tarzlarını seçmekte ve onlara ilişkin kararlar vermekte özgür olduğumuzu varsayarlar. Oysa Spinoza'nın yaklaşımına göre (bazı çağdaş nöroloji kuramlarında da görüldüğü gibi) kendi seçimlerimiz olduğunu düşündüğümüz şeyler, organizmamıza etki eden karmaşık nedenlerin sonucudur.[60] Düşüncelerimiz ve kararlarımız, bedenlerimizden kopuk süreçler değildir; bedenlerimiz de bilincimiz ve istencimiz diye kabul ettiğimiz

şeyden bağımsız işlemez. Bir seçeneği ölçüp biçme ve onu uygulama kararı alma deneyimi, çatışan arzularımızın bir ürünüdür. Özgür irade, ne yapacağını bilememe hissidir. Oysa gerçekte –her ne kadar insan zihnini bulandıran hayal ve vehimler nedeniyle buna ulaşmak mümkün olmayabilse de– kendi gücümüzü korumaya ve artırmaya eğilimliyizdir.

Spinoza kâinattaki her şeyin olması gerektiği gibi olduğuna inanıyordu. Ona göre, hiçbir şey rastlantısal ya da olumsal* değildir. Özgür irade fikrini reddetmesinin nedeni budur. Fakat Spinoza'nın geleneksel ahlak düşüncesine meydan okumasının etki gücünü kavrayabilmek için onun metafizik tasavvurunu kabul etmeniz gerekmez. Var olan her şeyin varlığını devam ettirmeye çabaladığını kabul etmeniz de gerekmez. Spinoza'nın etiğinin gerektirdiği tek şey, canlı varlıkların halihazırda oldukları tikel organizmalar olarak kendilerini savundukları fikridir.

Aristoteles tarafından ileri sürülen, her şeyin kendi türünün kusursuz bir örneği olmaya çabaladığına ilişkin klasik görüşten ve insanların iyi hayata bir ilahi varlığın mükemmelliğine yaklaşmak yoluyla ulaştıklarını söyleyen tektanrıcı görüşten çok farklı bir bakıştır bu. Bir kez bu geleneksel inançlardan uzaklaştığınızda, insanların kendileri için iyi olanı seçebilme özelliğiyle benzersiz oldukları fikri artık sizi cezbetmez. İnsanların diğer canlılar gibi, doğalarının gerektirdiği iyinin peşinden koştuklarını düşünmeye başlarsınız.

İnsanlar kendilerini koruma dürtüsüyle hareket ederler. Ancak kafa karışıklıklarından dolayı, çoğunlukla sonuçta kendilerine zarar verirler. Bu durum, ikinci dereceden düşünme** ile düzeltilebilirdi:

---

* Olması kadar olmaması da olanak içinde bulunan, zorunsuz. (*e.n.*)

** Refleksif düşünme, düşünce üzerine düşünme. (*ç.n.*)

> Kısmen diğer iştahlarımı [arzularımı] da belirleyen, temel kendini koruma dürtüsü, tekil fiziksel şeylerin evrensel ve değişmez bir özniteliğiyle birebir uyumludur. Rasyonel düşüncelerimin nesnesi, birinci dereceden arzularımdır ve düşünme etkinliği beyinde ona karşılık gelen bir etkinlikte somutlaşır. Düşünme sırasında, fikirlerden fikirler üreterek, arzuyu ya da bir başka düşünceyi artısıyla eksisiyle değerlendirir, olumlar ya da reddederim veya ona ilişkin yargımı askıya alırım. Düşünme, dışsal şeylerden kaynaklanan girdilere karşı zihnin bir etkinliği, kendini savunmasıdır.[61]

Gerçekte hiç kimse, Spinoza'nın pek az kişi için mümkün olduğunu düşündüğü zihinsel özgürlüğe ulaşamaz. Onun, refleksif düşüncenin zihni fantezilerden arındırabileceği fikrinin kendisi de bir fantezidir. Spinoza "zorunlu doğruları"na "dalgalı bir denizdeki bir sala tutunur gibi"[62] tutunmak gerektiğini yazmıştı. Ancak onun aksiyomları hayal ürünüydü ve metafizik cankurtaran salı da su alıyordu.

Geleneksel ahlak anlayışından saparken bile Spinoza en bilinçli hayatın en iyisi olduğunu savunan rasyonalist geleneği sürdürdü. Bölünmüş bir zihin, kendini kâinatta cisimleşmiş olan akılla özdeşleştirerek bütünlenebilirdi. Gelgelelim, şayet kozmik akıl insanın hayal gücünün ürünüyse, refleksif düşünce –düşünme süreçlerimiz üzerinde düşünmek– olsa olsa içsel bölünmeyi şiddetlendirecektir.

Rasyonalizmin kusuru, insanların bir teoriyi hayata geçirmek suretiyle yaşayabilecekleri inancıdır. Oysa teori –Yunancada "bakmak, görmek, gözlem" anlamlarını ifade eden *theorein* sözcüğünden gelen bir terim–, nasıl yaşayabileceğimize dair pratik bilginin yerini tutamaz. Platon iyi olanı tanımayı görsel deneyimle tasvir ederek Batı felsefesini yanlış yola sevk etmişti. Bir şeye, ona hiç dokunmadan

bakabiliriz. Oysa iyi hayat böyle bir şey değildir, onu ancak yaşayarak bilebilir, anlayabiliriz. Üzerinde gereğinden fazla düşünüp onu teorileştirmeye çalışırsak, elimizden kayıp gidebilir. Sokrates'in iddiasının aksine, sorgulanmış bir hayat, yaşamaya değer olmayabilir.

Spinoza, Platon'un bir hayatın ne kadar bilinçli hale gelirse kusursuzluğa o kadar yaklaşacağına dair güçlü inancını yeniden canlandırdı. Fakat şayet bir hayatın değeri onun o hayatı süren varlık için sahip olduğu değerse, bu türden bir değerler hiyerarşisinin hiçbir anlamı yoktur. İyi yaşamak, giderek daha bilinçli hale gelmek demek değildir. Her türlü canlı varlık için en iyi hayat, kendisi olması demektir.

Bu bakış, her birimizin kendimiz için özgün bireysellikler oluşturmamızın gerektiği yönündeki Romantik görüşten ayrılır. Romantiklere göre insanlar, hayatlarını sanatçıların eserlerini yaratmaları misali yaratırlar ve bir sanat eserinin değeri onun ne kadar orijinal olduğuyla ilgilidir. Burada Romantikler, Antik Yunan düşüncesinde rastlamadığımız şekilde, bir İncil kavramı olan "yoktan var etme" fikrini kullanmışlardır. Romantizm, Hıristiyanlığın pek çok modern suretinden biridir.

Spinozacı–Taocu etik ise tamamen farklıdır. Onlara göre, insanlar diğer hayvanlar gibidir. İyi bir hayat onların hislerine göre şekillenmez. Onların hisleri, doğalarını ne kadar iyi gerçekleştirdiklerine göre şekillenir.

Bugün pek çoklarına göre, hiçbir yaşama şekli bundan daha bunaltıcı olamazdı. Çağdaş kültür, Tanrı fikrini niçin reddediyorsa aynı nedenle doğa fikrini de reddeder. Her ikisi de insan iradesine sınırlar koyar. Modern hümanizm, doğal yaşamı idealize etmiş ama yine de onu insanın yaratabildiği en iyi eserlerden daha değersiz saymış olan Romantiklerin

izinden gider. Bu gafil post-Hıristiyanlara göre, özgür olmak doğaya –kendilerininki dahil– başkaldırmak demektir. Spinoza'ya ve Taoculara göre ise, bu türden bir başkaldırı kendi kendini baltalayıcıdır. İnsanlar diğer canlılar gibi dünyadaki güçlerini koruyup artırmaya çalışırlar. Hepsine *conatus*'ları, yani her bir canlı varlığın kendini savunma eğilimi hükmeder.

Spinoza'da ve Taoculukta güç sahibi olmak, her ne iseniz o olabilmek anlamına gelir. Bezgin bir tembel hayvan* gün boyu uyuklarken gücünü bir kaplanın avlanırken yaptığı ölçüde ortaya koymuş olur. Güç kullanmak, bu anlamda, başkalarına hükmetmeyi kastetmez. Ancak, etik bireysel doğamızı olumlamaya dayandığı takdirde, kendimizi tektanrıcılar ve hümanistlerce anlaşıldığı şekliyle "ahlakın dışında" bulabiliriz.

Sözgelimi, Spinoza acıma duygusunu bir kusur olarak görüyordu. Filozof *Etika*'da, "Aklın kılavuzluğunda yaşayan bir insan için acıma duygusu," diye yazar, "kendiliğinden kötü bir duygudur ve o kişiye hiçbir yararı yoktur." Acıma duygusu kedere ilişkindir ve keder kötüdür. Acıdığımız kişiyi çektiği eziyetten kurtarma çabasını, sadece aklın buyruğuna göre hareket ettiğimiz için gerçekleştirmek isteriz.

Spinoza şöyle devam eder:

> Buradan çıkan sonuca göre, aklın buyruğu doğrultusunda yaşayan insan mümkün mertebe acıma duygusuna kapılmamaya çalışır.

---

* Orta ve Güney Amerika'da yaşayan, uzun kaba tüylü, ağaçlara baş aşağı asılan ve tüm memeliler arasında en yavaş hareket edip en çok uyuyan hayvan olarak bilinen tür. (*ç.n.*)

> Her şeyin tanrısal doğanın zorunluluğundan kaynaklandığını ve doğanın ezeli ve ebedi yasalarına, kurallarına göre gerçekleştiğini bilen biri nefret edilecek, alay edilecek, küçümsenecek hiçbir şey olmadığını ve acınacak hiç kimse olmadığını da görür ... Dahası hemen acıma duygusuna kapılan ve başkalarının dertleriyle dertlenen ve onlar için gözyaşı döken insan, genellikle sonradan pişmanlık duyacağı davranışlarda bulunmuş olur, çünkü ya duygusal hareket ettiğinden kendisinin bir iyilik yaptığına tam olarak inanmaz ya da yalan yere dökülen gözyaşlarına kanmış olur.[63]

Spinoza'nın etiği, bir insani ya da tanrısal otorite tarafından tebliğ edilen kurallar ya da yasalardan oluşmamasıyla geleneksel ahlaktan ayrılır. Erdemlere ve kusurlara da farklı yaklaşır bu etik. Acıma duygusu, üzüntü kaynağı olduğu ve yaşama gücünü eksilttiği için bir kusurdur. Benzer şekilde Taocu etik de ahlak öğretisinden ayrılır. Bu etik görüş, bilgenin yolunun yanı sıra tiranın, katilin, savaşçının, suçlunun ve hayatları mevcut koşullara direnerek geçen geniş kitlelerin yolunu da kabul eder. Kimileri kendilerini savunmaya kararlıdır, diğerleriyse kendilerine zarar vermeye meyilli. Kimileri hayat verir, kimileri can alır. İnsanların izledikleri yollar, yolun kendisi gibi acımasızdır.

Bunun 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Avrupa'da popüler bir doktrin haline gelen güç istenciyle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Son birkaç eserinde Friedrich Nietzsche (1844-1900), dünyada olup biten her şeyin bir güç mücadelesi olduğu fikri üzerinde durmuştu. Nietzsche Spinoza'ya hayranlık duyuyor ve ondan çok şey öğrendiğini ısrarla söylüyordu; gelgelelim, Nietzsche'nin güç istencinin Spinoza'nın

her bir tikel şeyde gördüğü gizilgüçle ilgisi yoktur. Bu kavram, filozofun eski akıl hocası Schopenhauer'ın tümel yaşama isteğinin tersyüz edilmiş halidir. Aralarındaki fark, Schopenhauer yaşama isteğinin getirdiği ıstıraplara esef ederken, Nietzsche'nin ise onun gerektirdiği mücadeleden sevinç duymasıdır.

Nietzsche'den önce, 17. yüzyıl İngiliz filozofu Thomas Hobbes, insanların doymak bilmez bir güç arzusuyla hareket ettiklerini ileri sürüyordu: "İnsanoğlunun hayatına yön veren eğilim, sürekli, bitimsiz ve ancak ölümle son bulan bir güç ve daha fazla güç arzusudur."[64] Hobbes bu arzunun, diğer insanlardan ve özellikle de onların elinden vahşi bir ölümü tatmaktan duyulan korkudan kaynaklandığı düşüncesindeydi. İnsanlar için böyle bir ölüm *summum malum*, yani en büyük kötülüktü.

İnsanları doğal durumunda –yani toplum düzeninden yoksunluğa işaret eden hayalî bir düzende– betimlerken Hobbes, insani gerçekliklere onu eleştirenlerin kabullenmek istediklerinden daha fazla yaklaşmıştı. Ona göre, savaş da barış kadar doğaldı ve tarih, şiddetin olağan hale geldiği pek çok dönem içeriyordu. Hobbes insanların toplumda düzeni sağlayacak bir hükümdarı başa getirerek bu durumdan kaçınabileceklerine inanıyordu. Oysa vahşice bir ölümden duyulan korku, insani dürtülerin en güçlüsü değildir. Yalnızca ölümü ötelemek için yaşamayız. Tersine, doğamızı olumlamak ölüme davetiye çıkarmak anlamına da gelebilir. İnsanlar sevdikleri birini ya da bir şeyi korumanın bedeli olarak ölümü seve seve kabul ederler. Hayatta kalmaktan ibaret bir yaşam sefil bir yaşama şeklidir ve canını vermeye hazır olmak doğaya aykırı bir şey değildir. 5. bölümde göreceğimiz gibi, insanlar özdeşleştikleri bir fikir uğruna da ölmeye –ve öldürmeye– hazırdırlar.

Spinoza'nın intihara bakışı dikkat çekicidir. Buna göre, tek tek her şey var olduğu sürece varlığını sürdürmeye çabaladığından, hiç kimse varlığının son bulmasını gerçekten isteyemez. Hiç kimse hayatına son vermeyi tercih etmez: İntihar eden kişi, dünya tarafından öldürülen bir kişidir. Spinoza'nın *Etika*'da ifade ettiği şekliyle: "Dışsal bir neden işe karışmadıkça hiçbir şey yok edilemez."[65] Bir başka bakış açısından da, insanlar *conatus*'ları kendi aleyhine döndüğünde intihar ederler.

Spinoza insanların –eğer bütünüyle rasyonel iseler– ölümü düşünmekten kaçınabileceklerine inanıyordu. *Etika*'nın meşhur bir pasajında filozof şunları yazıyordu: "Özgür insanın en az düşündüğü şey ölümdür; onun felsefesi ölüm üzerine değil, yaşam üzerine bir tefekkürdür." Spinoza bu önermenin doğruluğunu ispat edebileceğine inanıyordu:

> Kanıt: Özgür insan, yani sadece aklın buyruğuna göre yaşayan insan ölüm korkusuna kapılmaz ... doğrudan doğruya iyi olanı ister ... yani ... sadece kendi yararını gözeterek hareket etmek, yaşamak ve varlığını korumak ister. Bu yüzden en az düşündüğü şey ölümdür; onun felsefesi ölüm üzerine değil, yaşam üzerine bir tefekkürdür. Q.E.D.[66]

Spinoza'nın Q.E.D.'i* gerçeklikten uzaktır. Ölüm düşüncesini, pek çok başka düşüncemize de yaptığımız gibi bastırabiliriz, ancak bu sadece onun zihnimizin karanlık bir köşesinde pusuya yatmasına yol açar. Ölümü umursamayan insan yoktur.

---

* (Lat.) *Quod erat demonstrandum*'un kısaltması. Bir argümanı kesin verilerle ispatladıktan sonra, ispatın sonunda "doğruluğu ispatlanmıştır" anlamında kullanılan ifade. (*ç.n.*)

BENCİL OLMAYAN EGOİZM

Ahlakın en yüce biçiminin altruizm –yani, kendini düşünmemek ya da başkaları için yaşamak– olduğu inancını miras alırız. Bu gelenekte empati, iyi hayatın can damarıdır. Buna karşılık, kediler ise –yavruları söz konusu olmadığı sürecepek başkalarının hislerini paylaşma belirtisi göstermezler. İnsan dostları sıkıntıda olduğunda bunu sezebilir ve sıkıntılı süreç boyunca onların yanından ayrılmayabilirler. Hastalara ya da ölüm döşeğindekilere destek verebilirler. Ancak, kediler bu rollerin hiçbirinde kendilerini feda etmiyorlardır. Onların yaptığı, sadece orada bulunarak insanların acılarını hafifletmektir.

Avcı hayvanlar olarak, çok gelişmiş bir empati duygusu kediler açısından işlevsel olmazdı. Bu kapasiteden yoksun olmalarının sebebi budur. Kedilerin zalim olduğu popüler kanaatinin yanlış olmasının sebebi de budur. Zalimlik, empatinin negatif biçimidir. Başkalarının hislerini paylaşmadığınız sürece, acılarından da haz alamazsınız. İnsanlar Ortaçağ'da kedilere eziyet ederken empatinin bu negatif biçimini sergiliyorlardı. Bunun tersine, kediler ise yakaladıkları bir fareyle oynarken onun çektiği azaptan zevk duymazlar. Avlarına sataşıp rahat vermemek, avcı doğalarının bir dışavurumudur. Ellerine düşmüş olan varlıklara eziyet etmek yerine (yalnızca insana özgü bir eğilimdir bu), onlarla oynuyorlardır.

Altruizm ile iyi hayat arasındaki bağlantı apaçık ortadaymış gibi görünebilir, oysa bu etikte bir yeniliktir. Başkaları için endişelenmek Antik Yunan değerleri arasında öne çıkmıyordu. Aristoteles'te özveriye dair bir şeye rastlanmaz; "yüce gönüllü insan" kâinat üzerine tefekkür etmediği zamanlarda kendine hayranlık duyuyordu. Altruizm, hedefin

tam bir iç huzuruna ya da *nirvana*'ya ulaşabilmek için benlik yanılsamasından kurtulmak olduğu erken Budizm'de de çok ön planda değildi. Buda bu kurtuluşa yalnızca insanların erişebileceğine inanmış gibi görünüyor. Bugün Hinduizm denen pratikler bütününün bir parçasını oluşturan eski Hint geleneklerinde, her bir canlı varlığın kendi doğasına uygun hareket ettiğinde özgürlüğe kavuştuğuna inanılıyordu. Bu bağlamda, Hindu gelenekleri Taoculuğa, Budizm'e olduğundan daha yakındır. Buda'ya göre kurtuluş, benliğinden vazgeçmek demekti, fakat amaç yine de kendini kurtarmaktı. Büyük bir özveri örneğiyle, aydınlanmış bir bireyin (*bodhisattva*) tüm canlıları kurtarmak üzere yeniden doğmak için *nirvana*'dan feragat etmesi fikri, ancak Budizm tarihinin daha geç dönemlerinde ortaya çıkacaktı.

Hıristiyanlık örneğinde, iyi hayat her zaman başkalarına yardım etmek anlamına gelmedi. İleri yaşlarında bir Ortodoks manastırına giren ve bir keşiş olarak ölen 19. yüzyıl Rus dindar filozofu Konstantin Leontiev, Hıristiyanlığı bir tür "aşkın egoizm" –bireysel kurtuluşa odaklanmış bir yaşam biçimi– olarak görüyordu.[67] Hıristiyanlık genellikle bir sevgi dini olarak nitelenir, oysa Hıristiyan mistiklerin sözünü ettiği sevgi Tanrı sevgisidir. İnsanlar Tanrı'nın çocukları olarak sevgi görürler, fakat eğer doğru yoldan saparlarsa lanetlenme riskiyle karşı karşıyadırlar. Evrensel sevginin Hıristiyan dinini Budizm'den daha fazla nitelediği söylenemez.

Günümüzde en iyi hayatın en çok fayda sağlayan hayat olduğunu düşünen filozoflar vardır. Jeremy Bentham gibi 19. yüzyıl düşünürlerinin önayak olduğu Faydacı bir felsefe geliştiren bu filozoflar, en iyi hayatın toplum refahını olabildiğince artırdığına inanırlar – ki bu genellikle, bireyin eylemleri sonucunda herkesin arzularının karşılanması diye tanımlanır. Bu "Faydacı altruizm"in savunucularının aklına,

iyi hayatı yaşamak ile en çok faydayı sağlamanın bir ve aynı şey olup olmadığını sorgulamak gelmez.[68] Sonuçta, bugün bu ikisinin özdeşleşmiş olması tarihsel bir rastlantıdan başka bir şey değildir. Şayet Hıristiyanlık zafer kazanmış olmayıp Batı'da halen Greko-Romen etiğinin bir biçimi egemen olsaydı, pek az kişi bu şekilde düşünüyor olabilirdi.

Altruizm modern bir kavramdır. Sözcük, Fransız sosyolog Auguste Comte (1798-1857) tarafından, kendisinin ortaya atıp savunduğu İnsanlık Dini'nin ruhunu tanımlamak üzere türetilmişti. Bilimsel olduğu iddia edilen bu dinde, iyi bir hayat herhangi bir ilahi varlığa değil de, "insanlığa" hizmet eden hayattı. Şüphesiz ki filozofun taraftarlarına uygulamalarını öğütlediği altruizm gerçekte mevcut herhangi bir insana yönelik değildi. Fayda görecek taraf –filozof, aydınlanmış türün ortaya çıkmakta olduğuna inanıyordu–, yerini aldığı Tanrı kadar insan muhayyilesinin bir ürünü, hatta ondan daha da akıl almazdı.

Bugünlerde neredeyse unutulmuş olsa da Comte'un seküler dininin, ahlakın altruizmle özdeşleşmesi üzerinde muazzam bir etkisi oldu. Son birkaç onyılda ahlakın evrimsel açıdan açıklanabileceğini savunan yüzlerce kitap yayımlandı. Bunların hepsi de ahlaki davranışın özünde altruistik olduğunu sorgusuz sualsiz kabul ediyordu, ki bu, tarihsel ve kültürel açıdan dar görüşlü bir varsayımdı: Zira başkaları için yaşamak diye özetlenebilecek Hıristiyan-hümanist "iyi hayat" anlayışı, bugüne dek insanların tatmin bulmuş olduğu pek çok görüşten sadece biriydi.

Öte yandan, bu görüş popüler ve bilimsel düşünceye öyle derinlemesine nüfuz etmiştir ki, etik, "altruizm konusundaki yıkıcı eksiklikleri gidermeyi amaçlayan" bir disiplin olarak tanımlanmıştır.[69] Biyolojide altruizm, çoğunlukla grup içinde, işbirliğine yatkın davranışa atıf yapan bir kavramdır.

Kimi filozoflar altruizmin evrimsel işlevleri olduğunu gösterince, insanlar arasındaki etik yaşamı izah etmiş olduklarına inanırlar. Oysa ortaya koydukları bir şey varsa o da Hıristiyan ahlakının modern seküler entelektüelin sahte-Darwinci bakış açısından yeniden formüle edilerek sulandırılmış bir halidir.

Ne Spinoza ne de Taoculuk "iyi hayat"ı başkaları için yaşamak olarak algılarlar. Aynı zamanda onlar, kendini gerçekleştirmeyi bir tür egosuzlukla ilişkilendirirler. Amerikalı bir filozof ve Spinoza uzmanı, ayrıca çok eski bir Zen meditasyonu uygulayıcısı olan Paul Wienpahl'in işaret ettiği gibi, 17. yüzyıl Fransız filozofu ve kuşkucusu Pierre Bayle, Spinozacılık ile Zen Budizmi arasındaki bu benzerliği saptamıştı. Wienpahl şöyle aktarıyor:

> Benedict Spinoza ile Ch'an ya da Zen Budizmi arasındaki benzerliğe dikkat çektiğini bildiğim ilk gözlem, Pierre Bayle'ın sözlüğündeki Spinoza maddesinde göze çarpar; orada Bayle, Spinozacılığı "bir Çin tarikatının teolojisi"yle ilişkilendirmiştir. Betimlemesini okuduğunuzda onun, Cizvitlerin Ch'an Budistlerine –ya da Cizvitlerin onları adlandırdığı şekliyle Foe Kaio'nun (Hiç Kimse'nin) müritlerine– ilişkin anlatılarını temel aldığı açıktır. Bu gözleminde Bayle, Benedict Spinoza'da yeni bir şey olmadığını, zira "bir antik Çin tarikatının teolojisinin" de anlaşılmaz hiçlik kavramını temel aldığını söylüyordu ... Bayle'a göre bu, var olan her şeyin gerçeklikten kopartılması anlamına geliyordu.[70]

Wienpahl devamında, Zen'deki temel kavramlardan birinin "benliğin yokluğu" olduğunu belirtir. Zen ekolü, Çin'de Budizm ile Taoculuk arasındaki etkileşim sonucunda ortaya

çıkmıştır ve insan benliğinin bir yanılsama olduğu anlayışı, her ikisinin buluştuğu ortak noktadır.

Spinozacı ve Taocu etik öğretileri arasında benzerlik saptayan bir başka kişi de Norveçli araştırmacı Jon Wetlesen'di. *The Sage and the Way: Spinoza's Ethics of Freedom* (Bilge ve Yol: Spinoza'nın Özgürlük Etiği) adlı eserinde Wetlesen, Taoculuğun "kişinin *olmadığı* bir şeye dönüşmesini değil, *neyse o olmasını* amaçladığını" yazar. "Bu da dünyevi egonun özel olarak bir şeyler yapmasını değil, tersine, egonun ortadan kalkmasını gerektirir."[71] Wetlesen, bireyin egosu ile gerçek doğası arasındaki aynı ayrımı Spinoza'da da bulur.

Bireysel doğamızı gerçekleştirmemize dayanan bir etik, *kendi kendini oluşturma* fikrinden farklılık gösterir. İnsanların özdeşleştikleri benlik, toplum ve bellek tarafından kurgulanan bir şeydir. Onlar bebeklik ve çocukluk dönemlerinde kendilerine dair bir imge oluşturur, o özimgeyi koruyup güçlendirerek mutluluğu ararlar. Gel gör ki, kendilerine dair imgeleri bedenlerinin ya da yaşamlarının gerçekliğini yansıtmadığından, onun peşinde koşmak mutluluk getireceği yerde, kişiyi kendisiyle ilgili hayal kırıklığına sürükleyebilir.

Diğer hayvanlar ise hayatlarını bu türden bir hayaletle paylaşmazlar. Çoğu kendilerine dair herhangi bir imgeden yoksundurlar. Kendilerini korumak, hayalî bir benliğin varlığını sürdürmesini değil, bedenin süregelen hayatiyetini ifade eder onlara. Düşünceleri ile dürtülerini sanki bir başka varlığa aitmişçesine sorgulayan gizemli benlikler değillerdir. Bir eylemde bulunduklarında, eyleyenin, içlerindeki ayrı bir varlık –bir akıl, bir benlik– olduğu yolundaki insani duyumu hissetmezler.

Hayvanların aldatıcı bir özimgeden yoksunluklarına kediler örnek teşkil eder. 1970'te Amerikalı psikolog Gordon Gallup Jr. tarafından geliştirilen Aynada Kendini Tanıma

testini* geçmiş seçme grupta kediler yer almazlar. Bu testte, hayvanın gövdesinin ancak aynada görülebilen bir bölgesine fiziksel bir işaret –genellikle renkli bir benek– konur. Eğer hayvan, gövdesinin o rengi sergileyen kısmına dokunmaya çalışırsa, özfarkındalık göstermiş kabul edilir. İnsanlar, şempanzeler, bonobolar ve gorillerin yanı sıra yunuslar ve katil balinalar gibi memeli deniz hayvanları ve saksağan gibi bazı kuşlar testten başarıyla geçmiştir. Diğer kargagiller, domuzlar ve makak maymunları da testte kısmi özfarkındalık göstermiştir.

Kedilere gelince, onlar kendi yansımalarına ya kayıtsız kalır ya da sanki başka bir kediymiş gibi tepki verirler. Bununla birlikte, bazı kedilerin insanlar onlarla alay ettiğinde strese girdikleri aktarılmıştır; ve kibirlilikleriyle tanınan bazı cinsler vardır – sözgelimi Siyamlar. Ancak bu kediler, algılanma biçimlerine bozulmaktan çok, insanların kendilerine verdiği tepkiyi düşmanca ya da tehlikeli olarak yorumluyor olabilirler. Yine kediler başka kedilerin yanında çapkın ya da tehditkâr davranışlar sergileyebilirler ama bunu yaparken amaçları kendilerine dair oluşturmuş oldukları bir imgeyi cilalayıp parlatmak değildir. Onlar kendilerine dair imgeyi diğer kedilere, bir eşe kur yapmak ya da kendi egemenlik alanlarını korumak amacıyla yansıtırlar.

Araştırmalar kedilerin isimlerini tanıyabildiklerini, ama çağrıldıklarında cevap vermeye istekli olmadıklarını gösteriyor.[72] İnsanlarla etkileşimlerinin tarihi, onları insanların kendilerine koydukları isme cevap verme ihtiyacı duyacakları ölçüde bağımlı hale getirmemiştir. Köpeklerin tersine, onlar insani bir benlik duygusu edinmemişlerdir. Kendilerini dışlarındaki dünyadan ayırt ettiklerine şüphe yoktur. Ancak

* (İng.) *The Mirror Self-Recognition* (MSR) test. (*ç.n.*)

dünyayla etkileşime giren, içlerindeki bir ego ya da benlik değil, kedinin kendisidir.

Kedi etiği, bir tür bencil olmayan egoizmdir. Kediler, sadece kendileriyle ve sevdikleriyle ilgilenmeleri bakımından egoisttirler. Kendilerine dair koruyup büyütmeye çabaladıkları bir imgeye sahip olmamalarıyla da bencillikten uzaktırlar. Kediler bencillik ederek değil, bencil olmaksızın kendileri olarak yaşarlar.

Geleneksel ahlakçılar, kedi etiği fikrine bütünüyle karşı çıkacaklardır. Onlara göre, bir canlı varlık eğer doğru ve yanlış prensiplerini idrak edemiyorsa nasıl ahlaklı olabilir? Şüphesiz ki ancak bu türden prensiplere uyması amaçlanarak sergilenen bir davranış ahlaki olabilir. Eylemin eyleyen tarafından bilinebilir bir nedeni olmalıdır, aksi halde ahlaktan söz edilemez.

Bildik bir nakarattır bu. Fakat eğer ahlak bunu gerektiriyorsa, o halde insanlar da ahlaklı olamazlar. Evet, şu ya da bu prensibi ortaya atıp sonra da ona bağlı kalmaya çalışabilirler. Ama niçin o şekilde davrandıkları konusunda pek bir fikirleri yoktur. Neden bu prensip de, diğeri değil? İki ya da daha çok prensibin çatışması halinde onlar arasında nasıl seçim yapabileceklerdir? Şayet davranışlarına bir gerekçe bulabilirlerse, onları o davranışa onun sevk ettiğini nereden bileceklerdir? İnsanlar için "ahlaklı" davranmak, ancak hapşırmayı ya da esnemeyi kendilerinin seçmesi kadar bir tercih konusudur. İyi hayatın kendi seçtiğimiz davranışlardan oluştuğunu savunan felsefeler, sihirbazı kandırma amaçlı el çabukluklarıdır.

Yanlış olan, iyi bir hayatın iyi fikrinin peşinden koşan bir hayat olduğu kanaatidir. Burada fikir, Platon'un "idea"sı gibi, bir tür tasavvuru ifade eder. Bir kez iyiyi gördükten sonra, hayatlarımızı ona ulaşmaya çabalayarak geçiririz.

Kediler elbette ki böyle bir şey yapmazlar. Gözleri karanlıkta bile görebilse de koklama ve dokunma duyuları onların yaşamında daha önemli bir yer tutar. İyi hayat, onların koklamış ve dokunup hissetmiş oldukları bir şeydir, uzaklardaki bir şeyin hayal meyal bir görüntüsü değil.

İyi hayatın bir fikri somutlaştırması gerekmez. Başkalarının acısı karşısında onlara yardım eden biri, ne yaptığına dair bir fikri olsa da olmasa da merhamet gösteriyordur. Hatta merhamet gösterdiklerinin farkında olmayanlar, daha sahici bir erdem ortaya koyuyor bile olabilirler. Aynı şey cesaret için de geçerlidir.

İnsanlarda olduğu gibi kedilerde de iyi hayat onların sahip oldukları erdemlere bağlıdır. Aristoteles sağduyudan yoksun birinin başka hangi erdemlere sahip olursa olsun başarılı olamayacağını ifade eder: O ne yaparsa yapsın, sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Aynı şekilde, sürekli korku içinde olan bir kedi de iyi bir yaşam süremez. Yaban hayatında olsun insan yerleşimlerinde olsun, bir kedinin hayatı tehlikelerle doludur. Cesaret bir insan erdemi olduğu kadar bir kedi erdemidir de. O olmadan ne insanların ne de kedilerin işleri yolunda gidebilir.

Her canlı varlık için iyi hayat, doğasını gerçekleştirebilmek adına neye ihtiyaç duyduğuna bağlıdır. İyi hayat bu doğayla ilgili bir şeydir, bir görüşle ya da gelenekle değil. Pascal'ın da belirttiği gibi, insanlar doğuştan sahip oldukları doğanın yanı sıra âdet ve alışkanlıklardan oluşan ikinci bir doğaya daha sahip olmalarıyla sıradışıdırlar. Onların ikinci doğalarını birinci doğalarıyla karıştırmaları normaldir ve bunun sonucunda toplumlarının âdetlerine uygun şekilde yaşamış olan pek çokları kötü yaşamlar sürmüşlerdir. Buna karşılık, kendi doğaları konusunda yanılmak kedilerin alışkanlıklarından değildir.

Şüphesiz, kedi olmanın nasıl bir şey olduğunu bilemeyiz. Tıpkı başka bir insan olmanın da nasıl bir şey olduğunu bilemediğimiz gibi. Yine de haklı olarak, diğer insanların hissiz makineler olduklarına inanan birinin ruh hastası olduğuna hükmederiz, oysa diğer hayvanlar için aynı şeyi düşünmüş olan Descartes ve benzeri filozoflar bilge kişiler olarak onurlandırılmışlardır. Gerçekte, kedilerin iç dünyaları bizimkine göre daha güçlü ve daha canlı bile olabilir. Zira onların duyuları daha keskindir ve teyakkuz halindeki dikkatleri hayallerle gölgelenmiş değildir. Bir özimgeden yoksun oluşlarının, yaşantılarını yoğunlaştırdığı düşünülebilir.

Kedilerin tek bir şeye odaklı davranış şekillerine bakılacak olursa, kedigillerdeki benliksizlik durumunun Zen'deki "zihinsizlik" haliyle ortak yönleri vardır. Zen'de "zihinsizliğe" ulaşan kişi akıldan yoksun değildir. "Zihinsizlik", zihin dağınıklığından arınmış dikkati[73] –başka deyişle, kişinin yaptığı işe bütünüyle kendini vermesini– ifade eder. İnsanlarda bu nadiren kendiliğinden gerçekleşir. En iyi okçu, okunu düşünmeden atandır, fakat buna ancak bir ömür boyu talim sonucunda ulaşılır.[74] Kediler için ise zihinsizlik doğuştan gelen bir haldir.

Bilinçli farkındalığı diğer hayvanlardan esirgeyen filozoflar, kendilerine ise ancak parça parça bilebildikleri –eğer biliyorlarsa– bir zihinsel durum atfederler. İnsanların içsel yaşamları süreksiz, belirsiz, kopuk kopuk ve zaman zaman da kaotiktir. Kısmi de olsa özfarkındalık sahibi bir benlik değil, sadece birbiriyle az çok ilintili bir yaşantılar yığını söz konusudur. Biz insanlar zaman zaman parçaların birbirini tutmadığı bölük pörçük hayatlarımızı hayaletler gibi bir görünüp bir kaybolarak katederken, bir benlikten yoksun olan kediler her daim kendileridir.

4
İnsan Sevgisine Karşı Kedi Sevgisi

Tutkulu sevgi bağları pek çok insanın yaşamının odağında yer alır. Çoğu kez bir başka insana duyulan sevgidir bu, ama insan dışı bir hayvanın sevgisi de olabilir. Zaman zaman bu sevgilerin birbirleriyle çatıştığı görülür. Edebiyat eserleri ve hatıratlar bu ikisi arasındaki farklılıklara ışık tutabilir.

SAHA'NIN ZAFERİ

İnsan sevgisi ve kedi sevgisi çatışmasının bir örneği, Sidonie-Gabrielle Colette'in (1873-1954) kısa romanı *Dişi Kedi*'nin (1933) konusunu oluşturur. Ekonomik yönden düşüşte olan bir orta sınıf ailede dünyaya gelen Fransız yazar, yirmi yaşına geldiğinde tanınmış bir yazarla evlendirilir; kocası daha sonra onun yazınsal yeteneklerini kendi adıyla bir dizi roman yayımlamakta kullanacaktır. 1906'da Colette kocasını terk eder ve sahne gösterilerinde yer aldığı, ekonomik olarak güvencesiz birkaç yıl geçirir. 1912'de ulusal bir gazetenin editörüyle evlenir, fakat on altı yaşındaki üvey

oğluyla yaşadığı ilişkinin de etkisiyle çift, on iki yıl sonra boşanır. Colette 1925 yılında yeniden evlenir ve bu evlilik ölümüne dek sürer. Ünlü yazar, kadınlarla da kimileri uzun yıllara yayılan aşk ilişkileri yaşamıştır. İnzivaya çekildiği zamanlarda vazgeçilmez olarak nitelediği kedilere tutkuyla bağlıdır. Colette yazmaya asla ara vermedi ve 1948'de Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday gösterildi. Öldüğünde dünyanın en saygın yazarlarından biriydi.

Colette'in biyografisini kaleme alan Judith Thurman, *Dişi Kedi* için şunları yazıyor: "Romantik dişi başkarakteri bir kedi olan bu romanda, Colette'in üslubu tüm detaylarıyla kedicedir – hem mesafeli hem şehvetli, insanların inceliksiz duyularında kaybolup giden tensel hazlara ve kışkırtmalara yönelik inceden inceye gözlemci."[75] Dişi başkarakter Saha, altın gözlü küçük bir Chartreux'dür (Mavi Rus kedisi) ve her tarafı dökülen aile evinin güzel bahçesinde, kendisiyle vakit geçirmeyi her şeyden çok seven, çekici bir genç adamla, Alain'le yaşamaktadır. Annesinin teşvikiyle Alain, cinsel açıdan özgür bir genç kadınla, on dokuzundaki Camille'le evlenir ve ikisi "zamanın hızla akmasına neden olan ve bedenleri cinsel doyuma kolaylıkla ulaştıran bir zevküsefaya bırakırlar kendilerini."[76] Lakin Alain, Camille'den çabuk bıkar. Genç kadının vücudu hayallerindeki kadar güzel görünmez gözüne ve onun cinsel taleplerinden bitap düşer. Çok geçmeden ondan iyiden iyiye sıkılır. Her fırsatta, Saha'nın olduğu bahçesinde inzivaya çekilir.

Camille'in kıskançlığı giderek artar ve Alain'in evde olmadığı bir sabah, Saha'yı yaşadıkları yüksek katlı apartman dairesinin penceresinden atar. Saha düşerken bir tenteye takılır ve kedi böylece sağ salim kurtulur. Kedisine yönelik bu başarısız öldürme girişimi, Alain'in artık bunaltıcı hal almış bir insan ilişkisinden kendisini kurtarmasına imkân

verir. Genç adam, Saha'yı bir sepete yerleştirerek annesinin evine döner. Ertesi sabah Camille çıkagelir ve bağışlanmayı diler. Alain onun yalvarmalarına kulak asmaz. Yavaşça ve sakin bir tonda şunları söyler ona: "Ağzı dili olmayan, küçücük bir varlık, güzel düşler kadar mavi, minicik bir can. Tercihleri onu hüsrana uğrattığında sessiz sakin ölmeye razı gelecek kadar sadık. Sen bu canı ellerinin arasında tuttun ve boşlukta ellerinden bıraktın. Sen bir canavarsın. Ve ben bir canavarla yaşamak istemiyorum."[77]

Camille bir hayvan uğruna "feda edilmiş" olmaktan dolayı dehşete düşmüştür. Çift, öfkeli tartışmaların ardından ayrılır; gelecekleri belirsizdir artık. Yorgun düşmüş Alain bir koltuğa çöker. Aniden, "mucizevi bir şekilde", yanındaki bambu masanın üstünde Saha belirir. "... Saha pusuya yatmış, bir insan gibi Camille'in gidişini izlerken, Alain yarı uzanmış, pati misali kıvırdığı avucunda ağustosun henüz yeşil ve dikenli olan ilk kestaneleriyle oynuyordu."[78]

Romanın bu son sözleri, onun ana temasını özetler. Saha'yı herhangi bir insanı sevdiğinden daha çok sevmesiyle, Alain bizzat kedimsi bir varlığa dönüşmüştür. Dolaylı olarak betimlense de, Mavi Rus öyküdeki en iyi yansıtılmış karakterdir. Camille'in kıskançlığı açıkça ortaya serilirken, Saha'nınki sadece sezdirilir. En başından itibaren kedinin zaferi kesindir.

Bir kedisever için enfes bir öyküdür bu. Hikâyenin kusurlu yanı, Saha'nın kıskançlığıdır. Her ne kadar bize kıskançlık gibi gelen şey kendi egemenlik alanlarına başka bir kedi girdiğinde alışkanlıklarının sekteye uğramasına verdikleri tepkiden başka bir şey olmayabilse de kediler başka kedileri kıskanabilirler. Fakat birlikte yaşadıkları insanın hayatına başka bir insan girdiğinde nadiren kıskançlık gösterirler. Köpekler ise sahiplerinden özel bir ilgi ve sadakat

talep edebilirler. *My Dog Tulip* (Köpeğim Tulip) (1956) isimli özyaşamöyküsünde Britanyalı yazar, editör ve yayıncı J. R. Ackerley, köpek dostu Queenie'nin güçlü sahiplenme duygusunu yâd eder.[79] (Ackerley gey olduğunu hiçbir zaman gizlemediği halde, yazarın cinsel kimliğine işaret ettiği düşünülebilir diye kitapta köpeğin ismi değiştirilmiştir.) Ackerley'nin kitabı, insan denen hayvan ile insan dışı hayvan arasındaki sevgiye dair güçlü anlatılardan biridir; ama eğer Queenie bir kedi olsaydı bu kitabın yazılması mümkün olmazdı.

Kedilerle yaşamış herkes, onların bizimle olmaktan keyif alabildiklerini bilir. Sırtüstü yatıp da hafif hafif okşanmak istediklerinde, gövdelerinin en savunmasız bölgesini güven ve sevgi duymaya başladıkları bir insana açarlar. Bizimle olmaktan, bizimle oynamaktan zevk alırlar. Gelgelelim bu öyle Ackerley'nin Queenie'yle arasında olduğunu ifade ettiği türden, özel bir bağ değildir. Kedilerin sıklıkla yiyecek bulmak ve ilgi görmek üzere gittikleri, her biri kendileri tarafından seçilmiş olan birçok evleri vardır. En yakın insan dostu bir süre ortalıkta görünmediğinde, bir köpek strese girecektir. Bir kedi ise hayatındaki en yakın insan çekip gitse farkına bile varmamış gibi görünebilir. Kediler insanları sevebilirler ama bu onlara ihtiyaç ya da mecburiyet duydukları anlamına gelmez.

MİNG'İN EN BÜYÜK AVI

Amerikalı roman ve öykü yazarı Patricia Highsmith (1921-1995), beş kitabının ve onlardan uyarlanan birkaç filmin başkarakteri olarak ahlak yoksunu katil Tom Ripley'yi yaratmış; bunun yanında, kötü muameleye maruz kalan

hayvanların insanlardan intikam alışlarını tasvir ettiği öyküler de yazmıştı. Highsmith'in biyografisini kaleme alan Andrew Wilson, bu öykülere ilişkin şu yorumu yapıyordu: "Highsmith, hayvanları özne olarak konumlandırarak ve onların düşüncelerini seslendirerek, insanın akılcılığını yücelten Batı felsefe geleneğini sarsar."[80] Sözgelimi bir öyküsü, kendini yaşadığı otelin en az orada kalan insanlar kadar sakini saymaya hakkı olduğunu düşünen bir hamamböceğini konu alır.

Kimileri Highsmith'in Ripley'yi kedilerini örnek alarak yarattığını iddia ettiler; kedilerinden birine psikopat antikahramanı Ripley'nin ismini verdiği söylendi. Oysa yalnızca insanlar psikopat olabilir.[81] Kediler zaman zaman ruhsuz görünebilir, ama bunun sebebi sadece duygularını yüzleri yerine kulakları ve kuyrukları aracılığıyla ifade etmeleridir. Hislerini mırlama yoluyla da ifade edebilirler. Mırlama genellikle mutlu olduklarını belli eder ama her zaman değil – bazen stres sinyali de olabilir. Her iki durumda da ortada bir aldatmaca yoktur.

Highsmith'in insan dışı hayvanlara duyduğu yakınlık gönüldendir. Sözgelimi, Soho'da yürürken yol kenarında yatan yaralı bir güvercin görür, yanındaki arkadaşı onu kuşun kurtarılamayacağına ikna etse de yazarın sarsıldığı bellidir. Kafeste tavuk yetiştiriciliğinin gaddarlığı dehşete düşürür onu. Yöredeki bir kara kedinin kuyruğunu kimin kestiğini bulabilse onu vurmakta – "ve öldürmekte"– tereddüt etmeyeceğini söyler.[82] Salyangozlara aşırı bir düşkünlüğü vardır, Suffolk'taki bahçesinde yetiştirir onları ve zaman zaman da yüzden fazla salyangozu koca bir demet marulla birlikte çantasında taşır. Fransa'ya taşındığı sırada, evcil salyangozlarından bazılarını göğüslerinin altında saklayarak gizlice ülkeye sokar. Hayatının son dönemindeki bakıcısı, onun,

evine giren örümcekleri zarar görmesinler diye özenle yerden alıp güvenli bir biçimde bahçeye çıkardığını hatırlıyordu. "Ona göre insanlar tuhaftı –onları hiç anlayamayacağını düşünüyordu– ve belki de kedileri ve salyangozları bu kadar çok sevmesinin nedeni buydu."[83] Eski bir dostu onun hakkında, "Genel olarak hayvanları, insanların çoğundan daha iyi huylu, onurlu ve dürüst bireysel kişilikler olarak görürdü,"[84] diye yazıyordu.

Highsmith'in, genç bir yetişkin olarak cinsel kimliğiyle ilgili problemler yaşarken, onun eşcinselliğini "tedavi etmeye" çalışan bir terapistle bir psikanaliz deneyimi olmuştu. Anlaşılan, bir süre klasik bir evlilik yapmayı düşünmüştü. Sonra pek çok kadın sevgilisi ve gey erkeklerle uzun süreli arkadaşlıkları olduysa da hayvanlardan gördüğü can yoldaşlığını onlarda bulamamış gibi görünüyor. Kedilere olan sevgisinde tutkuluydu, onların "yazarlara insanların veremediği bir şey sunduklarını" yazıyordu: "Herhangi bir talepte ya da müdahalede bulunmayan, genellikle kıpırtısız, sakin bir deniz gibi huzurlu ve hep değişip dönüşen bir dostluk."[85]

Highsmith, "Ming'in En Büyük Avı"nda, güzel bir Siyam kedisi olan Ming'e sahibesinin sevgilisinden intikam aldırır. Ming sakin bir hayatı tercih etmiştir:

> Ming en çok, sahibesiyle birlikte evlerinin terasındaki uzun şezlonglardan birinin üzerinde yatmayı seviyordu. Ming'in sevmediği şey, Elaine'in bazen eve davet ettiği insanlardı; geceyi orada geçiren insanlar, çoğunlukla geç saatlere kadar yiyip içen, gramofon veya piyano çalan insanlar ... patilerine basan insanlar, onun bir şey yapmasına kalmadan arkadan yakalayan ve onu kıvrandıran insanlar, onu sertçe okşayan insanlar, kapıyı kapatıp onu içeri kilitleyen insanlar. *İnsanlar!* Ming insanlardan nefret

ediyordu. Sadece ve sadece Elaine'i seviyordu; Elaine onu seviyor ve anlıyordu.[86]

Elaine'in yeni sevgilisi Teddie, Acapulco sahili açıklarındaki bir gemi yolculuğunda Ming'i güverteden atmaya çalışınca, Ming misilleme yapmaya karar verir. Aynı gün ilerleyen saatlerde sayfiye evine döndüklerinde Teddie bu kez Ming'i terastan aşağı atarak bir kez daha ondan kurtulmayı dener. Ming hızla onun omzuna zıplar ve aşağıya ikisi birlikte düşerler. Teddie ölmüş, Ming'in ise sadece soluğu kesilmiştir. Ming mücadelenin şokunu atlatarak, patilerini altına alıp terasın gölgelik ama hâlâ güneşin sıcaklığını taşıyan bir köşesine yerleşir:

> Aşağıdan konuşmalar, ayak sesleri, çalıların hışırtısı geliyordu. Hepsi birlikte yukarı çıktıklarında, tütün, ter ve tanıdık kan kokusu geldi; adamın kanı. Bir kuşu öldürüp, dişlerinin arasında kanı hissettiği andaki gibi mutlu oldu. Bu, büyük avdı. Adamlar cesetle geçerken, diğerleri tarafından fark edilmeden, dimdik durdu ve burnu yukarıda, zaferinin kokusunu içine çekti.[87]

Öykünün sonunda Ming, sahibesiyle birlikte onun yatak odasındadır. Elaine Ming'in başını okşar, sol patisini alıp hafifçe sıkar, öyle ki tırnakları ortaya çıkar. "'Ah, Ming - Ming,' dedi Elaine. Ming, sesindeki sevgi dolu tonu ayrımsadı."[88]

Colette'inki gibi bu da kediseverleri memnun edebilecek türden bir öyküdür. Hikâye Ming'in bakış açısından anlatılır; baştan sona çekici bir figürdür o. Genel olarak insanlara bayılmıyor olabilir ama Teddie'nin düşman olduğuna ancak o kendisini öldürmeye çalıştıktan sonra karar verir; ve intikamını aldığında, Ming'in yaptığı şey pekâlâ meşru müdafaa

olarak tanımlanabilir. Ming'in Elaine'le ilişkisini çözmek ise daha güçtür. Elaine'in onu sevdiğine şüphe yoktur. Ucu açık bırakılan husus, onun sahibesinin sevgisine karşılık mı verdiği, yoksa onu sadece birlikte olmaktan mutlu olduğu bir varlık olarak mı gördüğüdür. Ve eğer ikincisiyse, bu da sevgi olamaz mı?

Kedi sevgisi, insan sevgisinden birçok nedenle farklılık gösterir. Erkek kediler ve dişi kediler arasındaki cinsel ilişki anlık bir olaydır ve ardından ortaklaşa bir yaşam gelmez. Yavrularını koruyup kollayabilen aslanlar haricinde, erkek kediler yavrularını büyütme işinde rol almazlar. Yavrular da annelerinden gerekli becerileri edinir edinmez ondan ayrılıp kendi başlarına yaşamaya başlarlar. Buna karşın kediler arasındaki sevgi, insanlar arasındaki sevginin birçok çeşidinin yoksun olduğu niteliklere sahiptir. Kediler yalnızlık, can sıkıntısı ya da keder karşısında kendilerini oyalamak veya teselli etmek için sevmezler. Ani dürtülere kapıldıklarında ve eğer zevk aldıkları birliktelikler içindelerse severler.

Highsmith gençliğinde bir Marcel Proust –insanlar arasındaki sevginin en büyük çözümleyicisi– hayranıydı. Yirmili yaşlarının ortalarına dek kendisini yazar olduğu kadar bir ressam olarak da görüyordu ve hayatı boyunca resimler, çizimler ve ahşap oyma işleri yapmaya devam etti. Ölümünden sonra bazı çizimleri yayımlandı, bunların çoğu kedilere dairdi, biri ise *Banyo Yaptığı Suyu Tahlil Eden Marcel Proust* ismini taşıyordu.[89]

Proust'un eserlerinde insan sevgisi masaya yatırılarak en ince detaylarına kadar çözümlenir. Proust uzmanı Germaine Brée bu konuda şunları yazıyordu:

> Toplum, bireylerin çeşitli yollardan birbirleriyle iletişim kurabildikleri bir tür biyolojik kültür oluşturur ... Aşk

> orada doğar ... Fakat bütün biçimlerde gelişen şey, her şeyden çok, kelimenin Pascalcı anlamıyla "oyalanma" ihtiyacıdır. Toplumdaki insanlar için "oyalanma", başkalarını salt ihtiyaçlarını gidermek ve can sıkıntılarını bastırmak amacıyla kullanma sanatıdır. Duygusal yakınlıklar işin içinde olduğunda, bu faydalanma durumu ne kişinin kendi kendisine ne de başkalarına itiraf edilebilir. Proust'un karakterleri bu yüzden kendilerini gizler, rol yapar ve birbirlerini aldatırlar. Asıl niyetlerini gizleyerek, çeşitli bahanelerle kendilerine ve birbirlerine yalan söylerler ... Hem paraya hem de boş zamana sahip olan, tamamen kendi haline bırakılmış bu toplumsal zümrenin derinlere işlemiş tek bir arzusu vardır: Varoluşun boşluğuna karşı korunmak ve hayatın soğuk, huzursuz edici özünden, kendisini yatıştıracak ve gururunu okşayacak bir maske çıkarmak ... Onlar anlamak ya da bilmek değil, sadece gösteriş yapıp oyalanmak isterler.[90]

Brée'nin işaret ettiği gibi, Proust'un aşk çözümlemesinin Pascal'ın oyalanma yorumuyla birçok ortak noktası vardır. Proust'un Pascal'dan ayrıldığı nokta, onun oyalanmanın kişilerüstü yasalara tabi olduğunu düşünmesidir. Buna göre aşk, âşığın hiç bilmediği mekanizmaların ürünüdür; kara sevda saçmalığı ve hayal kırıklıkları da âşıkların kavrayamadığı ya da kontrol edemediği güçlerin etkisi altında ortaya çıkar. Kibir ve kıskançlık onları, yaşlanan bedenlerini ve yürümeye mahkûm oldukları ölüm yolunu unutabilecekleri bir hayal dünyasına sürükler. Erotik aşk, bir mekanizmanın işleyişidir ve bu aşkın mekanik niteliği onun koruyucu gücüdür. En şiddetli kıskançlık ve en yakıcı düş kırıklığı bile, boşluğun ortasında geçici bir soluklanma imkânı verir. Aşk,

bilmenin ve –gerek başkalarını gerekse kendi kendini– anlamanın önünde engel oluşturur, ki bu da insanların kendileri olmaktan kurtulup rahatlamalarına imkân verir.

Bu Proustyen çözümlemede, insanın aşkı hayvanların çiftleşmesinden daha mekanik ve ruhsuzdur. Aşkta kendini kandırma dürtüsü, insanları –başka her konudakinden daha fazla– yönlendirir. Buna karşılık kediler sevdiğinde ise bu kendilerini kandırma amacı taşımaz. Kediler egoist olabilirler ama –hiç olmazsa insanlarla kıyaslandığında– kibirden mustarip değildirler. Onların insanlardan istediği, doğal hoşnut hallerine dönebilecekleri bir yerdir. Bir insan onlara böyle bir yer sunarsa, onu sevmeye başlayabilirler.

LİLİ'Yİ SEVMEK

Romancı Juniçiro Tanizaki (1886-1965), Japon yaşamında ülkenin modernizasyonuyla birlikte gerçekleşen dönüşümü tasvir etmesiyle ünlenmiştir. Eserlerinin birçoğu, bu süreçte kaybolmuş olabilecek değerleri sorgular. Yazarın kaybolduğuna inandığı şeylerden biri, kendine özgü bir güzellik anlayışıdır. *Gölgeye Övgü* (1933) isimli uzun denemesinde Tanizaki şunları yazmıştır:

> ... güzelliği bir şeyin kendisinde değil, gölgelerin desenlerinde, o şeyin bir başka şey üzerinde yarattığı aydınlık ve karanlıkta buluruz. Fosforlu bir mücevher karanlıkta parıltısını saçıp rengini gösterirken, gün ışığında bütün güzelliğini yitirir. Gölgeler olmasaydı, güzellik de olmazdı.[91]

Tanizaki'nin karanlığı aydınlığa yeğlediği anlamına gelmez bu. Karanlık, aydınlığın güzelliğinin bir parçasıdır.

> Parıldayan her şeye de düşman değiliz, ama hülyalı bir parıltıyı, ister doğal taşta ister yapay dokuda olsun, kadim zamanların pırıltısını yansıtan hayal meyal bir ışığı, sığ bir ışıltıya tercih ederiz ... Yine de, öyle ya da böyle, kirin, isin ve havanın izlerini taşıyan şeyleri severiz; onları yaratan geçmişi hatırlatan renkleri ve parıltıyı severiz.[92]

Bu estetiğin karakteristik bir özelliği, kusursuzluktan hazzetmemesidir. Batı estetiğinin bir kolu, güzel şeyleri gayrimaddi bir "idea"nın cisimleşmiş, kusurlu örnekleri olarak görmekten kendini alamaz. Platon'un mistik tasavvuru, Batılı filozofları güzelliği uhrevi bir parıltı olarak algılamaya itmiştir. Tanizaki ise bunun aksine, "kirin parıltısı"ndan[93] söz eder. Ona göre, gerçek güzellik doğal yaşamın ve günlük hayatın içinde bulunur.

Tanizaki farklı sevgi türleriyle ve onların insanlara ilişkin açığa çıkardığı şeylerle ilgileniyordu. Bu temaya ilişkin en hassas incelemelerinden biri, ilk olarak 1936'da yayımlanan ve sonra sinemaya da aktarılan, başkarakteri Lili adındaki yaşlıca ama zarif bir kaplumbağa kabuğu kedisi olan *Bir Kedi, Bir Adam, İki Kadın* isimli romanında karşımıza çıkar.

Öykünün başında, kadınlardan birinin diğerine Lili hakkında yazmış olduğu bir mektubu okuruz. Şinako, eski kocası Şozo'nun yeni karısı Fukuko'ya, kediyi kendisine vermesi için yalvarmaktadır:

> Senin evinden istediğim yalnızca tek bir şey var. Bunu söylerken, *onu* kastetmiyorum elbette. Ben çok daha önemsiz, çok daha sıradan bir şeyi, Lili'yi istiyorum ... Bu kadar büyük fedakârlığın karşılığında ufak bir kediyi istemek çok mu? Senin için zaten varlığıyla yokluğu bir, ufak bir hayvan, ama benim yalnızlığıma teselli olabilir... O kadar korkak

olduğumu düşünmeni istemiyorum, fakat Lili de olmayınca yalnızlığıma katlanamıyorum ... Şu koskoca dünyada o kedi dışında kimse varlığıma ihtiyaç duymuyor ...

Hayır, sen öyle biri değilsin. Adım gibi biliyorum ki, Lili'den vazgeçmeyecek olan sen değilsin, *o adam*. Lili'yi çok seviyor. Hep senden ayrılırım da bu kediden vazgeçemem derdi. Ve gerek sofrada gerekse yatakta Lili'yi hep benden üstün tutmuştur ... Ama sen yine de dikkatli ol, alt tarafı kedi deyip geçersen, o kedi de senin yerine geçer.[94]

İlk okuyuşta öykü, birbirleriyle yaşadıkları çatışmalarda bir kediyi silah gibi kullanan üç insanı anlatır. Kedi adeta aile içi çekişmelerde kullanılan bir piyon gibi görünür. Oysa Lili onlar için farkında olduklarının çok ötesinde bir anlam taşımaktadır. Kedinin Şinako'ya gitmesinin ardından, Şozo çok şiddetli bir kayıp duygusu yaşar. Gizlice Lili'yi görebilmek için Şinako'nun evine gitmeye karar verir. Eski karısının evinin yakınlarındaki bir çalı öbeğinin içinde çömelmiş haldeyken, bir bitkiden ara sıra bir parıltının geldiğini fark eder. "Her parıldamada Şozo'nun kalbi, bunun Lili'nin gözlerinin parıltısı olması umuduyla çarpıyordu: 'Bu o mu? Ne *harika* olurdu o olsa!'" Kalbi daha da hızlı çarpmaya başlar ve karın boşluğunda bir ürperti hisseder:

Gülünç gelebilir ama Şozo daha önce, diğer insanlarla ilişkileri de dahil, hiçbir zaman böyle bir heyecan ve sabırsızlık hissetmemişti. Zaten tek yapabildiği, kafedeki garson kızlarla takılmak falandı. Buna en yakın olarak, Şinako'dan gizli gizli Fukuko'yla görüştüğü zamanlar böyle hissetmişti ... Yine de ... Fukuko'yla ilişkisinde hep bir ciddiyet eksikliği yaşamış ve hiçbir zaman şu an Lili'ye duyduğu kadar yoğun bir kavuşma arzusu duymamıştı.[95]

Şozo, eve geç giderse karısıyla tartışma yaşamaktan çekinerek oradan ayrılır. Ama Lili'yi görmeye çalışmaktan vazgeçmez. Ertesi gün eski karısının evine geri gelir. Şinako evi kız kardeşi Hatsuko'ya emanet ederek dışarı çıkmıştır. Hatsuko, Şozo'yu dik bir merdivenden bir kat çıkarıp, Lili'nin dinlenmekte olduğu odaya götürür. Perdeler kapalı olduğundan oda loştur ama Şozo bir yastık yığınının üstüne kurulmuş, patilerini altına toplamış, gözleri yarı açık yatmakta olan Lili'yi fark eder. Tüylerinin parlaklığından anlaşıldığı üzere ona iyi bakılmaktadır, yakınında bulunan biraz pirinç ve bir yumurta kabuğu da yemeğini henüz yediğini belli etmektedir.

Lili güvende ve iyi olduğu için Şozo şükreder. Kedi kumunun kokusunu alınca, sevecen bir hüzün kaplar içini. "Lili!" diye seslenir. Kediden herhangi bir karşılık gelmez. Sonra, "Kedi nihayet odada olduğunu fark edip, boş bakan umursamaz gözlerini açarak adamın olduğu yöne doğru oldukça samimiyetsiz bir bakış attı ve bunun haricinde bir duygu belirtisi göstermedi. Ön patilerini daha da altına sokuşturup üşüdüğünde yaptığı gibi sırtındaki ve kulak diplerindeki tüylerini kabartarak, sadece yalnız kalıp uyumak istiyormuş gibi gözlerini kapattı."[96]

Şozo onu okşamayı dener ama Lili gözleri kapalı, mırlayarak yatmaya devam eder. Şinako kediyi çok seviyor olmalı, diye düşünür Şozo. O artık yoksul bir kadındır ama buna rağmen Lili'yi iyi beslemektedir. Lili'nin yastıkları da, Şinako'nun kendi yattığı yastıklardan bile daha kalındır. Ardından Şozo hızla yaklaşan ayak seslerini duyar ve Şinako'nun eve döndüğünü anlar. Merdivenlerden adeta yuvarlanarak iner ve onunla karşılaşmaktan kıl payı kurtularak kendini sokağa atar. Ve öykü şöyle sonlanır: "Sanki peşinde korkunç canavarlar varmışçasına tüm gücüyle karşı tarafa doğru koşarak uzaklaştı."

Lili hayatındaki insanlar tarafından bir silah olarak kullanılmış olabilir; bununla birlikte, dördünün içinde gerçek anlamda sevilmiş olan sadece odur. Şozo ile eski karısı, birbirlerine ya da belki de başka herhangi bir insana gösterdiklerinden daha çok ihtimam gösterirler Lili'ye. Birbirlerine karşı yaptıkları plan ve taktiklere, her birinin kediye duyduğu sevgi baskın çıkar. Bu sevgi belki insanlar arasındaki çoğu sevgi gibidir; mutsuzluktan kaçmak için bir sığınaktır. Ya da belki bizzat kedinin kendisine duyulan bir sevgi, sevecenlikle hayranlık karışımı bir duygudur. Kedinin, hayatındaki insanlarla ilgili ne hissettiğini bilmek ise mümkün değildir. Öykünün sonuna geldiğimizde Lili yaşlanmıştır ve uyumayı her şeyden çok istemektedir. Belki de ölüme yaklaşmakta olduğunu hissediyordur. Her şeye rağmen Lili hâlâ odadaki ışıktır, insanlar ise onun zihninin ışıldayan prizmasındaki soluk suretler.

GATTİNO ORTADAN KAYBOLUYOR

İnsan ile kedi arasındaki bir başka müstesna sevgi de Mary Gaitskill'in enfes denemesi "Lost Cat"te[97] (Kayıp Kedi) hikâye edilir. Gaitskill'in denemesi, bu bölümde nakledilen diğer öykülerden farklılık gösterir: 1. bölümde okuduğunuz Jack Laurence'ın Mèo anlatısı gibi, o da gerçek bir kedinin yaşamı ve ölümüne dair bir hatırattır.

1954'te dünyaya gelen Gaitskill, 1988'de yayımlanan öykü kitabı *Bad Behaviour*'la (Kötü Davranış) edebiyatçı olarak ün kazandı. Uzun yıllar, gerek kişisel gerekse maddi sorunlarla mücadele etti. Yeniyetmeliğinde yatılı okuldan atılmış ve ebeveynleri tarafından bir akıl hastanesine yatırılmıştı. Sonrasında oradan kaçmayı başaracaktı. Genç bir

yetişkinken çiçekçi, striptizci, kitabevinde tezgâhtar, geceleri düzeltmen, serbest zamanlı bilgi doğrulayıcı olarak ve benzeri geçici işlerde çalıştı.

Bir ara New York'taki tanınmış bir sado-mazo kulübünün üstünde ucuz bir kiralık dairede yaşadı; öykülerinden birçoğu da insanın acı çekip aşağılanma ihtiyacını ele alır. Bunlardan biri, her ne kadar Gaitskill "fazla sevimli ve beceriksizce"[98] bulsa da popüler sinema filmi *Sekreter*'e (2002) dönüştü. Daha sonraki uzun öyküsü *This Is Pleasure*'da[99] (Zevk Budur) (2019) ise, kadınlarda acı çekme ve cezalandırılma ihtiyacı uyandırmaktan zevk alan züppe bir kitap editörünün, yanında çalışan kadınlara cinsel istismarla suçlandığında yaşadığı mesleki yıkımı hikâye eder.

Gaitskill'in eserlerinin sıklıkla karşımıza çıkan temalarından biri de insanlar arasındaki sevginin çelişikliğidir. İnsanlar sevgiye can sıkıntısından kurtulmak, bir ilgi ya da tutku nesnesi olmanın getireceği teselli, kendi kendilerine ve başkalarına tahakküm edip acı çektirme fırsatı ve kendini kandırmanın verebileceği heyecan ve coşku için ihtiyaç duyarlar. İnsanlar ile hayvanlar arasındaki sevgi ise bu açılardan lekesizdir ve bu sevginin yitirilmesi, salt insanlar arasında geçen bir sevginin sonlanmasından daha sarsıcı olabilir.

"Kayıp Kedi"de Gaitskill, kedisini yalnızca yedi aylıkken nasıl kaybettiğini anlatmıştı. Kediyi, Toskana'daki evini yazarlar için bir inziva köşesine çevirmiş olan edebiyat meraklısı bir aristokrata yaptığı ziyaret sırasında bulmuştu. Civardaki bir çiftlik evinin bahçesindeki üç çelimsiz yavrudan biri, diğer ikisinden daha sağlıksız görüneni yalpalayarak Mary'ye gelmişti. Gözkapakları sümüksü bir salgıyla tutkallanmışçasına sımsıkı kapalıydı. Siyah çizgili, soluk gri bir tekirdi, "kurşunkalemin arkasına takılan bir silgiyi andıran uzun bir çenesi ve koca bir burnu vardı. Bir deri bir kemik

kalmış, şiş karınlı gövdesinin üstündeki koca burunlu kafasıyla bir cüce cini* andırıyordu ve upuzun bacakları adeta groteskti. Kıç deliği, açlıktan sıskası çıkmış poposunda orantısız şekilde büyük görünüyordu. Sersemlemiş bir halde, kemikli sırtını okşamama izin verdi ve tereddütle, acınası kuyruğunu havaya kaldırdı."[100] Gaitskill daha sonra onu şöyle hatırlayacaktı: "... sırt kavisli, yüz ifadesi ürkek ama heyecanlı, coşkun ve atlayıp kaçmaya hazır, kuyruğu meydan okuyucu, esnek ve çarpık... Açlıktan bitap düşmüş de olsa, bu çok cesur bir kediydi."[101]

Sadece tek bir gözü –o da yarım yamalak– görüyordu. Mary ona Şans ismini verdi. "Ben Şans'ı bütün yavru kedileri sevdiğim gibi seviyordum, o ise beni bir yiyecek otomatı olarak seviyordu. Bana nötr bir şekilde, dünyadaki herhangi bir yaratıkmışım gibi bakıyordu."[102] Bir zaman sonra, Mary odaya girdiğinde Şans kafasını kaldırıp ona dikkatle bakmaya başlamıştı. "O bakışın ne anlama geldiğini kesin olarak söyleyemem, hayvanların nasıl düşünüp hissettiklerini bilmiyorum. Ama sanki bana sevgiyle bakıyormuş gibi görünüyordu. Evde peşimden ayrılmıyordu. Ben çalışma masamda çalışırken, o da kucağımda oturuyordu. Yatağıma gelip benimle birlikte yatıyordu; parmaklarımı hafifçe kemirerek uykuya dalardı. Onu okşadığımda, gövdesini elime doğru bastırırdı. Eğer yüzüm yakınındaysa, patisiyle uzanıp yanağıma vururdu."[103]

Mary'nin kocası, Şans ismini sevmemişti, Mary de emin olamayınca, yavruya onun yerine McFate** ismini verdiler. McFate giderek kuvvetlendi ve "adeta tek gözlü bir

* Çeşitli Avrupa mitolojilerinde ve folklorlarında bahsi geçen küçük bir canavar. (*e.n.*)

** İngilizcede talih, kader anlamlarına gelen fate sözcüğünün İrlandalı, İskoç ya da Gal kökenli soyisimlerinde görülebilen bir önek almış hali. (*ç.n.*)

hovardanın zarafetini kazandı; kulakları öne dönük ve tetikte, boynu o kırılgan gövdesinin üzerinde, cesur ve atılgan. Kilo almıştı ve uzun bacakları ile kuyruğu artık grotesk değil, zarifti. Boğazını gerdanlık gibi saran koyu renkli benekleri vardı; onu okşamam için arkaüstü yuvarlandığında, karnı bej renginde ve bir oselo* gibi benek benekti. Kendinden emin bir ruh halindeyken, afili kostümü içindeki küçük bir gangstere benziyordu." Yine de hâlâ narin yapılıydı ve Mary, McFate'in "böylesine küçük ve kalbi pır pır eden bir yaratık için fazla şaşaalı ve ruhsuz bir isim olduğuna" hükmederek ona Gattino** ismini verdi.[104] Mary kocasına, ABD'ye dönerken Gattino'yu da yanlarında götürmek istediğini söyledi. Kocası şaşırmıştı, Mary pek çoklarının da aynı tepkiyi vereceğini biliyordu. Onlar "benim hislerimi nevrotik bulacaklar, kendi ihtiyacımı bir hayvana yansıttığımı düşüneceklerdi."[105]

Mary ülkelerine dönerken Gattino'yu da yanında götürmeye karar verdiğinde, bir hayvanı ıstırap çeken çilekeş insanlardan daha çok sevmenin yanlış bir şey olup olmadığını sordu kendine. İnsanları seviyordu; şehirli yoksul siyahi ailelere yönelik bir program kapsamında bir süre evinde barındırdığı çocuklar ve tedaviyi reddedip kanserden acılar içinde ölen babası dahil. Gelgelelim, bu sevgiler kördüğüm olup içinden çıkılmaz bir hal almış ve hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştı:

> İnsan sevgisi büyük ölçüde defoludur; öyle olmadığında bile insanlar hep yanlış anlar, reddeder, kullanır ya da kendi amaçları doğrultusunda yönlendirirler onu. Sevdiğiniz

* Benekli, orta boy bir yabankedisi türü. (*ç.n.*)

** (İt.) Yavru kedi, kedicik. (*ç.n.*)

> bir kimseyi acıdan korumak zordur, zira insanlar sıklıkla acı çekmeyi seçerler; bizzat *ben* sıklıkla acı çekmeyi seçen biriyim. Bir hayvan ise asla acı çekmeyi seçmeyecektir; bir hayvan sevgiyi çok genç bir insandan bile çok daha kolay kabul edebilir. İşte bu yüzden, bir kediciği sevgiyle himaye etmenin mümkün olabileceğini düşündüm.[106]

Aristokratın evinin civarında çıktığı yürüyüşlerde Mary zaman zaman babasını düşünüyordu. Yürüyüşleri sırasında, babasına ait iri bir bilyeyi de yanında taşıyordu. Bunun mümkün olabileceğine gerçekten inanmaksızın, babasının ruhunun bir parçasının Gattino'da yeniden doğmuş olup olamayacağını merak ediyordu. Bir gece kedicik kucağında mırlayarak yatarken, Mary yerde bir konsolun altından yuvarlanan küçük, gök mavisi bir bilye gördü. "Güzeldi ve göz alıcıydı; görünmez bir güç bana doğru harekete geçirmişti onu. Büyülü ve bağışlayıcı bir alamet gibi görünüyordu, tıpkı bu sevgi dolu kediciğin varlığı gibi." Mary onu pencere pervazına, babasının bilyesinin yanına koydu.[107]

Mary evcil hayvan pasaportu alma işinin bir parçası olarak Gattino'yu veterinere götürdüğünde, veteriner onu kocaman bir köpeğin yanındaki bir kafese koydu ve köpek yavru kediye hırlayıp havlamaya başladı. Gattino önce küçük yatağın arkasına saklandı, sonra meydan okurcasına yüzleşti köpekle. "O dehşete düşmüş ama kararlı ifadeyi, büyüklüğüne ya da şiddetine bakmaksızın gelmekte olanı karşılama hevesini ilk görüşümdü bu."[108] Mary ülkesine o uzun, okyanus aşırı yolculuğu yaparken, Gattino "bıkmadan taşıma çantasından dışarıyı gözetleyerek" ona eşlik etti. "Gattino *gerçekten de* cesurdu. Bir önceki geceden beri hemen hemen hiçbir şey yememiş olsa da arabada ya da uçakta hiç sesi çıkmadı. İnce uzun ön patilerini azametle önüne

doğru uzatmış, sakin, güvenle kaldırdığı başıyla bana bakarak sabırla oturdu ... Bıraksaydım, koridorlarda kuyruğu havada bir aşağı bir yukarı gezinecekti."[109]

ABD'ye vardıklarında, Gattino evdeki diğer kedilerle tanıştırıldı. Kedicik onlara saygılı bir nezaketle yaklaşarak, eve güzelce yerleşti. O sıra aile yeni bir eve taşındı; mülk sahibi evi döküntü içinde bırakmıştı, fırın bozuk ve fare yuvalarıyla doluydu. İşler ters gitmeye başlamıştı. Mary pasaportunu kaybetti; kocası, Mary'nin ona vermiş olduğu bir gerdanlığı kaybetti. Bu arada Mary İtalya'da bulduğu mavi bilyeyi de kaybetti. Ama Gattino yeni evlerini sevmişti. Bahçede öteki kedilerle oynuyor ve sokağa çıkmaya heveslenmiyordu – ve heveslense bile, yolun karşısında boş bir arazi olduğundan dönüş yolunu kolayca bulabileceğini düşünüyordu Mary.

Gattino tam o sıralarda ortadan kayboldu. Birkaç saat sonra eve dönen Mary, karanlıkta her yerde onu aradı. Kafasında bazı sözcüklerin ilk kez belirdiği zaman bu zamandı: "Korkuyorum." Gattino da aynı durumdaydı, bunu duyumsayabiliyordu. "Endişelenme. Olduğun yerde kal. Gelip seni bulacağım," diye yanıt vermek istedi ona. Ama bunun yerine, "Ben de korkuyorum. Neredesin, bilmiyorum," diye geçirdi aklından. Onun korkusunu sezinlemenin kediciğe kendini daha da çaresiz hissettireceğinden kaygılandı, ama elinde değildi. Etrafa ilanlar astı, elektronik postayla mesajlar yolladı ve yakınlardaki üniversitenin kampüs güvenlik birimini alarma geçirdi. Üç gece sonra zihninde bir düşünce daha belirecekti: "Yapayalnızım." Beşinci gece bir güvenlik görevlisi küçük, çelimsiz, tek gözlü bir kediyi bir çöp tenekesini karıştırıp yiyecek ararken gördüğünü söylemek üzere telefon etti. Ancak telefon gecenin ikisinde gelmişti ve cihazın sesi kısıktı. Mary ve ailesi zil sesini duymadılar.

Sonra Mary, bir zamanlar bir arkadaşının tavsiye etmiş olduğu medyuma gitmeye karar verdi. Medyum ona Gattino'nun başına bir iş geldiğini ve ölmek üzere olduğunu söyledi. Gattino'nun olabileceği yeri tarif etti ve Mary oraya gidip günler ve geceler boyu onu aradı. Gecelerden birinin sonunda tam uyuyakalmak üzereyken, zihninde yeniden sözcükler belirdi: *Ölüyorum*; ve ardından, *Elveda*.[110]

Mary kalkıp bir uyku ilacı aldı. İki saat sonra, yanaklarından süzülen gözyaşlarıyla uyandı ve kendi kendine şunları sordu:

> Kim karar verecek, hangi ... ölümlerin trajik olduğuna, hangilerinin olmadığına? Kim karar verecek, neyin büyük neyin küçük olduğuna? Sayılar mı, fiziksel büyüklük mü ya da zeki olup olmamak mı rol oynar bunda? Eğer tek başına ve acılar içinde ölmekte olan küçük bir yaratık ya da küçük bir insancıksanız, küçüklüğünüzü hatırlamayabilir ya da bunun farkında bile olmayabilirsiniz. Eğer çektiğiniz acı bir sınırı aşıyorsa, kim ya da ne olduğunuzu hatırlamayabilirsiniz; tek bildiğiniz, sonu gelmeyen büyük acınızdır ...
>
> Karar verecek olan nedir – sağduyu mu? Böyle şeyleri dayatabilir mi o?"[111]

Gattino'nun ölümünden bir yıl sonra, Mary hâlâ onu arıyordu. Arayışı süresince insanlarla ilgili hissiyatı değişmişti. Gattino'yu getirmiş olabilirler mi diye bakmak üzere arabasını bir barınağa doğru sürerken, Amerikan paralı askerlerinin Irak'ta bir tıp öğrencisini arabasından inerken ateş açarak öldürdükleri ve sonra annesi oğlunu kucaklamak üzere arabadan fırladığında onu da öldürdüklerine ilişkin

bir radyo haberi çalındı kulağına. Eskiden böyle haberler duyduğunda bir şey hissetmezdi. Şimdi ise duydukları yüreğini parçalamıştı. "Bunu sağlayan, kedinin kayboluşuydu; onun küçücüklüğü ve nesnel bir sonuçtan yoksun kalmak, yüreğin bu şekilde paramparça olup dışa açılmasını mümkün kılmıştı."[112]

Mary'nin zihni de parçalanmıştı. Bir medyumu daha ziyaret etti, medyum ona Gattino'nun büyük ihtimalle zehirli bir şey yiyerek böbrek yetmezliğinden ölmüş olduğunu söyledi. Bir başkasını daha aradı, o ise kedinin sanki uyuyacakmış gibi kıvrılarak, acı çekmeden ölmüş olduğundan söz etti. Mary bir kere daha etrafa ilanlar astı ve çok geçmeden de tek gözlü küçük bir kedi gördüğünü söyleyen insanlardan telefonlar aldı. Bir başka güvenlik görevlisi, "suskun, yaşlıca bir adam", ona Gattino'yu üç ay önce gördüğünü ama o zamandan beri görmediğini söyledi. "Son zamanlarda pek fazla kedi görmedim," diye ekledi. "Ama ne gördüğümü söyleyeyim size. Gecenin geç saatlerinde bütün kampüste koca bir vaşak dolaşıyor. Ve sürüsüne bereket çakal." Ne kastettiği açıktı. Mary hiç değilse bunun bir hayvanın anlayıp kabullenebileceği bir ölüm olduğunu düşündü.[113] Yine de onun hâlâ oralarda bir yerde olduğunu hissediyordu. Aylarca rüyalarına girdi Gattino. Rüyada Mary bahçede onu çağırıyor, o da bir zamanlar gerçekten yaptığı gibi ona geliyordu, "kuyruğu havada koşturarak, duyduğu şevkten hafifçe hoplaya zıplaya, sonunda da kucağıma sıçrayarak."[114]

Babası ölmek üzereyken Mary ona bir soru sormuştu. "'Baba,' dedim, 'çektiğin acıyı anlat bana. Ne hissettiğini, onun neye benzediğini anlat.'" Babasının onu duyduğunu sanmıyordu ama gecenin ilerleyen saatlerinde dışarıda incin top oynarken Gattino'yu aradığı sırada kısmen bir yanıt aldığını hissetti. "O anda, kedimin kayboluşunun, aslında

o sorumun yanıtının insaflı bir biçimi olabileceğini düşündüm."[115] Mary bu hissiyatın büyülü düşüncenin* bir ürünü olabileceğinin farkındaydı ama buna ikna olmuş değildi. İnsan hayatında neyin gerçek, neyin hayal ürünü olduğunu saptamak kolay değildi:

> Eğer biri bana üstüme başıma dışkı sürüp bahçede yuvarlanmamı söyleseydi, eğer bu kişi bir kedi uzmanı olup ikna edici şekilde, bunu yapmamın, evet, kedimin geri dönmesiyle sonuçlanabileceğini söyleseydi, muhtemelen yapardım bunu. Bu [hassaslığı] (acınası duyarlılığı) "büyülü düşünce" olarak yorumlamadım. Herhangi bir başka düşünme şeklinden çok da farklı olmadığını düşündüm bunun. Daha çok, şeylerin bilindik ve gözle görülür düzeni benim için kabul edilemez –aslında anlamsız– hale gelmişti, zira bu düzen karmakarışık zihnimin ihtiyaçlarıyla çok şiddetli bir çatışma halindeydi. Böylece başka türden düzenler, benim için görünür hale gelmeye ve önceden bildiklerimin paramparça olmuş düzeninin içine sızıp parçaları birleştirmeye başladı. Bu yarım yamalak bir araya getirilmiş gerçeklik, tümüyle hayal ürünü olup sadece çaresiz bir ruhun işi miydi, yoksa ilk bakışta görülebilenden daha büyük bir gerçekliğin yetersiz, kısmi bir yorumu muydu, onu hâlâ bilmiyorum.[116]

Mary Gattino'yu bulmaktan umudunu kesmek üzere olduğu sıralarda, bir üniversitede konferans vermek için Montana'ya gitti. Kaldığı otel odası bir nehre bakıyordu ve bir gün bir köpeğin zincirinden kurtulup suya atlayışını izledi,

* Kişinin düşüncelerinin, eylemlerinin, sözlerinin ya da sembol kullanımının maddi dünyadaki olayların gidişatını etkileyebileceği yönündeki inanç. (*ç.n.*)

"köpek bacaklarını mest olmuşçasına alabildiğine açmıştı." Mary gülümseyerek, "Gattino" diye düşündü. Ölmüş de olsa o orada, o yayvan, coşkun sıçrayıştaydı. "Bu düşünce şüphesiz bir yanılsama, kendini kandırmaydı. Ama o köpek yanılsama değildi. O köpek gerçekti. Gattino da öyle."[117]

Gattino'nun dünyada hâlâ var olup olmaması çok da önemli değildi. Önemli olan, onun var olmuş olduğu gerçeği ve ne yapmış olduğuydu. Mary'nin bu kediye olan bağlılığı, o güne kadar insanlarla yaşadıklarına benzemiyordu. İnsanlar arasındaki sevgide söz konusu olan, iç içe geçmiş kibir ve gaddarlık, vicdan azabı ve pişmanlık duygularına burada yer yoktu. Gattino'yla ilgili hatıraları, Mary'nin babasına, evinde barındırdığı çocuklara ve öldürülen Iraklı tıp öğrencisine yönelik duygularını değiştirmişti. İnsan dünyasına ait olmayan bir sevgi, Mary'nin insanlarla tecrübe etmiş olduğu sevginin kördüğümünü çözmüştü.

İnsanlar arasında sevgi ile nefret sıklıkla birbirine karışır. Birilerini canıgönülden severken, aynı zamanda onlara içerleyebiliriz. Başka insanlara duyduğumuz sevgi zamanla bizim için nahoş bir şeye dönüşebilir ve bize bir yük, özgürlüğümüze vurulmuş bir pranga gibi gelmeye başlayabilir. Onların bize duydukları sevgi yapmacık gelip güven vermeyebilir. Şayet bu şüphelere rağmen onları sevmeye devam edersek, kendimizden nefret etmeye başlayabiliriz. Hayvanların bizim için hissedebildikleri ve bizim onlar için hissedebildiğimiz sevgi ise bu şekilde özünden sapmış değildir.

Gattino'yu kaybetmek Mary için dayanılması çok güç bir acıydı. Buna karşın, kediciğinki, bir insan hayatının olabileceği türden hazin bir hayat değildi. Gaitskill şunları yazıyordu:

> İnsan olmak, sonuçta mağlup olmaktır; zira hepimiz özenle inşa ettiğimiz benlik bilincimizi, fiziksel gücümüzü, sağlığımızı, bizim için pek değerli itibarımızı ve nihayetinde, hayatlarımızı kaybetmeye yazgılıyız.[118]

Gattino rastlantılarla yaşayıp rastlantılarla öldü; ama mağlup olmadı. Trajik olmayan, gözü pek ve kısacık yaşamında o, Mary'ye daha önce hiçbir insanın verememiş olduğu bir şey verdi: Onun sayesinde, bir süreliğine Mary'nin yaşamını haz ve acı ilkesi yönlendirmedi. O artık sevdiği insanlardan –ya da onları sevdiği için kendisinden– nefret etmedi. Ufacık, tek gözlü, görünüşte önemsiz bir canlı onun dünyasını yıkmış ve yeniden yapmıştı. Belki de Gattino gerçekten de büyülü bir hayvandı.

5
Zaman, Ölüm ve Kedi Ruhu

MURİ'NİN VEDASI

Rus dindar filozof Nikolay Berdyaev, otobiyografisinin sonlarına doğru, unutulmaz olaylarla dolu hayatında içine en çok işlemiş deneyimlerden birinden söz eder:

> Tam Paris'in kurtuluşu sırasında, acılı bir hastalık sürecinin ardından biricik Muri'mizi kaybettik. Ölümünden önce çektiği acılar bütün bir kâinatın acıları ve ıstıraplarıydı benim için; onun üzerinden bütün bir kâinatla bütünleşmiş, onun kurtulmasını bekliyordum. Muri'nin, ölümünün hemen öncesinde güçlükle Lydia'nın odasına gidip (ki karım da ağır hastaydı) onun yatağına atlayışını izlemek son derece dokunaklıydı; veda etmeye gelmişti. Ben pek nadiren gözyaşı dökerim ama –belki tuhaf, gülünç ya da abes gelecek– Muri öldüğünde hüngür hüngür ağladım. İnsanlar "ruhun ölümsüzlüğü" üzerine akıl yürütürler, bense o anda Muri için ölümsüz, ebedi bir

> yaşam diliyordum. Onunla ebediyen birlikte yaşamaktan başka bir şey düşünmüyordum. Birkaç ay sonra da Lydia'yı kaybedecektim ... Ölümü ve insan hayatının trajik sonunu kabullenmem mümkün değil ... Hayat bütün sevdiklerimizle bizi yeniden kavuşturmadıkça, ona hayat denemez.[119]

Muri'nin Berdyaev'in kedisi olduğunu, ancak önceki üç yüz sayfayı okuduysanız anlayabilirdiniz. Muri'nin ölümüne filozofun bunca içinin yanmış olması şaşırtıcı gelebilir. Ama Berdyaev sıradan bir filozof değildi. O zamanki ya da bugünkü çoğu filozoftan farklı olarak o, daimi ve değişmezmiş gibi görünen insan dünyasının aniden son bularak yitip gittiğini görmüştü.

Kiev'de 1874'te, Ukrayna'nın Rus imparatorluğunun bir parçası olduğu yıllarda dünyaya gelen Berdyaev, aristokrat bir ailede yalnız bir çocuk olarak büyüdü. Özgür düşünceli biri olan babası dine şüpheyle yaklaşıyordu. Doğuştan Rus Ortodoksu olan annesi ise, yerleşik Kilise'ye karşı eleştirel olup Katolikliğe meylediyordu. Berdyaev hayatı boyunca kendisinin düşünce özgürlüğünü sınırlama yolundaki her türlü çabaya direndi. Aile geleneğine uyarak askerî okula girdi fakat çok geçmeden okulu bırakarak Kiev Üniversitesi'nde felsefe okumaya başladı. O dönemdeki çoğu kişi gibi Marksist oldu ve 1898'de bir gösteride tutuklanması üzerine üniversiteden atıldı. Yasadışı bir yeraltı yayınında çalışmaya devam ettiği için yeniden tutuklandı ve Vologda'da üç yıl sürgün cezasına çarptırıldı. Oradaki koşullar, çarlığa karşı ayaklananların maruz kaldıklarına kıyasla daha ılımlı, Lenin ve Stalin tarafından kurulacak olan kamplardaki koşullardan ise kıyas kabul etmeyecek derecede daha hafifti.

Berdyaev Kiev'e döndüğünde, hayatının geri kalanını paylaşacağı şair Lydia Trusheff'le tanışıp evlendi ve çift, St. Petersburg'a taşındı. Filozof artık Marksizm'in çekimine kapılmaksızın ama hâlâ bir muhalif olarak, Birinci Dünya Savaşı ve Rus Devrimi'yle sonuçlanacak olan yıllar boyunca şehrin entelektüel yaşamına daldı. O zamana dek alenen dindar bir düşünür olduğu halde, Ortodoks Kilisesi'nin en yüksek ruhani meclisini resmi doktrinden sapan rahipleri cezalandırdıkları için şiddetle eleştiren bir makale yayımladı. Bunun üzerine, dine ve kutsal değerlere saygısızlık suçlamasıyla tutuklandı ve Sibirya'da ömür boyu sürgün cezasına çarptırıldı; ancak Bolşevik rejimi iktidara gelecek ve ceza hiçbir zaman uygulanmayacaktı.

Berdyaev çok geçmeden yeni rejimle ters düştü. Ders verip yazı yazmasına izin vardı, 1920'de Moskova Üniversitesi'ne felsefe profesörü olarak atandı fakat kısa süre sonra komplo suçlamalarıyla tutuklanıp hapse atıldı. Lenin'in çok korkulan gizli polis şefi Feliks Dzerjinski sorgu için onu hücresinde ziyaret ettiğinde, görüşme Bolşevizm üzerine hararetli bir sohbete dönecekti. 1922 Eylül'ünde Berdyaev Sovyetler Birliği'nden sınır dışı edildi.

Rus aydın sınıfının önde gelen diğer üyeleriyle –sanatçılar, akademisyenler, bilim insanları ve yazarlarla– birlikte "filozoflar gemisi" diye bilinen gemiyle (gerçekte, sorun çıkarma potansiyeli olan aydınları aileleriyle birlikte Almanya'ya nakletmek üzere Bolşevik hükümetince kiralanmış iki vapur) ülkesinden ayrıldı. Diğerleri de trenle Letonya'da Riga şehrine ya da gemiyle Odessa'dan İstanbul'a gönderildiler. Aydınları sınır dışı etme planı bizzat Lenin'le başlamış gibi görünüyor.[120]

Almanya'ya ulaştıktan sonra Berdyaev çifti önce Berlin'e, sonra da hayatlarının geri kalanını geçirecekleri Paris'e

taşındılar. O üretken bir yazardı, bunun yanı sıra diğer Rus *émigrés*[*] ve Fransız entelektüel camiası arasındaki birçok görüşmeye katkı verdi. Nazi işgali boyunca yazmayı sürdürdü – yazdığı kitapları savaş sonrasında yayımlayacaktı. 1948 yılında, Paris yakınlarında bulunan Clamart'daki evinde, çalışma masasının başında hayata veda etti.

Berdyaev'in zihnini meşgul etmiş olan temel sorular zaman, ölüm ve ölümden sonraki yaşamla ilgiliydi. Filozof şunları yazıyordu:

> İnsan hayatının faniliği ve iflah olmaz yoldan çıkabilirliği ile, her ölümle, her ayrılıkla, her ihanetle, her ihtirasla insanda açılan ölümcül yaralar göz önüne alındığında, insanlığın gelişiminin devam edeceğine, insan doğasının değişmezliğine, rasyonel gerçeklik söylemlerine, objektif iyilik ölçütlerine ve diğer bütün mükemmel yanılsamalara insanların nasıl inanabildikleri beni her daim hayrete düşürmüştür.[121]

Berdyaev, eğer ölümle son bulacaksa hayatın bir anlamı olmadığına inanıyordu. Ona göre hayat, hayatı aşan bir anlama ulaşmak uğruna verilen bir mücadeleydi; ancak bu onu boşluktan kurtarabilirdi. Berdyaev'de sıradışı olan, sevgili kedisi Muri'yi bu mücadeleye dahil etmesiydi.

Muri'nin kendisini bu arayışın bir parçası olarak gördüğü ise şüphelidir. Kediler ölümün hayat hikâyesinin sonu olacağına ilişkin insani korkudan azade olduklarından, hikâyenin devam edebilmesi için bir başka hayata ihtiyaç duymazlar. Öte yandan Berdyaev'in, Muri'nin birlikte yaşadığı insanları terk etmek üzere olduğunu hissettiğine dair

[*] (Fr.) *émigré*: Özellikle siyasal nedenlerle ülkesini terk eden göçmen. (*ç.n.*)

sezgisi muhtemelen sağlam temellere dayanıyordu. Kediler hayatları sona ermek üzereyken bunun farkındadırlar. Doris Lessing'in de saptadığı gibi, onlar hayatlarının sonlanıyor oluşunu hoşlukla karşılıyor da olabilirler.

Lessing kara kedisinin ağır bir hastalık geçirirken nasıl tepki verdiğini şöyle anlatıyordu:

> Çeneleri ve ağzı beyaz bir köpükle kaplıydı, silmekle kolay kolay gitmeyen, yapışkan bir köpük. Yıkayıp temizledim köpükleri. Tekrar köşeye gitti, önüne bakarak büzülüp oturdu. Oturma biçimi ürkütücüydü: Hareketsiz, sabırlı, üstelik uyumuyordu da. Bekliyordu ... Kediler ölmeye karar verirlermiş. Ateşli oldukları için sürünerek serin bir yere giderler, oturup ölmeyi beklerlermiş.
>
> Kara kediyi eve götürdüğümde perişan bir şekilde ama kararlı adımlarla bahçeye gitti. Sonbaharın başıydı, hava soğuktu. Kendini bahçe duvarının soğuğuna vererek oturdu; altında soğuk duvar, bir gece önceki sabırla bekleme duruşunu aldı.
>
> Onu içeri götürüp bir battaniyenin üstüne, radyatörün biraz uzağına koydum. Tekrar bahçeye çıktı: Aynı duruş, aynı ölümcül sabırlı duruş.
>
> Tekrar alıp onu içeri kapattım. Kapıya doğru süründü ve burnu kapıya dönük oturup ölmeyi beklemeye başladı.[122]

Lessing kediyi evin içinde tuttu ve sonraki haftalar boyunca her gün, her saat onu izledi. Kedi iyileşmeye başladı ve birkaç ay içinde eski sağlığına –"tüyleri parlak, besili, tertemiz ve mırlayan" haline– geri döndü. Hastalandığını unutmuştu ama zihninin bir köşesinde klinikteki teşhis odasının anısı

kalmıştı ve bir kulak enfeksiyonu tedavisi için oraya tekrar götürülmesi gerektiğinde saatlerce titredi ve sonra korkudan kaskatı kesildi.

Lessing kediyi zorla, "kendi isteği dışında hayata döndürdüğü" için bir parça suçluluk hissetmiş gibidir. Kedinin "normal içgüdüleri olan, normal bir kedi" olduğu sonucuna varır Lessing.[123]

ÖLÜMÜN İNKÂRI OLARAK UYGARLIK

Ölümden sonraki hayat fikri insanlarla birlikte ortaya çıktı. 115.000 yıl kadar önce mezarlar hayvan kemikleri, çiçekler, şifalı bitkiler ve dağ keçisi boynuzu gibi değerli eşyaları da içine alacak şekilde yapılıyordu. 35.000 – 40.000 yıl öncesinde dünyanın dört bir yanında mezarlara, hayatı sürdürebilmek için gereken ihtiyaç maddeleri –yiyecek, giyecek ve aletler– eksiksiz olarak yerleştiriliyordu.[124] Sonuçta, insan ölümle tanımlanan hayvandır.

İnsanların özfarkındalığı arttıkça, ölümün inkârı daha da ısrarlı bir hal aldı. Amerikalı kültür antropoloğu ve psikanaliz kuramcısı Ernest Becker'a (1924-1974) göre, insanın ölümden kaçışı uygarlığın itici gücü oldu. Ölüm korkusu, insanların zamanı katederek yok oluşa doğru gidişleriyle ilgili çaresiz farkındalığa karşı kendilerini korumak üzere inşa ettikleri "ego"nun da kaynağıdır.

Becker'ın yaşamı, pek çoklarından daha yoğun biçimde ölümle karşılaşmasıyla şekillendi. Becker on sekizinde orduya yazıldı ve görev aldığı piyade taburu, bir Nazi imha kampındaki insanları özgürlüğe kavuşturdu. Aralık 1973'te kanserden ölmeden önce kendisini hastanede ziyaret eden

filozof Sam Keen'e şunları söyleyecekti: "Beni *in extremis*[*] yakaladın, dostum. Bugüne dek ölüm hakkında yazdığım her şeyin sınanacağı bir şey olacak bu. Dahası, insanın nasıl öldüğünü gösterme şansına sahibim."[125] Becker'ın kuramları, 1974'te ölümünden sonra ona Pulitzer Ödülü kazandıran *The Denial of Death* (*Ölümü İnkâr*) (1973) adlı eserinde ortaya konmuş ve bunlar ölümünden iki yıl sonra yayımlanan *Escape from Evil* (Kötülükten Kaçış) adlı eserinde daha da geliştirilmişti.

Kişilerin dikkatlerini başka tarafa çevirerek oyalanma ihtiyacı duymalarına yol açan insanlık halleri arasında en tehditkâr olanı, ölümdür. Çoğu kişi kendisinin yokluğu düşüncesine katlanamaz ve bunu ne kadar unutmaya çabalarsa o kadar çok takıntı haline getirir. Ritüeller onların bu acıyı aşmalarını mümkün kılabilir, zira bunlar sadece zihni değil bütün organizmayı işin içine katan pratiklerdir. Endişeden kurtulmanın yolu, Becker'ın "mit-ritüel kompleksi" diye adlandırdığı yapıdan geçer. Becker şunları yazar:

> Mit-ritüel kompleksi, takıntıların kanalize edilmesine yarayan bir toplumsal yapıdır ... Bu yapı, insanları burunlarının ucuna odaklanmış halde tutarak otomatik olarak güvenlik hissi sağlar ve umutsuzluğu ortadan kaldırır. Umutsuzluğun yenilmesi aktif bir organizma için esas olarak entelektüel bir mesele değil, eylem yoluyla bir kendi kendini motive etme meselesidir. Bir noktadan sonra artık insana daha fazla "bilmek" değil, kısmen kendini unutarak yaşayıp hareket etmek fayda sağlar ... Nevroz, kişisel takıntılı ritüelin, geleneksel toplumun sonlanmasıyla birlikte ortadan kalkmış olan, toplumsal kabul gören ritüel

[*] (Lat.) Ölmek üzereyken, ölüm döşeğinde (*ç.n.*)

biçiminin yerini alması durumudur. Geleneksel toplumun gelenek-görenek ve mitleri, hayatın anlamına dair bütünsel bir yorumu bireyin kullanımına hazır biçimde sunuyordu; bireyin yapması gereken tek şey, onu gerçekmiş gibi yaşamayı kabul etmekti. Modern nevrozlu da "iyileşmek" için tam da bunu yapmalıdır: Güçlü ve sarsılmaz bir yanılsamayı kabul edip gerçekmiş gibi yaşamalıdır.[126]

Becker burada, kolektif ritüellerin insanları ölüm düşüncelerinden kurtardığı geleneksel toplumlar ile bireylerin endişeleriyle kendi kendilerine baş.etmelerinin beklendiği modern toplumlar arasında ayrım yapıyor. Ona göre, modern toplumun gerçekliği, tekrar tekrar düpedüz cinnete meyleden kitlesel nevrozdur. Nevrozlar, hastalık semptomları olmaktan çok kendini tedavi girişimleridir. Modern zamanların totaliter akımları da bu türden girişimlerdir. Ancak insanlar artık dönüşmüş oldukları türde insanlar –kitlesel aidiyete sığındıklarında bile yalnızlıkları süren münzeviler– olmaktan kendilerini kurtaramazlar.

Akıl yürütme, modern nevrozu daha da kötüleştirir:

... modern aklın övündüğü özellikler tam olarak delilik özellikleridir. Bir deliden daha mantıklı, sebep ve sonuç ilişkisinin gereksiz detaylarıyla daha ilgili kimse yoktur. Deliler tanıdığımız en büyük akıl yürütücülerdir ve bu özellik onların yıkımına eşlik eden özelliklerinden de biridir. Tüm yaşamsal süreçleri adeta büzüşüp akıllarında toplanmıştır. Aklı başında insanlarda olup da onlarda olmayan şey nedir? Aldırmama, görünüşlere itibar etmeme, gevşeme ve dünyaya gülüp geçebilme yetisi. Onlar ise kendilerini bırakamazlar, –Pascal'ın yaptığı gibi– tüm varlıkları üzerine hayalî bir bahse giremezler. Dinin her daim

> talep etmiş olduğu şeyi yapamazlar: Hayatlarıyla ilgili absürt görünen bir gerekçeye inanamazlar.[127]

İnsanlar kendilerine bir tür ölümden kurtuluş duygusu sağlayabilmek için güç peşinde koşarlar ve Becker'a göre, insanın kötülüğü de kaynağını aynı dürtüden alır. Zulmetme pratiği, ölüm düşüncesini kendinden uzak tutmaya yarar.

> Sadizm doğal olarak ölüm korkusunu hafifletir ... zira bilfiil manipülasyon yaparak ve nefret besleyerek organizmamızın tüm ilgisini dış dünyaya yöneltmiş oluruz; bu da kendi üzerine düşünmeyi ve ölüm korkusunu düşük bir seviyede tutar. Başkalarının kaderini elimizde tuttuğumuzda, yaşama ve ölüme hükmettiğimizi hissederiz. Ateş edebildiğimiz sürece, öldürülmekten çok öldürmeyi düşünürüz. Ya da bir zamanlar bir filmde bilge bir gangsterin dediği gibi, "Katiller öldürmeyi bıraktıklarında, kendileri öldürülürler."[128]

Becker'ın da işaret ettiği gibi, çoğu modern ideoloji gerçekte birer ölümsüzlük kültüydü. Rus Bolşevizmi'nin güçlü bir kolu için, ölümlülüğü yenilgiye uğratmak devrimin en büyük hedefiydi ve Lenin mumyalanırken ilgili kişilerden bazılarının amacı, bilimsel ilerleme bunun yöntemini geliştirdiğinde devrim liderini yeniden hayata döndürmekti.[129] Ölümü bilim aracılığıyla yenme projesi Batı'da, Google'ın Mühendislik Direktörü Ray Kurzweil'ın* teknolojik ölümsüzlüğün popüler bir savunucusu olarak ortaya çıkmasıyla son yıllarda yeniden rağbet görmeye başladı.[130]

---

* Amerikalı mucit, fütürist ve yazar. Yapay zekâ, transhümanizm, teknolojik tekillik vb. konularda kitapları vardır. Yaşamı uzatma teknolojileri, nanoteknoloji, robot teknolojisi ve biyoteknolojinin geleceği gibi konulara dair iyimser ve iddialı öngörüleriyle tanınır. (*ç.n.*)

Becker'ın analizi fazlasıyla ilgi çekici olmakla birlikte, insanların ölüme karşı tutumları çelişiktir; ayrıca bütün dinler ve felsefeler de ölümlülüğü inkâr biçimleri olmamıştır. Yunan çoktanrıcılığında, tanrılar ölümsüzlüklerinden bıkmış ve insanların kısacık yaşamlarına gıpta eder bir halde gösterilirler. İnsan dünyasına müdahale ettiklerinde bunu can sıkıntısından ve ölümlü olma konusundaki şanslarından dolayı insanları cezalandırmak için yaparlar. Ölümün beraberinde gelen unutuş, insan olmanın ayrıcalıklarından biridir.

Diğer dinlerin ise ölümlülüğe nasıl yaklaşmak gerektiğine dair bakışları muğlaktır. Bir açıdan, Budizm bir ölümden kaçış denemesidir. Eğer yeniden doğuş döngüsünün dışına çıkarsanız, yeniden ölmeniz gerekmez. Bir diğer bakış açısından ise, Budizm bir ölümlülük arayışıdır.[131] Kurtuluş, hayatın acılarından azade olmak anlamına gelir. Yeniden doğmamanız durumunda, artık acı çekmeniz de gerekmez. Peki ya ruh göçü yoksa? Sonuçta, Buda ruhun bir yanılsama olduğunu öğretmişti. Yeniden doğmamanız durumunda, her halükârda acı çekmekten kurtulmuş olursunuz. Biricik ölümünüz mutlak ve nihaidir.

Bu noktada Epikuros Budizm'e göre avantajlı durumdadır. Eğer amaç acının dinmesiyse, hepimiz öleceğimize göre kurtuluş tüm canlı varlıklar için garantidir. Bununla birlikte Epikuros da tutarsızdı. Zira eğer insanlar acıdan kurtulmak istiyorlarsa, hayatlarına ilk fırsatta son verebilirlerdi. İlginçtir ki, bu antik dönem bilgesi bu sonuca varmaksızın intiharı ancak istisnai durumlarda onaylıyordu.

İnsanlar, Spinoza'nın *conatus* teorisinde öne sürdüğü gibi, kendi yazgılarını belirleyen varlıklar olmaya çabalayabilirler. Ancak çabalamaktan yorulabilir ve işte o zaman hayatlarına son vermek isteyebilirler. İntiharın dışında, pek çok kişi de müstakil bireyler olarak varlıklarının son bulmasını

vadeden felsefelere kapılmıştır. Bunlar bir metafizik varlığa –sözgelimi, Platonik iyi formu ya da "dünyanın ruhu" türü bir şeye– karışıp onun içinde kaybolmayı içerebilir. Ya da Schopenhauer'ınki gibi, benliği hiçliğin içinde eritmeyi vadeden felsefeler olabilir.

İnsanların çoğu birey olmayı bir yük olarak görür. Tarihteki birçok felsefe bu yükü hafifletmek üzere geliştirilmiştir. Berdyaev komünizmin cazibesinin bir kısmının, yalnızlıktan kurtuluşu vadetmesinden geldiğinin farkındaydı; ve bugün de liberalizm benzer bir ihtiyaca cevap vermektedir. Eğer diğer herkesten ayrı, farklı ve bağımsız bir kişilikseniz, geçmişiniz ve yazgınız da size özeldir. Buna karşılık, şayet insani olarak bir tür evrensel bütünlüğe doğru kayıyorsanız, artık yalnız değilsinizdir. Artık hayatınız daha büyük bir hikâyeye, insanın kolektif olarak kendini gerçekleştirme anlatısına dahildir. Bunun sonucunda, birey olarak siz ebediyen ölseniz de hayatınızın anlamı kaybolmayacaktır.

Öte yandan, bütün insanlar ölümden korkmaz, hatta kimileri ölmek isteyebilir. Bazıları ise hiç doğmamış olmayı diler. Onların dünya tarafından köstek olunmuş *conatus*'ları, kendini lağvetmek ister. En büyük istekleri, hayatlarının yeryüzünden tamamen silinip gitmesidir.

Thomas Hardy "Tess's Lament" (Tess'in Ağıdı) adlı şiirinde tam da böyle birini betimliyordu. Şiir, Hardy'nin, içinde bulunduğu koşullara direnmeye çalışan ve sonunda âşığını öldürme suçundan asılan taşralı bir kızı hikâye ettiği *Tess* (1891) adlı romanı üzerine bir açımlama denemesi olarak okunabilir. Hayatına baktığında, Tess onun hiçbir iz bırakmadan silinip gitmesini yeğlerdi:

> Tüketiyor beni bunları düşünmek,
> Aklımdan geçirmek;

Katlanamıyorum bana yazılmış kadere,
Hiç var olmamış olmayı dilerdim;
Anılarımın üzerini çizip silebilmeyi,
Benden geriye ne kalacaksa çürüyüp gitmesini,
Ve yaptıklarım hiç olmamışçasına,
Hiçbir iz bırakmamayı kendimden![*]

Tess ölmeyi değil, hiç var olmamışçasına dünyadan silinip gitmeyi ister.

Şayet kediler geriye dönüp hayatlarına göz atabilselerdi, hiç yaşamamış olmayı dilerler miydi? Böyle olacağını düşünmek zor. Onlar hayatlarını hikâyelere dönüştürmediklerinden, onun trajik olduğunu düşünmeleri ya da hiç doğmamış olmayı dilemeleri mümkün değildir. Onlar hayatı bir armağan olarak kabul ederler.

İnsanlar ise farklıdır. Diğer hayvanların tersine, inançları uğruna ölmeye hazırdırlar. Tektanrıcılar ve rasyonalistler bunu bizim üstünlüğümüzün bir göstergesi sayarlar. Onlara göre bu özelliğimiz salt içgüdülerimizin tatmini için değil, fikirler için de yaşadığımızı göstermektedir. Gel gör ki, insanlar fikirler uğruna ölmekte benzersiz oldukları gibi, fikirler uğruna öldürmekte de rakipsizdirler. İpe sapa gelmez fikirler uğruna ölerek ve öldürerek hayatına anlam katmaya çalışmış ne çok insan vardır.

Kendimizi bir fikirle özdeşleştirmek, kendimizi ölüm karşısında korumaya alınmış hissetmek demektir. Onlara kapılan insanlar gibi, fikirler de doğarlar ve ölürler. Nesiller boyunca yaşamayı sürdürebildikleri halde, yine de zaman içinde yaşlanır ve ölürler. Gelgelelim, bir fikrin etkisi

[*] *Tess*, çev. Suat Ertüzün, Can Yayınları, 2021 (*ç.n.*).

altında oldukları sürece insanlar, Becker'ın deyişiyle, "güçlü ve sarsılmaz yanılsamalar"dır. Kendilerini geçici bir fikirle özdeşleştirerek, zamanın dışına çıktıklarını varsayabilirler. Ve kendi düşüncelerini paylaşmayanları öldürerek, ölümü yendiklerine inanabilirler.

Avcı hayvanlar olarak kediler, yaşamak için öldürürler. Dişiler yavruları uğruna ölmeye hazırdır ve normalde bütün kediler kapatıldıkları bir yerden kurtulabilmek için hayatlarını tehlikeye atarlar. Ama herhangi bir tür ölümsüzlüğe erişebilmek uğruna öldürmemeleri ve ölmemeleriyle insanlardan ayrılırlar. Kedigil intihar eylemcileri yoktur. Kediler ölmek istiyorlarsa, bu daha fazla yaşamak istemedikleri içindir.

Wittgenstein şöyle yazıyordu:

> Eğer sonsuzluktan anlaşılan, sınırsız bir zamansal süre değil de zaman dışılık –ya da sonrasızlık– ise, şimdide yaşayan sonsuzu yaşar.[132]

İnsanlar hayatlarının sonunu idrak edebildikleri için, ölümü diğer hayvanlardan daha iyi bildiklerine inanırlar. Oysa insanların yaklaşmakta olan ölümleri diye bildikleri şey, zamanın geçişine dair farkındalıkları sonucunda zihinlerinde oluşan bir imgedir. Yaşadıkları şekliyle hayatlarından başka bir şey bilmeyen kediler ise, ölümü ancak gelip çattığında düşünen ölümlü ölümsüzlerdir. Nasıl olup da tapılan varlıklar haline geldiklerini anlamak hiç de zor değil.

TANRILAR OLARAK KEDİLER

İnsanların hiç bilmediği bir özgürlük ve mutluluğun cisimleşmiş hali olan kediler, insan dünyasındaki yabancılardır.

"Doğaüstü" yaratıklar olarak görüldülerse, bu kendi doğaları uyarınca yaşadıkları içindir. Bu türden bir yaşam insanlar arasında bulunmadığından, kediler ya şeytanlar ya da tanrılar olarak görülmeye başlandılar.

Antik Mısır'daki kedilere tapınmayı anlayabilmek için, bugün bize olağan gelen bazı kavramları bir kenara koymamız gerekir. Jaromir Malek'in de yazdığı gibi:

> [O dönemde] İnsanlar ve hayvanlar arasında sezgisel olarak yaptığımız ayrım bu kadar güçlü şekilde hissedilmiyordu ve aslına bakılırsa, "hayvanlar" diye bir kategori bulunmuyordu. Başka bir deyişle, "canlı varlıklar" tanrıları, insanları ve hayvanları kapsıyordu. [Kral] Şabako döneminde (MÖ 716-702) kayıt altına alınmış ama belki de yazımı MÖ üçüncü binyıla kadar geriye giden bir teolojik inceleme, yaratıcı-tanrı Ptah'ın kalbi ve dilinin "bütün tanrılarda, bütün insanlarda, bütün büyükbaş hayvanlarda, bütün solucanlarda, yaşayan her şeyde" bulunduğundan söz ediyordu. Tıpkı insanlar gibi hayvanlar da tanrı tarafından yaratılmış olup onlar da –kendi usullerince– ona tapıyor ve onun tarafından gözetiliyorlardı. Kimi istisnai durumlarda, onların tanrıyla bağlantısı insanlarınkinden daha yakın ve dolaysız bile olabiliyordu.[133]

Antikçağ halklarına ilişkin düşünüş şeklimiz, 19. yüzyıl ilerleme mitleriyle yoğrulmuştur. Antik Mısır'a ilişkin yenilikçi bir tarih çalışmasında, John Romer bu mitolojiyi veciz bir şekilde ele alıyordu:

> [Mısır üzerine çalışan] Arkeolog tarihçilerin bu uzun tarihsel sürece ilişkin söylemleri ... yabanıllıktan gelip

barbarlıktan geçerek doğruca Ritz Hotel'e varan evrensel bir sözde-evrimsel ilerleme tasavvuruna dayanıyordu.[134]

Bu rasyonalist mite göre Antik Mısır büyülü düşünceye teslim olmuş bir toplumdu. Çok uzak geçmişe ait bu halk, kendi düşünceleri ile doğal yaşam arasındaki farkı ayırt edemediği gibi, yaşam ile ölüm, tanrılar ile devlet yönetimi arasındaki ayrımları da net göremiyordu. Fakat bu, Antik Dönem insanlarına geriye dönük olarak kendi fikir ve kanaatlerimizi yansıtmak demekti.

Antik Mısırlıların "insan olmanın" ne demek olduğuna dair bizlerin sahip olduğu modern kavrayışa benzer bir kavrayışları yoktu. Onlara göre insan, dünyada diğer hayvanların yoksun olduğu bir statüye sahip olan biricik varlık değildi. Daha sonraki, insan aklının tanrı kavramına fazlasıyla yaklaştığı Yunan ve Roma fikirleri ve yanı sıra, bir "din" fikri ortada yoktu. Kutsal ibadet alanı ile "seküler" günlük yaşam alanı arasındaki modern ayrım da geçerli değildi. Bir Antik Mısırlıya hangi dine mensup olduğunu sorsanız, ne demek istediğinizi anlamazdı.

Tektanrıcılıktan edinilmiş bir doğaüstü âlem fikri de bulunmuyordu. Mısırlılara, dünyanın ruhlarla dolu olduğunu kabul eden animist gelenekler miras kalmıştı. Bu geleneklerde, insanlar diğer hayvanlardan daha üstün değildi. Varlıkların –biri cansız maddeye, diğeri maddesel olmayan ruhlara ait– birbirinden apayrı iki işleyiş düzeni olmayıp, hayvan ve insan ruhlarının ortaklaşa paylaştıkları tek bir düzen vardı. Bizim en temel ve bugün apaçıkmış gibi görünen düşünce kategorilerimizin de birçoğu yoktu.

Son birkaç yüzyılın felsefelerinde, insan uygarlığı görkemli adımlarla ilerleyerek muzaffer bir şekilde bizlere kadar

ulaşır. Arkaik düşünce şekillerinin yerini modern olanlar alır. Mitler ve ritüeller, bilimsel açıklama ve pragmatik düşünceye yenik düşer. Dolayısıyla kedilerin mucizevi hayvanlar oldukları fikri, ilkel bir geçmişin parçası olmalıdır.

Oysa insanın düşünce şekli arkaik zamanlardan bu yana fazla değişmemiştir ve Antik Mısırlılardan bütünüyle farklı olduğumuz düşüncesinin kendisi oldukça ilkeldir. Onlardan çok daha fazla şey bildiğimiz ve maddi dünyanın çeşitli yönleri üzerinde çok daha büyük bir denetim sahibi olduğumuz halde, mit üretimine daha az yatkın hale geldiğimiz söylenemez.

Modası geçmiş ilerleme mitolojisi bir kez terk edildiğinde ise, kedilere tapmaya ilişkin farklı bir görüş su yüzüne çıkar. Buna göre kediler Antik Mısır'da doğal bir süreç sonucunda tanrılara dönüşmüşlerdir. Tıpkı Yakın Doğu'da yaptıkları gibi, insanlarla etkileşime girmeye ve sonra da onlarla birlikte yaşamaya başlamışlardır.

MÖ 4000 dolaylarında yaban kedileri Mısırlıların yerleşimlerine girdiler ve öldürüp yiyebilecekleri kemirgenler ve yılanlar barındıran tahıl ambarlarıyla karşılaştılar. Sonraki iki bin yıl boyunca, kedilerin güvenli besin kaynaklarından, insanların ise zararlı böcek ve küçük hayvanlardaki azalmadan fayda sağladıkları bir ortakyaşam ortaya çıktı. MÖ 2000'lerden bu yana kediler kendilerini insanların ev yaşamına dahil ettiler ve insanlara yoldaş oldular. "Böylelikle," diye yazıyor Malek, "sonunda kedi evcil bir hayvana dönüştü; ya da daha doğru bir ifadeyle, kendini evcilleştirdi."[135]

Yukarı Mısır'da MÖ 1980-1801 dolaylarına tarihlenen bir Orta Krallık dönemi mezarlığı olan Abidos'taki küçük bir mezarda on yedi kedi iskeleti bulundu; kedilerin yakınında, başlangıçta süt dolu olduğu düşünülebilecek bir dizi

küçük kap vardı. Şayet öyleyse bu, yetişkin kedilerin bu şekilde beslendiğinin kayıtlara geçmiş en eski örneği olacaktı.[136] MÖ 1000 ve MS 350 yılları arasında kediler tanrıların, özellikle de tanrıça Bastet'in tezahürleri olarak görülmeye ve tapınaklardaki kedi evlerinde beslenmeye başladılar. MÖ 1250'ye tarihlenen, iki kediye ait bir stelin (çoğunlukla büyük tapınakların arka tarafına yerleştirilen, tepesi yuvarlak, küçük taş levha) Pre'yi (güneş tanrısı Ra) tasvir ettiği görülür. Stelde, görünüşe göre aynı anda hem "büyük kedi"ye hem de güneş tanrısına hitaben yazılmış bir şiir yer alır:

> Şükürler olsun o ulu kediye,
> öpüyorum toprağı Pre'nin, o yüce tanrının huzurunda:
> Ey dingin varlık, her daim sükûnete ulaşan,
> kayboldum yaratılışının karanlığında.
> Işık tut bana ki güzelliğini hissedeyim,
> Bana doğru dön,
> Ey huzur içindeyken göz kamaştıran,
> Sen ki dingin olan, huzura kavuşmanın yolunu bilen.[137]

Kediler böylece ev halkının yardımcıları ve yoldaşlarından, iyi şans habercisi kutsal hayvanlara dönüştüler. Vücut üzerinde ya da giysilerde kedileri betimleyen muskalar taşınmaya başlanmıştı. Yeni Krallık dönemine gelindiğinde (MÖ 1540 sonrası) kraliyet mezarlarında kediler, güneş tanrısının geceleyin ölüler diyarından geçişi sırasında ona muhafızlık ederken gösteriliyordu. Bu dönemden kalma "ölümden sonraki hayat kitapları"nda kediler, tanrının düşmanlarını gözlerken ve onun hayata ve ışığa dönüş yolculuğunda geçmek zorunda olduğu son kapıda nöbet tutarken betimlenirler. Ufak heykelcikler kedileri tanrıların yanında, onları destekler ya da korurken tasvir eder. Zaman zaman insanlar da

bizzat kedilerin önünde diz çökmüş tapınırken karşımıza çıkarlar.

MÖ 4. yüzyıl başlarında, Hermopolis nekropolünde* bir "canlı kedi tapınağı" ve yakınlarında da mumyalanmış kedilerin olduğu büyük bir mezarlık vardı. Kediler mumyalanma konusunda yalnız değildiler; onların yanı sıra, sözgelimi firavunfareleri, ibis (aynak) kuşları, kerkenezler, şahinler, timsahlar ve elbette insanlar da mumyalanmıştı. Ancak mumyalanan kedilerin sayısı çok fazlaydı ve 19. yüzyılın sonlarına doğru gemiler dolusu kedi mumyası Avrupa'ya gönderilecekti. Arz bolluğu nedeniyle, kedi mumyaları çoğunlukla gübre, hatta gemi safrası** olarak kullanıldı ve çoğu ya tahrip oldu ya da kayboldu.

Herodotos, Mısır'da bir ev yandığında evin sakinlerinin mal ve mülklerinden çok kedileri için endişelendiklerini yazar. MÖ 59'da bu ülkeyi ziyaret eden bir Romalı heyetin üyesi kazara bir kediyi öldürdüğünde, kralın araya girmesine rağmen linç edilmişti. Ve Mısırlı bilge Ankhsheshonq, "Sakın bir kediyle alay etme," diye uyarıyordu.[138]

Kedilerin tektanrıcılar arasında kötü bir şöhretleri vardı: 2. yüzyıl Hıristiyan teoloğu İskenderiyeli Klement, tapınaklarına kedileri aldıkları için Mısırlıları şiddetle eleştiriyordu. Buna karşılık, bazı teist gelenekler daha saygılı yaklaştılar: Sözgelimi, İtalyan Katolik rahip Assisili Aziz Francesco (1182-1226) Tanrı'nın yaratısına duyulan sevginin Tanrı'nın yarattığı her şeye sevgi duymayı içerdiğine inanıyordu. Musevi yasaları da hayvanlara merhamet edilmesini şart koşan emirler içermektedir – çiftlik hayvanlarının haftada bir gün dinlendirilmesi hakkındaki üç bin yıllık emir dahil.

* "Ölüler kenti" anlamına gelen büyük, antik mezarlıklar. (*e.n.*)

** Gemileri istenilen su seviyesine kadar batırabilmek ve dengede tutabilmek için dip bölümlerine konulan ağırlık. (*ç.n.*)

Muhammed Peygamber'in üstünde uyumakta olan bir kediyi rahatsız etmemek için gömleğinin yenini kestiği bilinirken, Ortaçağ sultanı Baybars da (yak. MS 1223-1277) bir bahçenin Kahire'deki sahipsiz kediler için bir sığınak haline getirilmesini vasiyet etmişti.

Antik Mısır'da kediler pek çok şeydiler: Kimi zaman insanların öldükten sonra başka bir hayata geçerlerken eşlikçileri, kimi zaman tanrıların tezahürleri ve bir başka zaman ise tanrıların muhafızlarıydılar. Kedilerin aynı anda bunların hepsi olabilmeleri, kadim Mısır aklının kıvraklığına delalet eder. Öte yandan, bizzat kedilerin *varlığına* ilişkin de bir şey söyler. Kediler, zihinlerin ölülerle fazlaca meşgul olduğu bir dünyada hayatın olumlanmasını simgeliyordu. Mısır dini, ölüm ihtimaline başka bir dünyadaki yaşama hazırlanarak karşılık veriyor, ancak ölümün ötesindeki âlemde canlılık hissiyatını koruyabilmek için de kedilere ihtiyaç duyuyordu. Zira ölümün eşiğine gelinceye dek sadece hayatı bilen kedilerin yaşamına ölüm hükmetmez. Sözün özü, Mısırlıların ölüler diyarındaki yolculuklarında kendilerine kedilerin eşlik etmesini istemelerinin haklı sebepleri vardı.

Ölüm söz konusu olduğunda, insanlar ve kediler eşit durumdaydılar. Antik Mısır'da hiç kimse insanların ruhları olup da kedilerin olmadığına inanmıyordu. Bununla birlikte, ölüm gelip ruhun kapısına dayanmadıkça, kedi ruhu ölümsüzlüğe insan ruhunun olup olabileceğinden daha yakındı.

6

Kediler ve Hayatın Anlamı

Kediler insanın anlam arayışını fark edebilselerdi, muhtemelen bunun abesliği karşısında keyifle mırlarlardı. Salt kedi olduklarından dolayı, hayat zaten onlar için yeterince anlam ifade eder. İnsanlar ise, kendi hayatlarını aşan bir anlam aramadan edemezler.

Anlam arayışı, insanın özbilincinin bir ürünü olan ölüm farkındalığına eşlik eder. Yaşamlarının sonlanmasından duydukları korkuyla, insanlar hayatlarının anlamını kendilerinden sonra da devam ettiren dinler ve felsefeler yaratmışlardır. Gelgelelim, insan yapımı anlam kolayca çökebilir, o zaman kişiler eskisinden de büyük bir korkuyla yaşamaya devam etmek durumunda kalırlar. Kendileri için uydurmuş oldukları hikâyeler kontrolü ele almıştır; onlarsa günlerini, yaratmış oldukları karakter olmaya çalışarak geçirirler. Hayatları onlara değil, hayal güçlerinin ürünü olan bir figüre aittir artık.

Bu şekilde yaşamanın bir sonucu, hikâyeleri yarıda kesildiğinde insanların olaylara takılıp kalabilmeleridir. Kişi

sevdiklerini kaybedebilir, kendi hayatı tehlikeye girebilir ya da evini terk etmeye zorlanabilir. Hayatlarını trajik bir hikâyeye dönüştürenler, aslında umarsız kayıp deneyimleriyle baş etmeye çalışıyorlardır. Ancak bu baş etme şeklinin bir bedeli vardır. Hayatınızı bir trajedi olarak algılamak bir yandan ona anlam kazandırabilirken, diğer yandan da sizi ıstıraplarınıza bağlar.

Kediler büyük acılar çekebilirler ve yaşamları gaddarca sonlandırılabilir. Sözgelimi, Mèo'nun yaşamı birçok dehşet verici olayla doluydu ve travmatik anılar tetiklendiğinde, zihninde bunlar yeniden canlanıyordu. Gattino yaşamının başında ve büyük ihtimalle sonunda acı çekti. Ama her iki kedi de *ıstırap* çekmek nedir bilirken, ikisinin de *trajedi* hakkında en ufak bir fikri yoktu. Çektikleri acılara karşın, gözü kara bir coşkuyla yaşadı onlar. Peki ya insanlar böyle yaşayabilir mi? Yoksa insanlık böyle bir yaşam süremeyecek kadar zayıf ve kırılgan mı?

KEDİ DOĞASI, İNSAN DOĞASI

İnsan doğası kavramını sözlüklerden silmek isteyecek pek çok kişi olduğunu biliyoruz. Onların dediğine bakılırsa, insanlar kendi kendilerini yaratırlar. Diğer hayvanlardan farklı olarak insanlar ne olmak istiyorlarsa onu olmayı seçebilirler. İnsan doğasından söz etmek, bu özgürlüğü sınırlandırıp, insanları keyfî normların egemenliğine terk etmenin bir şeklidir.

Postmodernizm diye adlandırılan bu görüş, Jean Baudrillard ve Richard Rorty gibi düşünürlerce savunulmuştur – ki bu yaklaşımın pek çok farklı biçimi de görülmüştür.

İlk dönem Jean-Paul Sartre tarafından savunulduğu haliyle varoluşçuluk, insanların bir doğalarının olmayıp, sadece kendileri için kurgulamış oldukları öyküleri olduğu fikriydi. Romantikler her bir insan hayatının –onlara göre, tıpkı birinci sınıf sanat yapıtları gibi– yoktan var edilmiş bir eser olmasını istiyorlardı. Fakat şayet insanların evrimin rastlantısal bir ürünü olma konusunda diğer canlılardan bir farkları yoksa, kendi doğalarını nasıl yaratmış olabilirlerdi? İnsan denen hayvanın kendisi için yapay bir doğa oluşturduğu doğrudur. Pascal da şu sözleriyle kısmen bunu kastediyordu: "Âdet ve alışkanlıklar, bu ilk, asli doğayı yok edebilecek ikinci doğadır. Fakat bu doğa dediğimiz nedir? Niçin âdet ve alışkanlıklar doğal değildir? Âdetlerin ikinci doğa olmaları gibi, bizzat doğanın da bir ilk âdet olmasından korkarım."[139] Ancak, bu ikinci doğanın Pascal'ın sandığından daha yüzeysel olması mümkündür.

Kışın hava sıcaklığının rutin olarak eksi 50 derecenin altına düştüğü ve ortalama yaşam süresinin yaklaşık üç yıl olduğu, Kuzey Kutup Bölgesi'ndeki Gulag kamplarında on beş yıl hayatta kalmayı başaran Rus yazar Varlam Şalamov, birkaç haftalık aşırı soğuk, açlık, aşırı çalışma ve dayağın, her bireyde bulunan insanlığı yok etmek için yeterli olduğunu gözlemlemişti. Şalamov'un "insan ruhu"nun direnci ve mücadele gücüne dair anlatısında, tek tük örnekler dışında iyilik namına bir şey yoktur. İyi niyet gösterenler sadece insan dışı hayvanlardır: Avcının ateşini üzerlerine çekerek eşlerinin kaçabilmesine fırsat yaratan ayılar ve şakrakkuşu, mahkûmları koruyup muhafızlara hırlayan Sibirya kurdu ve hükümlülerin balık tutmalarına yardım eden kedi.

İnsanlar hızla insanlıklarını kaybederken, kediler kediliklerinden asla vazgeçmezler. Peki ama eğer insanların sahip

olduklarına inandıkları doğa haftalar içinde dağılıp gidebilen alışkanlıklardan oluşuyorsa, insanlarda gerçek anlamda kendilerine ait olan şey nedir?

Postmodernistlerin iddialarının aksine, insan doğası diye bir şey vardır. O, öncelikle, tüm insanları kapsayan anlam ihtiyacında ifadesini bulur. Bununla birlikte insan doğası, pek çok farklı ve zaman zaman da karşıt yaşam biçimleri üretmiştir. Peki, insan doğası bunca çelişikse, bir birey kendi doğasını nasıl bilebilir? Her birimizin kendimize ait birer doğamız olduğu fikri de bir başka metafizik kurgudan ibaret olabilir mi?

Bireysel doğa kurgusunun içerdiği hakikat, bizim için iyi olan hayatı seçmediğimiz; onu *bulduğumuzdur*. Kendi verdiğimize inandığımız kararların sonucu bile olsalar, yaşadıklarımız bizim tarafımızdan belirlenmez. İyi hayat, yaşamayı istediğimiz değil, yaşarken hoşnut olduğumuz hayattır. Bu yaklaşım bir bakıma, Spinoza'nın *conatus* kavramının ve içimizdeki yolu takip etmemiz gerektiğini söyleyen Taocu inancın metafizikten arındırılmış halidir.

Bu noktada diğer tüm canlılarla bütünlük içindeyiz. İnsanlar değer skalasında ne diğer hayvanların üzerinde ne de altında yer alırlar. Ortada ne bir kozmik değerler ölçeği ne büyük varlık zinciri,* ne de bir hayata değer biçebilmemize olanak verecek herhangi bir dışsal ölçüt vardır. İnsanlar insandır, kediler de kedi. Aradaki fark şudur ki kedilerin bizden öğrenecekleri bir şey yokken, biz onlardan insan olmanın beraberinde gelen yükü nasıl hafifletebileceğimizi öğrenebiliriz.

* Aristoteles'in ortaya attığı, 18. yüzyıla kadar Batı dünyasını derinden etkilemiş olan, canlı türlerinin basitten karmaşığa doğru giden bir hiyerarşiye sahip olduğu ve canlılar dünyasının en tepesinde insanın yer aldığı sistem. (*ç.n.*)

Vazgeçebileceğimiz yüklerimizden biri, mükemmel bir hayatın mümkün olabileceği fikridir. Bu, hayatlarımızın kaçınılmaz biçimde yetersiz ya da kusurlu olduğu anlamına gelmez. Aksine, hayatımız her türlü mükemmellik fikrinden daha zengin ve daha anlamlıdır. İyi hayat, yaşamış olabileceğimiz ya da yaşayabileceğimiz bir hayat değil, halihazırda sahip olduğumuz hayattır. Bu konuda kediler bize öğretmenlik yapabilirler, zira onlar yaşamadıkları hayatlara özlem duymazlar.

İYİ YAŞAMAYA DAİR ON KEDİGİL TÜYOSU

Kediler insanlara nasıl yaşamaları gerektiğini öğretmeye ilgi duymazlar, ki duysalardı bile muhtemelen emirler vererek yapmazlardı bunu. Öte yandan, kedilerin bize nasıl daha az beceriksizce yaşayabileceğimize dair tüyolar verebilecekleri hayal edilebilir. Şüphesiz onlar bizden tavsiyelerine uymamızı da beklemeyeceklerdir. Önerilerini oyunbaz bir şekilde, hem kendileri hem de tavsiye alan insanlar için eğlencelik bir şey olarak sunacaklardır.

1 Asla insanları mantıklı davranmaya ikna etmeye çalışma

İnsanları akılcı davranmaya ikna etmeye çalışmak, kedilere vegan olmayı öğretmeye çalışmak gibidir. İnsanlar aklı, neye inanmak istiyorlarsa onu desteklemek, nadiren de inandıkları şeyin doğru olup olmadığını görmek amacıyla kullanırlar. Bu durum üzücü olsa da, senin ya da bir başkasının bu

konuda yapabileceği hiçbir şey yoktur. Eğer insan mantıksızlığı seni hayal kırıklığına uğratıyor ya da bir şekilde tehlikeye atıyorsa, sakince oradan uzaklaş.

2 Yeterli zamanın olmadığından yakınmak aptalcadır

Eğer yeterince zamanın olmadığını düşünüyorsan, zamanını nasıl geçireceğini bilmiyorsun demektir. Amacına hizmet eden şeyler yap ve yapmaktan keyif aldığın şeyi, sırf o şeyin kendisi için yap. Böyle yaşayınca, bolca zamanın olduğunu göreceksin.

3 Çektiğin acıda anlam arama

Eğer mutsuzsan ıstırabında teselli arayabilirsin, ama bu kez de onu hayatının anlamı haline getirme tehlikesiyle karşılaşırsın. Acılarına bağlanma; bağlananlardan da uzak dur.

4 Başkalarına kayıtsız kalmak, kendini onları sevmek zorunda hissetmekten iyidir

Evrensel sevgi ülküsünden daha çok zarar vermiş olan pek az ideal vardır. En iyisi, sevecenliğe dönüşebilecek bir kayıtsızlık geliştirmektir.

5 Mutluluğun peşinden koşmayı unut, böylelikle ona kavuşabilirsin

Mutluluğu peşinden koşarak yakalayamazsın, zira seni neyin mutlu edeceğini önceden bilmen mümkün değildir. Bunun yerine, en çok ilgini çeken şeyi yap, böylece mutluluk hakkında hiçbir şey bilmesen de mutlu olacaksın.

6 Hayat bir hikâye değildir

Eğer hayatını bir hikâye olarak algılarsan, onun sonunu yazma hevesine kapılabilirsin. Oysa yaşamının nasıl sonlanacağını ya da sondan önce neler olacağını henüz bilmiyorsun. En iyisi, yazılı metni bir kenara bırak. Yazılmamış hayat, uydurabileceğin her türlü hikâyeden daha yaşamaya değerdir.

7 Karanlıktan korkma, çünkü nadide şeylerin pek çoğu gecenin içinde saklıdır

Harekete geçmeden önce düşünmen gerektiği öğretilmiştir sana ve genellikle de iyi bir tavsiyedir bu. Anlık hislerinle hareket etmek, fazla düşünmeden benimsemiş olduğun kimi köhnemiş felsefelere göre hareket etmekten başka bir şey olmayabilir. Ama bazen de gölgelerin içinde hafifçe parıldayan bir ipucunun peşine düşmekte fayda vardır. Onun seni nereye götüreceğini asla bilemezsin.

8 Uyumanın keyfi için uyu

Uyandığında daha çok çalışabilmek uğruna uyumak, acınası bir yaşam biçimidir. Keyif için uyu, kâr için değil.

9 Seni mutlu etmeyi vadeden kişilerden uzak dur

Seni mutlu etmeyi vadedenler, kendileri daha az mutsuz olabilsinler diye yaparlar bunu. Senin acılarına muhtaçtırlar, zira o olmasa hayatın bir anlamı kalmayacaktır onlar için. Başkaları için yaşadığını söyleyen kimselere güvenme.

10 Eğer biraz olsun kedice yaşamayı öğrenemiyorsan, hiç vicdan azabı duymadan insanın oyalanma dünyasına geri dön

Kedice yaşamak, yaşadığın hayatın ötesinde bir şey istememek demektir. Bu da teselliler olmadan yaşamak anlamına gelir ve bu durumu kaldırabilmek senin için çok zor olabilir. O takdirde, miadını doldurmuş bir dini benimse, tercihen bol ritüelli olsun. Olur da kendine uygun bir din bulamazsan, sosyal yaşama vur kendini. Romantik aşkın heyecanı ve hayal kırıklıkları, paranın ve hırsların peşinde koşmak, siyasetin oyunları ve güncel haberlerin uğultusu çok geçmeden her türlü boşluk hissini defedecektir.

MÈO PENCERE PERVAZINDA

Kedigil bir filozof, insanları bilgelik arayışına yönlendirmezdi. Eğer hayatın kendisinden zevk almıyorsanız, mutluluğu değişkenlik ve yanılsamalarda arayın. Ölüm korkusuyla mücadele etmeyin. Bırakın o usul usul yatışsın. Dinginliğe ulaşmak için yanıp tutuşursanız, ilelebet çalkantıdan kurtulamazsınız. Dünyaya sırt çevireceğinize, ona yeniden yüzünüzü dönün ve onun akıl dışılığını kabullenin.

Zaman zaman kendinize dönmek isteyebilirsiniz. Dünyayı onu hikâyelerimize uydurmaya çalışmadan seyretmek, birçok gelenekte temaşa diye adlandırılan şeydir. Şeylere onları değiştirmeyi istemeden baktığınızda, onlarda bir anlığına ebediyeti yakalayabilirsiniz. Her bir an tam ve eksiksizdir; ve değişen sahneler size sanki zamanın dışındaymış gibi gelir. Ebediyet, her şeyin çok farklı şekilde işlediği bambaşka bir düzen değil, endişe duymadan seyreylenen dünyadır.

İnsanlar için temaşa, yaşamaya mola vermek demektir, kediler için ise yaşamı duyumsamanın ta kendisi. Mèo her daim tehlike içinde yaşadı, uzun saatlerini pencere pervazına tehlikeli bir şekilde tünemiş halde geçirdi. Aşağıda seyrelediği dünyada anlam aramadı o. Kediler bize anlam peşinde koşmanın, tıpkı mutluluk arayışı gibi, bir oyalanma biçimi olduğunu gösterirler. Hayatın anlamı, bir dokunuş, bir kokudur; rastgele ortaya çıkar ve göz açıp kapayıncaya dek kaybolup gider.

Teşekkür

Penguin'deki editörüm Simon Winder sonsuz desteğini hiç eksik etmedi. Onun ve meslektaşı Eva Hodgkin'in önerilerinin metnin iyileşmesine inanılmaz katkısı oldu. Ajans Wylie'deki temsilcim Tracy Bohan ve meslektaşı Jennifer Bernstein, kitabın daha fikir aşamasında olduğu zamanlardan bu yana destek ve yardımlarını esirgemediler. Adam Phillips kitapta ele alınan konular üzerine düşüncelerimin olgunlaşmasına yıllarca katkı sundu, paha biçilmez yorumlarda bulundu. Bryan Appleyard, Robert Colls, Michael Lind, Paul Schutze, Geoffrey Smith, Sheila Stevens ve Marina Vaizey ile sohbetlerim kitabı yazmamda çok yardımcı oldu.

Bunun yanında dört kedi de kendi vazgeçilmez katkılarını sundular. İki dişi Burma kardeş, Sophie ve Sarah ile iki Birman erkek kardeş, Jamie ve Julian, bana otuz yıla yakın süredir can yoldaşı oldular. Julian ben kitabı yazarken 23 yaşındaydı ve hâlâ hayatın tadını çıkarıyordu.

Her zaman olduğu gibi en derin şükranlarımı eşim Mieko'ya sunuyorum, onsuz bunların hiçbiri gerçekleşemezdi.

John Gray

Çevirime biri ilham, diğeri yön veren iki kediye özel teşekkürlerimle...

Ayşegül Yurdaçalış

Sonnotlar

1 Bu rasyonalist din görüşünü tartıştığım kitabım için bkz. *Ateizmin Yedi Türü*, çev. Nurettin Elhüseyni, YKY, 2020.

2 İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya, çev. A. Onur Aktaş, Doğu Batı Yayınları, 2020.

3 Bkz. Peter Godfrey-Smith, *Other Minds: The Octopus and the Evolution of Intelligent Life*, William Collins, Londra, 2017, 4. Bölüm, "From White Noise to Consciousness", s. 77-105.

4 Kozmik evrim fikirlerini ele aldığım kitabım için bkz. Ölümsüzleştirme Kurulu, çev. Nurettin Elhüseyni, YKY, 2013.

5 İnsanların kâinattaki biricik bilinçli varlıklar olabileceği görüşü için bkz. James Lovelock, *Novacene: The Coming Age of Hyperintelligence*, Allen Lane, Londra, 2019, s. 3-5.

6 Michel de Montaigne, *An Apology for Raymond Sebond*, çev. ve ed. M. A. Screech, Penguin Books, Londra, 1993, s. 17.

7 Montaigne, *Apology for Raymond Sebond*, s. 16, 17.

8 Sextus Empiricus, *Pyrrhonculuğun Esasları*, çev. C. Cengiz Çevik, İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

9 Montaigne, *Apology for Raymond Sebond*, s. 53.

10 Montaigne, *Apology for Raymond Sebond*, s. 54.

11 Wittgenstein'ın homeopatik felsefe/anti-felsefe düşüncesi için bkz. K. T. Fann, *Wittgenstein's Conception of Philosophy*, Partridge Publishing, Singapur, 2015. Bir ek bölümde Fann, Wittgenstein'ın geç dönem eserleri ile Taoculuk arasındaki bazı benzerlikleri inceliyor (bkz. s. 99-114). Montaigne'in felsefeye ilişkin kuşkuculuğunun detaylı yorumu için bkz. Hugo Friedrich, *Mon-*

taigne, (ed. ve giriş) Philippe Desan, çev. Dawn Eng, University of California Press, Berkeley (Kaliforniya), 1991, s. 301-309.

12 John Laurence, *The Cat from Hué: A Vietnam War Story*, Public Affairs, New York, 2002, s. 23.

13 Laurence, *The Cat from Hué*, s. 496.

14 Laurence, *The Cat from Hué*, s. 489.

15 Laurence, *The Cat from Hué*, s. 485.

16 Laurence, *The Cat from Hué*, s. 491, 498-499.

17 Laurence, *The Cat from Hué*, s. 498.

18 Laurence, *The Cat from Hué*, s. 820.

19 Laurence, *The Cat from Hué*, s. 822.

20 Laurence, *The Cat from Hué*, s. 822.

21 Kedilerin evcilleşmesine dair konusunda uzman bir yorum için bkz. Abigail Tucker, *The Lion in the Living Room: How House Cats Tamed Us and Took over the World,* Simon and Schuster, New York ve Londra, 2016, s. 31-35.

22 Tucker, *The Lion in the Living Room*, s. 32.

23 Tucker, *The Lion in the Living Room*, s. 47.

24 Elizabeth Marshall Thomas, *The Tribe of Tiger: Cats and Their Culture*, ill. Jared Taylor Williams, Orion Books, Londra, 1995, s. 3.

25 Bkz. Peter P. Marra-Chris Santella, *Cat Wars: The Devastating Consequences of a Cuddly Killer*, Princeton University Press, Princeton, (New Jersey), 2016, s. 19.

26 Carl Van Vechten, *The Tiger in the House,* Dover Publications, New York, 1996, s. 75.

27 Keith Thomas, *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England 1500-1800,* Allen Lane, Londra, 1983, s. 109-110.

28 Robert Darnton, *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History,* Basic Books, New York, 2009, s. 96.

29 Van Vechten, *The Tiger in the House*, s. 74-75.

30 George Santayana, *Three Philosophical Poets: Lucretius, Dante, Goethe,* Doubleday, Anchor Books, New York, 1953, s. 183.

31 Marcus Aurelius, *Kendime Düşünceler*, çev. Y. Emre Ceren, İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

32 Joseph Brodsky, "Homage to Marcus Aurelius", *On Grief and Reason: Essays,* Penguin Books, Londra, 2011, s. 245.

33 Seneca, *Ahlak Mektupları*, çev. Türkân Uzel, Jaguar Yayınları, 2018.

34 Blaise Pascal, *Düşünceler*, çev. Devrim Çetinkasap, İş Bankası Kültür Yayınları, s. 79.

35 *Düşünceler*, s. 39-40, 43.

36 Michel de Montaigne, *Denemeler*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, 1999 (derleme).
37 Montaigne, *Complete Essays*, "On affectionate relationships", s. 205-219.
38 Pascal, *Düşünceler*, s. 179.
39 Pascal, *Pensées*, "The Memorial", s. 309-310.
40 Pascal, *Düşünceler*, s. 185.
41 Pascal, *Düşünceler*, s. 191.
42 Pascal'ın "bahis" kavramı için bkz. *Düşünceler*, s. 111-114.
43 Pascal, *Düşünceler*, s. 123-124.
44 Pascal, *Düşünceler*, s. 102.
45 James Boswell, *Life of Johnson*, ed. R. W. Chapman, Oxford University Press, Oxford, 1980, s. 368.
46 Samuel Johnson, *The History of Rasselas, Prince of Abissinia*, ed. Thomas Keymer, Oxford University Press, Oxford, 2009, s. 42.
47 Christopher Smart, "For I will consider my Cat Jeoffrey", *The Sophisticated Cat*, ed. Joyce Carol Oates-Daniel Halpern, Pan Books, Londra, 1994, s. 61-64.
48 Johnson, *The History of Rasselas,* s. 93.
49 Pascal, *Düşünceler*, s. 147.
50 Bkz. Alasdair MacIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory*, 3. Baskı, Bloomsbury Academic, Londra, 2007, s. 27-41.
51 Bkz. Bernard Williams, "Morality, the Peculiar Institution", *Ethics and the Limits of Philosophy,* Routledge, Londra, 2011, 10. Bölüm, s. 193-218.
52 Aristoteles, *History of Animals*, çev. D'Arcy Wentworth Thompson, Kessinger Publishers, Whitefish (Montana), 2004.
53 Yunuslar arasındaki iyi hayat için bkz. Alasdair MacIntyre, *Dependent Rational Animals: Why Human Beings Need the Virtues,* Duckworth, Londra, 1999, s. 23-26.
54 Bkz. A. C. Graham, *Disputes of the Tao: Philosophical Argument in Ancient China*, Open Court, La Salle (Illinois), 1989, s. 13-14, 191-192.
55 Darwin'in doğal seçilim teorisinin ereksiz bir süreç olduğunda kararlı bir şekilde direnememesini irdelediğim kitabım için bkz. *Ateizmin Yedi Türü.*
56 Bu konuları ele aldığım kitabım için bkz. *Saman Köpekler: İnsanlar ve Diğer Hayvanlar Üzerine Düşünceler*, çev. Dilek Şendil, YKY, 2008.
57 Antonio Damasio, *Spinoza'yı Ararken*, çev. Emre Kumral-İlay Çetiner, ODTÜ Yayıncılık. Zihin/beden bütünlüğüne dair ufuk açıcı bir tartışma için ayrıca bkz. Damasio, *Self Comes to Mind:*

Constructing the Conscious Brain, Pantheon Books, New York, 2010.

58 Stuart Hampshire, "Spinoza and the Idea of Freedom", *Spinoza: A Collection of Critical Essays*, ed. Marjorie Grene, Anchor Press/Doubleday, Garden City, (New York), 1973, s. 303-304. Yeni baskı: Stuart Hampsire, *Spinoza and Spinozism* (içinde), Clarendon Press, Oxford, 2005, s. 182-184.

59 Hampshire, "Spinoza and the Idea of Freedom", s. 312.

60 Bkz. Daniel M. Wegner, *The Illusion of Conscious Will,* MIT Press, Londra, 2002.

61 Hampshire, *Spinoza and Spinosizm*, s.13.

62 Hampshire, *Spinoza and Spinozism*, s. 13.

63 Spinoza, *Ethica*, çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayıncılık, 2014, s. 374-375.

64 Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, YKY, 1993.

65 Spinoza, *Ethica*, s. 210.

66 Spinoza, *Ethica*, s. 396.

67 Bkz. Stephen Lukashevich, *Konstantin Leontev (1831-1891): A Study in Russian "Heroic Vitalism",* Pageant Press, New York, 1967, Bölüm V.

68 Faydacı altruizm teorilerine dair eleştirilerim için bkz. "How & How Not to Be Good", *New York Review of Books,* 21 Mayıs 2015; 'How Not to Be Good: Peter Singer on Altruism' başlığıyla yeniden basım, *Gray's Anatomy: Selected Writings* (yeni baskı), Penguin Books, Londra, 2016, s. 482-491.

69 Philip Kitcher, *The Ethical Project,* Harvard University Press, 2011, Cambridge (Massachusetts), s. 7.

70 Paul Wienpahl, *The Radical Spinoza,* New York University Press, New York, 1979, s. 89-90.

71 Jon Wetlesen, *The Sage and the Way: Spinoza's Ethics of Freedom,* Van Gorcum, Assen, 1979, s. 317.

72 Atsuko Saito, Kazutaka Shinozuka, Yuki Ito ve Toshikazu Hasegawa, "Domestic Cats (*Felis Catus*) discriminate their names from other words", *Scientific Reports 9* (5394), 4 Nisan 2019.

73 Dikkat ve zihin dağınıklığına ilişkin aydınlatıcı bir tartışma için bkz. Adam Phillips, *Attention Seeking,* Penguin Books, Londra, 2019.

74 Bkz. Eugen Herrigel, *Zen in the Art of Archery: Training the Mind and Body to Become One*, çev. R. F. C. Hull, Penguin Books, Londra, 2004.

75 Judith Thurman, *Secrets of the Flesh: A Life of Colette,* Bloomsbury, Londra, 1999, s. 397.

76 Colette, *Dişi Kedi*, çev. İnci Kaplan Gül, Sel Yayıncılık, 2020, s. 58.
77 Colette, *Dişi Kedi*, s. 108.
78 Colette, *Dişi Kedi*, s. 111.
79 J. R. Ackerley, *My Dog Tulip,* New York Review of Books, New York, 2011.
80 Andrew Wilson, *Patricia Highsmith: Güzel Gölge*, çev. Ebru Kılıç, Everest Yayınları, 2008.
81 Kedilere bağlanma konusunda daha derin gözlemler için bkz. Jeffrey Masson, *The Nine Emotional Lives of Cats: A Journey into the Feline Heart,* Vintage, Londra, 2003, s. 53-59.
82 Wilson, *Beautiful Shadow,* s. 331, 332, 267.
83 Wilson, *Beautiful Shadow*, s. 331.
84 Wilson, *Beautiful Shadow*, s. 331.
85 Wilson, *Beautiful Shadow*, s. 331.
86 Patricia Highsmith, "Ming'in En Büyük Avı", *En Güzel Kedi Hikâyeleri*, çev. Korcan Er, Arion Yayınevi, 1999, s. 61.
87 Highsmith, "Ming'in En Büyük Avı", s. 72.
88 Highsmith,"Ming'in En Büyük Avı", s. 72.
89 Bkz. Patricia Highsmith, *Zeichnungen,* Diogenes, Zürih, 1995.
90 Germaine Brée, *Marcel Proust and Deliverance from Time,* Chatto and Windus, Londra, 1956 s. 99-100.
91 Juniçiro Tanizaki, *Gölgeye Övgü*, çev. Didem Kizen, Jaguar Kitap, 2019.
92 Tanizaki, *In Praise of Shadows*, s. 20.
93 Tanizaki, *In Praise of Shadows*, s. 20.
94 Juniçiro Tanizaki, *Bir Kedi, Bir Adam, İki Kadın*, çev. Sinan Ceylan, Jaguar Kitap, 2017, s. 8-9.
95 Tanizaki, *Bir Kedi, Bir Adam, İki Kadın*, s. 84.
96 Tanizaki, *Bir Kedi, Bir Adam, İki Kadın*, s. 97-98.
97 Mary Gaitskill'in anıları ilk olarak 2009'da *Granta* dergisinde (Sayı 107) yayımlandı ve daha sonra yazarın denemelerini bir araya getirdiği bir kitabında yer aldı, bkz. *Somebody with a Little Hammer*, Vintage Books, New York, 2018, s. 131-179.
98 Bkz. Parul Sehgal, "Mary Gaitskill and the Life Unseen", *The New York Times*, 2 Kasım 2015.
99 Mary Gaitskill, *This Is Pleasure,* Serpent's Tail, Londra, 2019.
100 Gaitskill, "Lost Cat: A Memoir", *Somebody with a Little Hammer*, s. 134.
101 Gaitskill, "Lost Cat", s.131.
102 Gaitskill, "Lost Cat", s. 135.
103 Gaitskill, "Lost Cat", s. 135-6.

104 Gaitskill, "Lost Cat", s. 136-137.
105 Gaitskill, "Lost Cat", s. 137.
106 Gaitskill, "Lost Cat", s. 138.
107 Gaitskill, "Lost Cat", s. 137.
108 Gaitskill, "Lost Cat", s. 138.
109 Gaitskill, "Lost Cat", s. 146.
110 Gaitskill, "Lost Cat", s. 149-151.
111 Gaitskill, "Lost Cat", s. 151.
112 Gaitskill, "Lost Cat", s. 154.
113 Gaitskill, "Lost Cat", s. 173.
114 Gaitskill, "Lost Cat", s. 171.
115 Gaitskill, "Lost Cat", s. 158.
116 Gaitskill, "Lost Cat", s. 162-163.
117 Gaitskill, "Lost Cat", s. 179.
118 Mary Gaitskill, "Victims and Losers: A Love Story", *Somebody with a Little Hammer*, s. 82.
119 Nicolas Berdyaev, *Self-Knowledge: An Essay in Autobiography*, çev. Katharine Lampert, Semantron Press, San Rafael (Kaliforniya), 2009, s. 319-320, 323.
120 Lenin'in Rus aydınlarını sürgüne yollamasının etkileyici bir anlatımı için bkz. Lesley Chamberlain, *The Philosophy Steamer: Lenin and the Exile of the Intelligentsia*, Atlantic Books, Londra, 2006.
121 Berdyaev, *Self-Knowledge*, s. 291-292.
122 Doris Lessing, *Kedilere Dair*, çev. İnci Ötügen, Metis Yayınları, 2004, s. 56-57.
123 Lessing, *Kedilere Dair*, s. 62.
124 Felipe Fernández-Armesto, *Out of Our Minds: What We Think and How We Came to Think It*, Oneworld Publications, Londra, 2019, s. 35-7.
125 Sam Keen'in Ernest Becker ile uzun söyleşisi için bkz. "The heroics of everyday life: a theorist of death confronts his own end", *Psychology Today*, Nisan 1974.
126 Ernest Becker, *The Denial of Death*, Souvenir Press, Londra, 2011, yeni baskı 2018, s. 199.
127 Becker, *The Denial of Death*, s. 201.
128 Ernest Becker, *Escape from Evil*, The Free Press, New York, 1975, s. 113-114.
129 Bir ölümsüzlük ideolojisi olarak Bolşevizm'i detaylı olarak ele aldığım kitabım için bkz. *The Immortalization Commission: The Strange Quest to Cheat Death*, Penguin Books, Londra, 2012.
130 Bkz. Gray, *The Immortalization Commission*, s. 213-216.

131 Budizm'deki ölümlülük arayışını tartıştığım kitabım için bkz. *Saman Köpekler: İnsanlar ve Diğer Hayvanlar Üzerine Düşünceler*, s. 129-30.
132 Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, Metis Yayınları, 2006.
133 Jaromir Malek, *The Cat in Ancient Egypt,* British Museum Press, Londra, 2017, s. 75-76.
134 John Romer, *A History of Ancient Egypt from the First Farmers to the Great Pyramid,* Penguin Books, Londra, 2013, s. XIX.
135 Malek, *The Cat in Ancient Egypt*, s. 55.
136 Malek, *The Cat in Ancient Egypt*, s. 51.
137 Malek, *The Cat in Ancient Egypt*, s. 89.
138 Malek, *The Cat in Ancient Egypt*, s. 75, 100.
139 Blaise Pascal, *Düşünceler*, s. 47.

"UYANDIĞINDA DAHA ÇOK ÇALIŞABİLMEK UĞRUNA UYUMAK, ACINASI BİR YAŞAM BİÇİMİDİR. KEYİF İÇİN UYU, KÂR İÇİN DEĞİL."

—

En zeki ve yaratıcı zihne sahip tür biziz. Sadece biz, türünün huzursuzluğuna deva bulmak için bir düşünce disiplinini –felsefeyi– yarattık. Öyleyse nasıl oluyor da kediler bir şekilde hep memnun ama biz hep dertliyiz? Belki de büyük filozoflarımızdan çok, kedilerden öğreneceklerimiz vardır.

Çağdaş düşünür John Gray insanın felsefeyle, inanışlarla ve modern araçlarla kurduğu dünyasının kırılganlığını bir kedinin patisiyle yoklayıp test ediyor; sevgi, bağlılık, ölümlülük, ahlak, kıskançlık ve benlik gibi belalı konuların kediler için neden meseleye dönüşmediğini anlamaya çalışıyor. Montaigne'in meşhur kedisinden, Vietnam Savaşı'nı cesaret ve neşesini kaybetmeden atlatmış kedi Mèo'ya, oradan da kedilerle ilgili kendi gözlemlerine uzanarak bir canlının "doğasına sadık olmasının" *iyi yaşamak* için kilit önemini vurguluyor. Bebeklikten itibaren toplumsal kabullere göre inşa ettiğimiz kendimize dair imgelerin çoğu zaman bedenimiz ya da yaşamımızın gerçekliğiyle uyuşmadığını, dolayısıyla onların peşinden koşmanın mutluluktan çok hayal kırıklığı getireceğinin altını çizerek, hayatlarımızın her türlü mükemmellik fikrinden daha zengin ve daha anlamlı olduğunu gösteriyor.

Kedi Felsefesi, kışkırtıcı fikirleriyle okurlarını silkeleyen, yün yumağına dolanmanın kedilere özgü olmadığını gösteren küçük ama tesirli bir kitap.

—

"Gray fikirlerimizde kendimizi pohpohlayıcı, aldatıcı ve sığ ne varsa tespit etmesini sağlayan bir altıncı hisse sahip sanki."

COSTICA BRADATAN, *The Washington Post*

978-605-198-252-6

54 TL

KDV'den muaftır.

domingo

www.domingo.com.tr